

UNIVERZITA PARDUBICE
Fakulta Filosofická

Poutní místo Kostelní Vydří: od baroka do současnosti

Bakalářská práce

Terezie Vohralíková

Pardubice 2012

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Terezie Vohralíková**
Osobní číslo: **H09584**
Studijní program: **B7105 Historické vědy**
Studijní obory: **Historie (dvouoborové)**
Ochrana hmotných památek (dvouoborové)
Název tématu: **Poutní místo Kostelní Vydří: od baroka do současnosti**
Zadávající katedra: **Ústav historických věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Práce bude věnována vzniku, dějinám a současnosti poutního místa Kostelní Vydří v jihozápadní části Moravy. Po úvodním nastínění přírodního charakteru a historického vývoje regionu se zpracovatelka zaměří na vylíčení kulturně - historického vývoje baroka Dačicka, informace o historii a působení karmelitánského řádu v 17. - 18. století v českých zemích a o kultu Panny Marie Karmelské a otázek barokní karmelitánské ikonografie. Podrobnější zpracování zahrne založení a dějiny mariánského poutního místa Kostelní Vydří, které bude obsahovat analýzu legend a obsah unikátního barokního pramene - zdejší Knihy zázraků. V další části práce bude zhodnocena koncepce a charakter umělecké výzdoby poutního areálu Kostelní Vydří. V závěrečné části práce se zpracovatelka zaměří na novodobou historii poutního místa Kostelní Vydří od josefínských reforem do současnosti.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Antonín Novotný, **Pražské karmelitky**. Praha 1941. Poutní místo Panny Marie Karmelské v Kostelním Vydří. **Kostelní Vydří 1947**. Zdeněk Kalista, **Česká barokní pouť. K religiozitě českého lidu v době barokní**. Ed. Michaela Horáková. Žďár nad Sázavou 2001. Jiří Černý, **Poutní místa jihozápadní Moravy. Milostné obrazy, sochy a místa zvláštní zbožnosti**. Pelhřimov 2005. Jan Royt, **Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století**. Praha 1999. Vladimír Nekuda a kol., **Vlastivěda moravská. Dačicko, Slavonicko, Telčsko /Nová řada sv. 2/**. Brno 2005, s. 642-646. Michal Boubín, **Poutní místo v Kostelním Vydří (diplomová práce)**. FF Masarykovy Univerzity v Brně 2004 (Centrální knihovna MU sign. D 12705)

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Pavel Panoch, Ph.D.

Ústav historických věd

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2011**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2012**

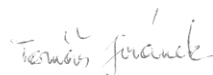
 Masarykova univerzita Pardubice

 Masarykova univerzita Pardubice
Pardubice 2011

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2011

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 29. 6. 2012

.....
Terezie Vohralíková

Poděkování:

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Pavlu Panochovi, Ph.D. za odborné vedení této bakalářské práce, jeho čas a ochotu. Dále P. Gorazdu Cetkovskému, O.Carm. za cenné připomínky a poskytnuté materiály, a Mgr. Heleně Zudové za pomoc s latinským překladem. V neposlední řadě děkuji své rodině za podporu při studiu.

Anotace

Práce je věnována historii poutního místa Kostelní Vydří od dob baroka až dodnes. Svým charakterem se řadí mezi regionální poutní místa a přispívá k poznání poutnictví a mariánské úcty na jihozápadní Moravě. Hlavní pozornosti se dostane baroknímu období, kdy poutní místo vzniklo a zažívalo svůj rozkvět a analýze unikátního pramene knihy zázraků, jež se do dnešních dob v archivu římskokatolické farnosti Kostelní Vydří dochovala. Její rozbor zmapuje oblibu kultu Panny Marie Karmelské a utvoří nový náhled na poutní místo očima lidí žijících v 18. století. Velký důraz bude kladen také na historii a rozšíření karmelitánské řádu, který měl na vývoj poutního místa zásadní vliv.

Klíčová slova

Kostelní Vydří, poutnictví, karmelitánský řád, baroko, kniha zázraků

Anotation

This thesis is devoted to the history of the place of pilgrimage in Kostelní Vydří from the Baroque period up to now. According to its character it belongs to regional places of pilgrimage and it contributes to cognition of pilgrimage and Marian devotion in the southwest of Moravia. Main attention is paid to the Baroque period, when the seat was founded and prospered, and to the analysis of the unique source of the book of miracles, which survived in the archive of the Roman Catholic parish in Kostelní Vydří to this day. Its analysis maps popularity of the cult of Our Lady of Mount Carmel and it forms a new view on this place from the point of view of people living in the 18th century. Great emphasis is also put on the history and expansion of the Carmelite Order that had great impact on the development of this place of pilgrimage.

Key words

Kostelni Vydri, pilgrimage, Carmelites, baroque, book of miracles

Obsah

1. Úvod	6
2. Přírodní charakter a historický vývoj Dačicka	8
3. Baroko na Dačicku – kulturně - historický nástin	9
3.1 Dačické panství od Krajířů po Dalbergu	9
3.2 Rekatolizace a náboženské poměry na jihozápadní Moravě	12
3.3 Barokní umění v Dačicích a okolní krajině	14
4. Karmelitánský řád	16
4.1. Počátky řádu ve světě	16
4.2. Spiritualita Karmelu	17
4.4. Ženský Karmel v českých zemích - Pražské karmelitky	19
4.4. 1. Ctihodná matka Marie Elekta	21
4.5. Počátky řádu v českých zemích	22
4.6. Karmelitánský řád v 17. a 18. století v Českých zemích	24
5. Kult Panny Marie Karmelské a karmelitánská barokní ikonografie	27
5.1 Středověká předloha - „La Bruna“	27
5.2 Ikonografie a kult v baroku	28
5.3 5.3 Bosá větev Karmelu	29
6. Založení a dějiny mariánského poutního místa Kostelní Vydří	32
6.1 Historie obce Kostelní Vydří	32
6.2 Zvláštní světlo nad krajem aneb legendy a vznik poutního místa	33
6.3 Obraz Panny Marie Karmelské z Kostelního Vydří	35
6.4 Léta rozkvětu	36
7. Kniha zázraků jako „zrcadlo poutního místa“	39
7.1 Knihy zázraků ve středověku a v baroku	39
7.2 Analýza pramene – „ Potvrzení projevů milostí poskytnutých s pomocí Nejblahoslavenější Panny Marie Karmelské u Kostelního Vydří“	42
7.2.1 Zaznamenávání milostí	45
7.2.2 Druhy zázraků	47
7.2.3 Místa zázraků	50
7.2.4 Druhy nemocí	51
7.2.5 Složení prosebníků	54

7.2.6 Sociální skladba prosebníků.....	55
7.2.7 Geografická skladba obyvatelstva.....	57
7.2.8 Votivní dary.....	59
8. Novodobá historie poutního místa Kostelní Vydří: od josefínských reforem do současnosti.....	60
8.1 Kostelní Vydří od josefínských reforem po zřízení karmelitánského kláštera	60
8.2 Příchod prvních karmelitánů do Kostelního Vydří a jejich působení do konce druhé světové války.....	62
8.3 Období totality a následné svobody.....	67
8.4 Léta svobody a dnešní podoby poutí.....	68
9. Kostel Panny Marie Karmelské - interiér, výzdoba.....	69
10. Závěr.....	72
11. Seznam pramenů a literatury.....	74
12. Resumé.....	78
14. Seznam obrázků a příloh.....	80

*Slyšel jsem krásný hlas, Maria volá nás, pojd'te ke mně,
pojd'te sem poutníci, věrní služebníci, navštivte mně,
matičko vyderská Paní naše,
přimlouvej se za nás, všechny poutníky, u Ježíše.*

*Měl jsem ve snách zdání, abych bez meškání
pospíšil k ní na hory vyderské, královně nebeské, bychme šli k ní,
Matičko vyderská, Paní naše,
Přimlouvej se za nás, všechny poutníky, u Ježíše.¹*

¹ Text oslavné poutní písně k Panně Marii Vyderské (*Spomocnici*), jenž byla variací na píseň s incipiem „*Slyšel jsem krásný hlas*“ z počátku 19. století. BYDŽOVSKÁ, Iva. *Mariánská poutní místa v kramářských tiscích*. In: Sdružení knihoven České republiky. Brno, Sdružení knihoven ČR 2010, s. 44-50., s. 29

1. Úvod

Tato práce bude věnovaná dějinám poutního místa Kostelní Vydří, které vzniklo v době baroka a je navštěvováno hojně dodnes. Bylo by ukvapené říci, že vzniklo kvůli rekatolizačním tendencím po bitvě na Bílé hoře, spíše, že doba jeho vzniku byla nakloněna vidět Boha na každém místě. V baroku se lidé vydávali na poutě nejčastěji za milostnými mariánskými obrazy a sochami, které zdobily kostely poutních míst² a stejně tak tomu bylo v případě Kostelního Vydří.

V první části této práce se snažím postihnout historii a náboženskou náladu v nejzápadnějším koutě jihozápadní Moravy, kde se poutní místo nachází. Pro poznání místa samotného je třeba se seznámit se s jeho okolím a vývojem, jímž procházelo. Bude tak nastíněn přírodní charakter zkoumané oblasti, její historický vývoj a politicko-náboženská situace, v níž se tamější obyvatelstvo nacházelo. V kapitole věnované baroku na Dačicku stručně vymezím jeho stavební projevy v Dačicích i jejich okolí, s přihlédnutím k ostatním menším poutním místům poblíž Kostelního Vydří, jež vznikla ve stejné době. Další část práce bude věnována historii a spiritualitě karmelitánského řádu, jenž měl na podobu poutního místa zásadní vliv. Do Kostelního Vydří se karmelitáni sice dostali až na počátku 20. století, ale u zrodu stál příslušník bosého Karmelu a celé místo si vysloužilo v povědomí lidí označení „hora Karmelská“.³ Cílem bude přiblížit povahu řádu, která se odrážela i v uměleckých projevech, zdobících dodnes karmelitánské kláštery a kostely. Jakou podobu měl kult Panny Marie Karmelské, madony, již je poutní místo v Kostelním Vydří zasvěcené, a čím se vyznačovala barokní karmelitánská ikonografie, bude popsáno v samostatné kapitole.

Druhá část práce se bude věnovat poutnímu místu samotnému. Pozornost bude upřena na legendické zprávy o jeho vzniku, na stavební činnost, a na rody, jež se staly patrony poutního místa – Butze z Rolsebergu a Dalbergu. Opomenuty nebudou ani jiné významné osoby, které se o rozvoj Kostelního Vydří zasloužily, zejména karmelitánské řeholníci.

Jádrem této práce je rozbor pramene *Knihy zázraků* – tzv. „*Consignatio gratiarum*“, která slouží jako prvořadá výpověď o místu z pohledu poutníků a místních obyvatel. Cílem bude zrekonstruovat charakter poutního místa, rozsah obliby a její míru v dějinných periodách a na základě lidských osudů, jež se do místa promítly, pohlédnout na Kostelní Vydří očima

² ROYT, Jan. *České nebe: Soupis nejznámějších mariánských poutních míst v Čechách a na Moravě, českých a moravských zemských patronů*. Havlíčkův Brod, 1991, s. 3

³ CETKOVSKÝ, Gorazd a Jindřich Zdeněk CHAROUZ. *Mariánské Vydří: 300 let poutního místa a 100 let karmelitánského kláštera v Kostelním Vydří*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, 109 s. ISBN 978-807-1952-442, s. 30

barokního člověka. Pracovala jsem se strojovým přepisem latinského originálu, ale k dispozici pro srovnání byly obě verze dokumentu.

Zbývající stránky popíší osud poutního místa po josefínských reformách a úpadku během totalitního režimu po roce 1945. Stručně se poohlédnu po podobě poutní v dnešní době, které sice nemají stejný charakter jako ty barokní, ale přetrvaly, což o místu leccos vypovídá. O tom, že sláva barokních poutních míst není jen otázkou samotného baroka, ale navrací se k ní i dnešní člověk, svědčí zájem o Kostelní Vydří jak ze strany veřejnosti, tak odborných kruhů.

2. Přírodní charakter a historický vývoj Dačicka

V bakalářské práci se věnuji historii poutního místa ležícího v západní části jihozápadní Moravy. Tento územní celek lze vymezit bývalými okresy Jihlava, Třebíč, Znojmo, Žďár nad Sázavou a částečně Jindřichův Hradec. I když podle nejnovějšího členění spadá zkoumaná oblast Dačicka, Slavonicka a Telečska do Jihočeského kraje, nachází se na historickém území Moravy. A právě této nejzazší části jihozápadní Moravy spolu s okolím města Telče je v práci věnována největší pozornost, společně s důrazem na centrální pozici města Dačice. Specifikem zdejšího kraje je jeho poloha, vymezená na západě zemskou hranicí s Čechy, na západě s Moravou a na jihu s hranicí Rakouska. Tři historické země se stýkají v tzv. Trojmezním bodě, ležícím západně od Slavonic.⁴

Území Dačicka, Slavonicka a Telečska spadá geomorfologicky do oblasti Českomoravské vrchoviny a tvoří její jižní a střední část. Povrch oblasti tvoří pahorkatina, která se sklání k Dačické sníženině. Nadmořská výška se v regionu pohybuje od 350 m. n. m. do 600 m. n. m. Okolní vodstvo je odváděno Moravskou Dyjí, přičemž zmíněná sníženina představuje hlavní část jejího povodí. Pravostranným přítokem Moravské Dyje je Telečský potok pramenící ve Studnicích, jež protéká rybníční soustavou Roštejnského, Štěpnického, Ulického a Staroměstského rybníka v Telči. Do Moravské Dyje se dále vlévají Myslůvka, Vápovka, Vyderský potok a Bolíkovský potok. Z vegetačního hlediska převažuje na zalesněných územích smrková monokultura. Dačická kotlina se vyznačuje menším počtem lesních porostů a přechází spíše do ploché polní krajiny. V oblasti se nachází významný přírodní park Česká Kanada, jež zasahuje nejvíce oblasti okolo Českého Rudolce a Slavonic.⁵

Území okolo Dačic nebylo dosud důkladně archeologicky probádáno, prokázány jsou však stopy po osídlení krajiny z 10. – 12. století. Okolí Dačicka, Slavonicka i Telečska je tvořeno drsnou krajinou s nevhodným podnebím pro zemědělské účely, a proto byla kolonizována později než jiné kouty země. Mezi nejstarší osídlená městečka a vesnice se podle svých názvů řadí Dačice, Hříšice, Stará Říše, Třebětice, Dobrohošť, Manešovice, Staré Hobzí, Peč, Velký a Malý Pěčín, Hostkovice a Liděřovice. První slovanské obyvatelstvo přicházelo od Znojma a z rakouských zemí. Nejstarší kolonizace postupovala podél dvou nejdůležitějších cest – rovnoběžkové východo-západní magistrály a tzv. Humpolecké cesty.⁶

⁴NEKUDA, Vladimír. Dačicko, Slavonicko, Telčsko. Vyd. 1. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2005, 1070 p. ISBN 80-727-5059-3, s. 9

⁵Tamtéž, s. 27, 52 - 53

⁶*Dějiny Dačic*. 1. vyd. Editor Jan Bistřícký, Marie Kučerová. Dačice: Městské muzeum a galerie v Dačicích, 2002, 459, [9] s., [16] s. obr. příl. ISBN 80-238-9658-X., s. 34

Ke konci 12. století byly zeměpanské Dačice sídlem fary a spravovaly další přifařené vesnice. Ve 13. století začínají pozemky na Dačicku přecházet do soukromých rukou. Nejstarším rodem v okolí byli páni z Říše, později zvaní z Hrádku, jimž patřilo roku 1257 celkem 11 vsí okolo Staré Říše. Roku 1301 přebírá panství Hrádek Smil, příslušník rodu Rožnírovců, jemuž patřila i zakládací práva pro novoříšský klášter.⁷ Smil, psaný z Bílkova po svém panství, byl pánem celého správního obvodu zdejší krajiny, včetně Dačic. Přes Smilovu vnučku Kláru přešel celý bílkovský majetek někdy kolem roku 1338 věnem na Oldřicha III. z Hradce Po tom, co Oldřich směnil s králem Janem Lucemburským Telč za panství Bánov, patřili pánům z Hradce všechny nejdůležitější državy v nejzazším koutě jihozápadní Moravy. Na jihu vlastnil rod Slavonice, na východě Bílkov, na severu Telč a západě celé české jindřichohradecké panství. Po Oldřichově smrti dochází k dělení majetku mezi čtyři bratry. Jindřichovi z Hradce připadla polovina Hradce, Mentahrtovi Telč, Oldřichovi druhá polovina Hradce a Heřmanovi staré bílkovské panství včetně Dačic. Každý z bratří zároveň obdržel čtvrtinu Slavonic.⁸

Přesun centra do Dačic v rámci bílkovského panství urchytil Hynek Ptáček z Pirkštejna, vedoucí utrakvistů, když v roce 1444 vyplenil hrad Bílkov.⁹ Kvůli zadluženému majetku pánů z Hradce po husitských válkách prodal poručník hradeckých sirotek roku 1459 celé bílkovské panství pánům na Landštejně, Krajířům z Krajku.¹⁰

3. Baroko na Dačicku – kulturně - historický nástin

3.1 Dačické panství od Krajířů po Dalbergu

Po defenestraci císařských místodržících z oken Pražského hradu 23. května 1618 se rozpoutal dlouho připravovaný konflikt mezi českými protestantskými stavy a katolickými přívrženci císaře. Morava se po převratu na sjezdu v Brně v květnu 1619 přidala na stranu stavů. Na území jihozápadní Moravy se ke stavovskému povstání¹¹ připojila většina moravské šlechty, jejíž nejvýznamnější představitelé patřili mezi direktory země - Jindřich Zahrádecký ze Zahrádek na Jemnici a Starém Hobzí a Hanuš Krokvicara na Slavětíně a Písečném. Dalšími povstalci byli příslušníci nekatolických rytířských rodů – Jan Kořenský z Terešova, Volf Jiří

⁷ NEKUDA, Vladimír a kol. *Vlastivěda moravská. Dačicko, Slavonicko, Telčsko*, s. 178 – 179

⁸ *Dějiny Dačic*, s. 51 - 52

⁹ TIRAY, Jan. *Dačický okres*. Vlastivěda moravská, Brno 1925, s. 41 - 42

¹⁰ *Dějiny Dačic*, s. 55 - 56

¹¹ ČORNEJOVÁ, Ivana; MIKULEC, Jiří; VLNAS, Vít, a kol. *Velké dějiny země Koruny české VIII. 1618-1683*. Praha: Paseka, 2008. 800 s. ISBN 978-80-7185-947-5.

Koňas z Vydří, Jan Chroustenský z Malovar na Českém Rudolci a jiní¹². Přestože nedošlo na jihozápadní Moravě k žádnému většímu střetu vojsk zneprátelených táborů, byla některá města sužována nájezdy vojenských oddílů¹³, které na její území podnikal císařský generál Dampierre z rakouského města Drozdovice. Bitvou na Bílé hoře¹⁴ bylo stavovské povstání definitivně potlačeno a následovalo vypořádání se s poraženými rebely. Zatímco proces s českými povstanci znamenal exekuci 27 lidí,¹⁵ moravští páni zapojeni do povstání byli za své jednání potrestáni „pouze“ konfiskací statků. Největší majetek na jihozápadní Moravě byl zkonfiskován vlastníkovi dačického panství Vilému Dubskému z Třebomyslic, jehož pánem se stal koupí od „*dědičné paní města Dačic*“ Kateřiny z Krajku roku 1610. Kateřině musel Vilém Dubský z Třebomyslic zaplatit částku 106 000 zl. moravských.¹⁶ Jako příklad dalších vlastnických změn na panstvích poblíž Dačic lze uvést samotný statek Kostelní Vydří, který patřil do roku 1622 rodu Koňasů. Pro účast Jiřího Volfa Koňase v povstání byl vyderský majetek Koňasům zkonfiskován a roku 1624 prodán za 15 000 zl. Karlu Grünovi ze Schtürzenberka¹⁷.

O zabavený dačický majetek projevil zájem Lev Burian Berka z Dubé a Lipého, zástupce kardinála Ditrichštejna.¹⁸ Berka z Dubé byl vysoce postaveným úředníkem katolického tábora. V letech 1617 – 1619 byl nejvyšším zemským sudím, dokud se Morava nepřipojila k povstání. Do funkce se vrátil po bitvě na Bílé hoře a zároveň se stal přísedícím zemského soudu nad moravskými rebely. Své statky měl jak na Moravě, tak v Čechách. Město Dačice pro něj znamenalo strategicky výhodné sídlo, přímo mezi Prahou, Brnem a Vídní. Císař měl však v plánu dačickým panství uhradit dluh u plukovníka Hanibala ze Schaumburka, jež mu prokazoval služby v průběhu války. Na Ditrichštejnovu přimluvu nakonec Ferdinand II. vyplácí Schaumburka Moravskými Budějovicemi a Dačice přenechává

¹² NEKUDA, Vladimír a kol., *Vlastivěda moravská. Dačicko, Slavonicko, Telčsko*, s. 229

¹³ V dubnu 1620 byly přepadeny Dačice císařskými oddíly, nemající potřebné opevnění, kdy byla část města zapálena a vydrancována a před radnicí usmrčen primátor města Václav Koželuh. NEKUDA, Vladimír a kol., *Vlastivěda moravská. Dačicko, Slavonicko, Telčsko*, s. 229

¹⁴ KUČERA, Jan Pavel. *8. 11. 1620 - Bílá hora: o potracení starobylé slávy české*. 1. vyd. Praha: Havran, 2003. 179 s. ISBN 80-86515-24-9.

¹⁵ PETRÁŇ, Josef. *Staroměstská exekuce*. 4. vyd. Praha: Rodiče, 2004. 320 s. ISBN 80-86695 44-1.

¹⁶ *Dějiny Dačic*, s. 115

¹⁷ BOUBÍN, Michal. *Poutní místo v Kostelním Vydří (diplomová práce)*. FF Masarykovy Univerzity v Brně 2004 (Centrální knihovna MU sign. D 12705), s. 4

¹⁸ BALCÁREK, Pavel. *Kardinál František Ditrichštejn: 1570-1636 : gubernátor Moravy*. České Budějovice: Veduta, 2007. 255 s. ISBN 978-80-86829-30-2.

ke koupi Berkovi z Dubé. Ten kupuje Dačice 8. 11. 1623 od císaře se slevou 25 000 zlatých moravských.¹⁹

Město i jeho nejbližší okolí bylo v první polovině 20. let 17. století neustále devastováno průtahy císařských vojenských oddílů, které nad sebou neměly ustanovený žádný dohled v podobě císařských komisařů, což se nelíbilo ani samotnému Berkovi z Dubé. Znovu se proto obrátil na přítele Ditrichštejna, aby zařídil ležení vojska v jiném městě. Zdecimované a vyjedené Dačice opouští vojáci generála Marradase až v březnu 1624. Nový pán na Dačicích si však města příliš neužil, neboť v roce 1626 zemřel. Protože jeho závěť týkající se moravských statků nebyla údajně k nalezení, byla tato panství svěřena Ditrichštejnovi. Ve 30. letech bylo ve městě ubytováno pro změnu Valdštejnovo vojsko, stejně jako na dalších moravských „sirotčích“ statech dle rozhodnutí kardinála Ditrichštejna. Roku 1636 moravský gubernátor a biskup olomoucký umírá, což otevírá prostor dědicům po Berkovi z Dubé. Nejstarší Berkův syn Matyáš Ferdinand získává ve stejném roce plnoletost a ujme se svých majetků. Z Dačic však mladému pánovi moc peněz neplynulo, neboť ve víru třicetileté války bylo město stálým hostitelem císařských armád. Situace se nejvíce vyostřila po vpádu švédských vojsk na Moravu, kdy Dačice a Slavonice soupeřili v podplácení důstojníků, aby se vyhnuli právě jim. Ač měl Matyáš Berka velké plány, jak postavit Dačice a ostatní své statky po válce zpět na nohy, nebylo mu přáno to stihnout. Zemřel jako svobodný roku 1644 v Jihlavě, aniž by zanechal závěť.²⁰

Jeho smrt rozpoutala dlouholetý spor mezi českou větví Berků a Fürstenberky.²¹ Trval prakticky po celou 2. polovinu 17. století. Když byl nalezen testament Lva Buriana Berky z Dubé platný pro moravské statky, byl na Dačice roku 1673 dosazen František Antonín Berka, dlouholetý císařský vyslanec. Fürstenberkové se odmítali smířit s porážkou, až po smrti Františka Antonína a jeho dědičky Františky Rosalie roz. Berkové, která panství roku 1715 odkázala hr. Václavu Albrechtu z Vrbna a Bruntálu, se s novým majitelem smířili a spor ukončili. Pán z Vrbna a Bruntálu vlastnil Dačice do roku 1728, poté je prodal německé říšské šlechtě – Osteinům. Když neměli Osteinové vlastní potomky, adoptoval Jan Fridrich svého synovce Fridricha Karla Antona Dalberga, jehož rod zůstal na Dačicích až do 2. světové války.²²

¹⁹ TIRAY, Jan. Dačický okres, s. 47

²⁰ *Dějiny Dačic*, s. 135 - 141

²¹ Matka zemřelého Matyáše Ferdinanda byla Františka Hypolita Berková, rozená Fürstenberková. *Dějiny Dačic*, s. 141

²² Tamtéž, s. 147 - 177

3.2 Rekatolizace a náboženské poměry na jihozápadní Moravě

Nástup nové éry po Bílé hoře je spojen s procesem rekatolizace²³, tedy s úsilím o obnovu katolického náboženství jako jediného vyznání. Kromě církevních a státních nařízení, které spolu měly ruku v ruce působit na nekatolíky v českých zemích, se také jednalo o reformu samotné katolické církve, podle koncepce ze závěrů tridentského koncilu.²⁴ Obracení na katolickou víru české a moravské obyvatelstvo, které bylo od římské církve odloučené už od dob husitství a německá reformace tak pronikala do již nejednotného náboženského celku, nebylo nijak jednoduché a v počátcích i neúspěšné. Panovník a biskupové disponovali různými rekatolizačními prostředky, z nichž měly největší úspěch ty vzdělávací a misionářské – tedy nenásilné formy rekatolizace. Naopak nejmenší úspěch přinášela „násilná“ forma, např. v podání dragonád.²⁵ Města sužována nájezdy vojsk, o jejichž stravu a ubytování byli nuceni se postarat, jistě rychle přislíbili poslušnost císaři a církvi římské, ale nečinili tak z vlastního přesvědčení.

Na Dačicku nebylo pokatoličtění obyvatelstva nijak jednoduché, protože samotné Dačice byly co do vyznání převážně utrakvistické. Silné pozice, zvláště mezi šlechtou, zde měli i přívrženci Jednoty bratrské, dříve podporováni rodem Krajířů z Krajku.²⁶ Lev Brurian Berka jako vzorný katolický pán začal prosazovat v Dačicích rekatolizační postup proti všem nekatolíkům. Svým dopisem z 9. března 1624 nařizuje svému úředníkovi spravujícímu Dačice Jiříku Kroužkovi, aby nechal vypovědět z města všechny predikanty. Zároveň Kroužka pověřil soupisem inventářů far a kostelů, které měl následně zamknout, dokud do nich nepřijdou katoličtí duchovní. V reakci na vyhlášení kardinála Františka Dietrichštejna z 22. března 1625, v němž nabádá nekatolíky, aby se do svatodušních svátků buď obrátili na pravou víru, nebo odešli ze země, zvolili utrakvisté možnost první a příznivci Jednoty bratrské patrně variantu druhou. Budova bratrského sboru byla opravena na katolickou faru, v níž vykovali duchovní správu kněží z Telče. Stálý kněz spravující dačickou farnost a další přífařené oblasti

²³ ČORNEJOVÁ, Ivana; MIKULEC, Jiří; VLNAS, Vít, a kol. *Velké dějiny země Koruny české VIII. 1618-1683*. Praha: Paseka, 2008. 800 s. ISBN 978-80-7185-947-5. Podrobně k tématu Alessandro Catalano: *Zápas o svědomí. Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598–1667) a protireformace v Čechách*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2008, 637 s., ISBN: 978-80-7106-942-3.

²⁴ K problematice: JEDIN, Hubert. *Malé dějiny koncilů*. Praha, ÚCN-Česká katolická Charita 1990. 145 s.

²⁵ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Pobělohorská rekatolizace v Českých zemích*. In: *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci: sborník příspěvků z pracovního semináře konaného ve Vranově u Brna ve dnech 4. - 5. 6. 2003*. Vyd. 1. Editor Ivana Čornejová. Praha: Univerzita Karlova, 2003, 391 s. ISBN 80-861-9749-2., str. 19

²⁶ NEKUDA, Vladimír a kol., *Vlastivěda moravská. Dačicko, Slavonicko, Telčsko*, s. 235

byl ve městě až od roku 1628. Práci ve městě neměl kněz jistě lehkou, lidé odmítali chodit ke svatě zpovědi i k přijímání, za což kardinál sliboval veliké tresty.²⁷

Na jihozápadní Moravě probíhala rekatolizace ve svém počátku spíše neúspěšně. Konkrétně v Dačicích a jejich nejbližším okolí nebyl žádný církevní řád, který by vzal situaci pevně do rukou. Nejbliže byl konvent premonstrátů z Nové Říše, který se zrovna transformoval z ženské větve řádu na mužskou. Tovaryšstvo Ježíšovo působilo směrem na Moravu až v Jihlavě, směrem do Čech v Jindřichově Hradci. Jezuité z Jindřichova Hradce se navíc věnovali problémům ve Slavonicích, kde bylo stále několik desítek nekatolíků, a museli řešit přestupky městské rady proti náboženským nařízením. Dohled nad duchovním životem obyvatel tak vykonávali pouze diecézní kněží, pro něž byl takový úkol nad jejich síly.

Situace se začala pozitivně pro rekatolizační úsilí vyvíjet až po skončení třicetileté války. V Telči se iniciativy chopila zbožná hraběnka Františka Slavatová, která pozvala do města otce Jezuity. Pro řád nechala v 50. a 60. letech 17. století vystavět kolej a kostel Jména Ježíš poblíž zámku. V Dačicích se o šíření katolictví úspěšně pokoušel primátor města a zámožný podnikatel se sukнем Matěj Jiří Kapeta.²⁸ Část svého jmění se rozhodl investovat do františkánského řádu, který do Dačic roku 1659 pozval. Ke svému podniku dostal souhlas jak od biskupské konzistoře, tak od vrchnosti, v té době od Fürstenberků. V polovině 60. let 17. století zbudoval pro řád klášter na Stráňském předměstí a mezi léty 1672 – 1677 raně barokní klášterní kostel sv. Antonína Paduánského.²⁹ Díky rekatolizačním snahám byly v pobělohorské době obnoveny farnosti, které zanikly a vznikaly i nové. Farnosti spadaly pod vyšší církevní správní celky - děkanství,³⁰ v případě jihozápadní Moravy se jednalo o telečské, želetavské a slavonické, jehož název se po roce 1789 změnil na dačické.³¹

V karolinské fázi rekatolizace se znovu bojovalo proti nárůstu tajných nekatolíků. Katolická církev disponovala velmi účinným prostředkem, jak zapůsobit na člověka zmítaného v propasti dvou vyznání, a to byly projevy barokní zbožnosti. Demonstrace síly a slávy římské církve v průvodech na svátek Božího Těla nebo při slavení Velikonočních svátků, ale i poutní výpravy za sakrálními stavbami menšího či většího rázu, byli zároveň prostředkem, jak nejobyčejnějším lidem přiblížit Boha prostřednictvím Panny Marie nebo jiného světce. Ke konci vlády Marie Terezie nabyli poutě těch největších rozměrů, účastnilo

²⁷ *Dějiny Dačic*, s. 132

²⁸ SMUTNÝ, Bohumír. *Matěj Jiří Kapeta, dačický primátor a soukenický podnikatel ve světle svého testamentu z roku 1671*. Dačický vlastivědný sborník 1, 2001, s. 47-54.

²⁹ *Dějiny Dačic*, s. 165 - 166

³⁰ V případě Moravy se jednalo o děkanáty, v Čechách vikariáty.

³¹ NEKUDA, Vladimír. *Vlastivěda moravská. Dačicko, Slavonicko, Telčsko*, s. 243

se jich veliké množství věřících a věhlas poutních míst z jihozápadního koutu Moravy se šířil i za její hranice. S koncem císařovna panování přichází i konec rekatolizačního procesu a s ním i úpadek všech církevních tradic, slavností a poutí. Toleranční patent Josefa II. z roku 1781 sice dovolil vystoupit nekatolíkům na veřejnost a svobodně se přihlásit k jinému než katolickému náboženství, v Dačicích však věřící této možnosti nevyužili. Již léta se o jejich duše starali otcové františkán a farní kněží. Několik přestupů se odehrálo na vesnicích poblíž Dačic, pouze ve Velké Lhotě byla postavena evangelická modlitebna.³²

3.3 Barokní umění v Dačicích a okolní krajině

Průkopníkem baroka jako stavebního slohu byl v Dačicích klášter s kostelem sv. Antonína Paduánského, patřící františkánům. Konvent byl postaven v letech 1660 – 1664, stavba kostela probíhala v 70. letech 17. století. Obě tyto stavby zrcadlí chudobu přísné františkánské řehole ve své jednoduchosti a prostotě. Klášter je trojkřídlá jednopatrová budova čtvercového půdorysu s ambitem a rajským dvorem. Ze severní strany k němu přiléhá klášterní kostel, raně barokní stavba, na níž se podíleli přední dačičtí umělci. Interiér zdobí oltářní obraz sv. Antonína Paduánského z roku 1689, jež by měl být dílem až z italské Florencie, ale odborníky je připisován malíři J. M. Rottmayerovi. Jisté je, že obraz zaplatil majitel panství Antonín Berka z Dubé. Na umělecké výzdobě kostela z převážně 1. poloviny 18. století se podíleli Matouš Strachovský, Matouš Kölbel nebo dačický malíř Josef Altmann. Varhany jsou dílem místního varhanáře Václava Pantočka z roku 1720.³³

Kvůli požárům z let 1670 a 1721 se barokní úpravy dočkal i dačický zámek, původně renesanční stavba čtvercového půdorysu ovlivněná Bramanteho italskou školou. Během vleklého sporu mezi Berky a Fürstenberky na jeho opravu nevynaložil nikdo žádné úsilí, s přestavbou se začalo až za Osteinů roku 1732. Architektem a stavitelem byl Francesco Cameli z Kunžaku, který se spolu se synem usadil v Dačicích. Barokní přestavba trvala rok a nejvíce se podepsala na zámeckých interiérech a na jižním zahradním křídle s věží. Autorem sochařské výzdoby byl Jan Nevídal a Sebald Kölbl, jehož dílo dnes na zámku již nespatříme.³⁴

Před tímto zámkem stojí z doby kolem roku 1725 mariánský sloup, tzv. Loreta, kterou nechal za svého panování na Dačicích postavit Václav Vojtěch z Vrbna a Bruntálu. Hlavní

³² *Dějiny Dačic*, s. 193

³³ *Tamtéž*, s. 166 - 167

³⁴ BARTUŠEK, Antonín. *Dačice: Státní zámek, město a památky v okolí*. Praha, 1960. Str. 2 - 7

sloup má korintskou hlavici a nese sochu Panny Marie, na soklu pod ní jsou v sošném provedení sv. Václava, Vojtěcha a Prokopa.³⁵

V barokní podobě byl vystaven i farní kostel sv. Vavřince, jehož starší gotický předchůdce musel být po ničujících požárech odstraněn. Jako doklad Krajiřovské stavební činnosti zůstala pouze renesanční věž kostela, k níž byla přistavěna v letech 177 – 1788 novostavba doznívajícího baroka. Iniciátorem stavby byl dačický děkan Jan Neulinger, který na ní přispěl i vlastními financemi. Hlavním donátorem kostela se stal Jan Bedřich Ostein a stavitelem Michael Kirchmayer. Orientovaná stavba má půdorys latinského kříže, na levé straně se sakristií a na pravé s kaplí. Vnitřek kostela je vyzdobený iluzivní freskovou výmalbou, včetně hlavního oltáře sv. Vavřince, od moravského malíře Josefa Winterhaltera z roku 1787.³⁶

V 17. a 18. století vznikaly v krajině stavby podporující výraz barokní zbožnosti. Díky místní kamenické tradici byly cesty z vesnic lemovány Božími muky, nejčastěji v podobě kamenných sloupů nesoucích hranolové kaplice s kovovým křížkem. Tyto drobné sakrální stavby lze vidět v Mrákotíně, Dyjici, Staré Říši, Ořechově a na mnoha jiných místech.³⁷

Kapličky lemující cesty z jednoho města do druhého, nebo z vesnice do vsi, stavěla katolická vrchnost buď jako poděkování – kaple sv. Karla Boromejského z roku 1663 u Vanova za záchranu života Karla Jáchyma Slavaty, nebo v rámci rekatolizačních snahy. Telečský majitel panství hrabě František Antonín Lichtenštejn – Kastelkorn postavil v letech 1726 – 1728 nepřehlédnutelný kostel sv. Jana Křtitele na kopci za Telčí směrem na Krahulčí. V plánu měl i výstavbu františkánského kláštera při tomto kostele, ale nedošlo k ní. Tentýž hrabě nechal opravit a zvětšit kostel sv. Vojtěcha u cesty ze Studnic na Telč, jenž byl podle legendy vybudován na místě, kde sv. Vojtěch odpočíval.³⁸

Na jihozápadní Moravě vznikla v barokní době většina menších poutních míst, které svým osobitým způsobem doplňují kopcovitou krajinu. Poblíž Dačic, v Českém Rudolci, vybudoval na vršku nad obcí František rytíř Hartenberk barokní kapličku z roku 1761. Dostala název Kalvárie a vedly k ní další kapličky křížové cesty.³⁹

Na kopci nad vískou Dobrá Voda u Mrákotína vystavěl v roce 1682 hrabě Jan Jáchym Slavata kapli sv. Jáchyma, kde se každoročně konala poutní mše na svátek sv. Jáchyma a

³⁵ NEKUDA, Vladimír. *Vlastivěda moravská. Dačicko, Slavonicko, Telčsko*, s. 535

³⁶ BARTUŠEK, Antonín. *Dačice: Státní zámek, město a památky v okolí*, s. 13 - 14

³⁷ NEKUDA, Vladimír. *Vlastivěda moravská. Dačicko, Slavonicko, Telčsko*, s. 572

³⁸ <http://www.telc-etc.cz/telc/store/mapa/pani/index.htm>

³⁹ ČERNÝ, Jiří. *Poutní místa jihozápadní Moravy: milostné obrazy, sochy a místa zvláštní zbožnosti*. Vyd. 1. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 2005, 302 s. ISBN 80-865-5915-7. Str. 82

Anny (26. července). Malý kostelík je velmi jednoduchou stavbou s nenápadnou věžičkou, bez jakéhokoliv vlivu barokní zdobnosti.

Nedaleko Telče, v obci Dyjice, slavila se každý rok pouť u léčivého pramene a sochy Panny Marie Mariazellské. Podle pověsti měla místo proslavit dačická baronka, jež byla vodou z Dyjice vyléčené ze slepoty a jako dík postavila kapličku. Socha z ní však byla zcizena a v 19. století místo výklenku byla postavena nová kaple.⁴⁰

Poutní kostel Narození Panny Marie nechal postavit na kopci u Krasonic, poblíž Nové Říše, roku 1664 hrabě Maxmilián z Thurnu a Vallesassiny. Splnil tak slib, že když se vyléčí z oční choroby, postaví u pramene kapli. V kapli se nachází obraz Panny Marie Humberské s vyobrazeným klečícím Thurnem.⁴¹

Jedním z nejoblíbenějších poutních míst v končinách jihozápadní Moravy byl Monserrat u obce Cizkrajov. V zalesněném kopci stojí poutní kostel Panny Marie Bolestné, jež byl založen rytířem Bartolomějem z Tannazoll-Zillu. Udatný katolický pán, účastník bitvy na Bílé hoře a osvoboditel Lince, ve smrtelné úzkosti slíbil, že bude-li uzdraven, vykoná pouť na španělský Monserrat. Když se tak stalo, opravdu zamířil do Španělska a na Monserratu dal druhý slib, že postaví kostel a vyzdobí jej kopií sochy Panny Marie Monserratské. Učinil tak roku 1651 na kopci nad svým panstvím Cizkrajov. V letech 1712 – 1716 byl kostel rozšířen a jeho okolí zvelebno dalšími třemi kaplemi. Místo bylo oblíbeným cílem poutníků převážně německy hovořících, než jej nechal roku 1785 Josef II. zavřít.⁴²

4. Karmelitánský řád

4.1. Počátky řádu ve světě

Název karmelitánského⁴³ řádu je odvozen od slova „Karmel“ označující izraelské pohoří, jež bylo ve starověku pokládáno díky své přírodní nádheře za symbol krásy. Rozprostírá se v délce přibližně 35 kilometrů, nachází se v nadmořské výšce 545 metrů a jeho severní část tvoří pobřeží Haifského zálivu. Proslavila jej především biblická událost z 9. století př. Kr., kdy prorok Eliáš nechal v době sucha na Karmel svolat Izrael a Baalovy proroky, kterým dával přednost izraelský král Achab, aby je všechny obrátil na správnou víru. Na tom místě Eliáš i Baalovi uctívači připravili kvůli prosbám za déšť své oběti a čekali na

⁴⁰ČERNÝ, Jiří. *Poutní místa jihozápadní Moravy: milostné obrazy, sochy a místa zvláštní zbožnosti*, s. 100

⁴¹Tamtéž, s. 141 - 142

⁴²Tamtéž, s. 154 - 157

⁴³Jinak také Řád bratří blahoslavené Panny Marie Karmelské, Řád bratří karmelitánů, Bratři karmelitáni, Řád karmelitánů. BUBEN, M. Milan. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. III. díl, II. Svazek, Žebravé řády*, Praha 2007, s. 145

odpověď bohů v podobě ohně. Baal nezareagoval vůbec, naproti tomu Hospodinův oheň zažehl Eliášovu oběť, čímž byl dán důkaz o Baalově nepravosti.

Řád karmelitánů, jako jeden z mála církevních řádů, nemá svého zakladatele jako řády ostatní. Legendy praví, že to byli sami žáci proroka Eliáše, kteří založili toto řeholní společenství.⁴⁴ Ve skutečnosti vznikl řád spontánně během křížových výprav v závěru 12. století, kdy se ve Svaté zemi začali usazovat rytíři a poutníci právě v pohoří Karmel. Tito lidé zde žili v jeskyních nebo domcích jako poustevníci a věnovali se modlitbám a meditacím. Dlouhou dobu byl za zakladatele této poustevnické osady pokládán sv. Berthold z Kalábie. Údajně se účastnil druhé křížové výpravy, a s devatenácti druhy se usadil při Eliášově jeskyni, dnes označované El – Khadr. Berthold byl ale řecký mnich a společenství, které založil, bylo řeckého ritu, nikoliv latinského. Nelze jej tedy ztotožňovat s karmelitány.⁴⁵

K oficiálnímu uznání své formy života potřebovali poustevníci z Karmelu řeholi, podle níž se mají řídit. Tu jim sepsal jeruzalémský patriarcha sv. Albert mezi léty 1206 – 1214. Řehole zachovávala eremitský způsob života a za hlavní cíl kladla ustavičnou modlitbu inspirovanou Božím slovem. Zároveň také vyzdvihovala autoritu představeného, převora. „*Především ustanovujeme, abyste jednoho z vás měli za převora. Ať je k tomu úřadu zvolen jednomyslným souhlasem všech nebo rozvážnější většiny. Každý z vás ať mu slíbí poslušnost, a když ji slíbí, ať se jí snaží skutečně zachovávat, spolu s čistotou a zřeknutím se vlastnictví.*“⁴⁶ Se svými sedmnácti články je jednou z nejkratších existujících řeholí. Po IV. lateránském koncilu roku 1215 se řády měly řídit výhradně benediktinskou nebo augustinskou řeholí. Karmelitáni si ale prosadili schválení řehole sv. Alberta u papeže Řehoře XI., který ji roku 1229 potvrdil navždy.⁴⁷ První řeholníci sice vybudovali na jihovýchodní straně pohoří kostelík Panny Marie, ale časté nájezdy muslimů do Svaté země jim nedaly klidu. Nakonec bylo jejich působení v Palestině ukončeno pádem Akkonu v květnu 1291. Kláštery na Karmelu byly vypáleny a řeholníci zavražděni.⁴⁸

4.2. Spiritualita Karmelu

Hlavními patrony karmelitánů jsou prorok Eliáš a Panna Maria, a jejich postavami je inspirována i spiritualita řádu. Eliáš je pokládán za duchovního zakladatele řádu, protože sám

⁴⁴ *Průvodce výstavou z dějin Karmelitánského řádu: Karmel v Čechách* : pořádáno ve spolupráci s Ministerstvem kultury České republiky. Vyd. v KN 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 1993, 79 s. ISBN 80-855-2743-X, s. 10

⁴⁵ BUBEN, M. Milan. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích*, s. 149

⁴⁶ První článek řehole Řádu bratří Nejblahoslavenější Panny Marie Karmelské. *Průvodce výstavou z dějin Karmelitánského řádu: Karmel v Čechách*, s. 23

⁴⁷ BUBEN, M. Milan. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích*, s. 151

⁴⁸ *Průvodce výstavou z dějin Karmelitánského řádu: Karmel v Čechách*, s. 10

na hoře Karmel pobýval. Jeho dva výroky, jež mu bible připisuje, se staly mottem karmelitánského řádu: „*Jakože živ je Hospodin, Bůh Izraele, v jehož jsem službách*“ (1 Král 17,1) a „*Velice jsem horlil pro Hospodina, Boha zástupů*“ (1 Král 19, 10.14). Z horlivosti pro Hospodina vychází zaměření řádu na apoštolát, z přebývání před Bohem plyne kontemplativní činnost. Apoštolským řádem se karmelitáni stávají až po svém příchodu do Evropy. Ovšem už od svého založení je tento řád mariánský, což vystihuje motto: „TOTUS MARIANUS EST CARMELUS“⁴⁹. Panna Maria se těšila tak velké úctě prvních eremitů, že jí zasvětili první kostel na Karmelu. Původ mariánské tradice hledejme znovu u Eliáše. Tento prorok měl při modlitbě spatřit na vrcholu pohoří Karmel vystupovat obláček přinášející vytoužený déšť, čili předobraz Panny Marie přinášející záchranu pro lidstvo, tedy Spasitele. Oba ochránci a patroni karmelitánského řádu mají také jedno společné – představují čistotu, která hraje důležitou roli v karmelské spiritualitě. K oslavě mariánské čistoty přijímají ve 13. století bratři bílý plášť⁵⁰ jako součást hábitu. Samotná postava Panny Marie procházela během staletí proměnou v očích Karmelu. Ve 13. století představuje Paní Karmelu, v 1. Polovině 14. století Matku a Patronku řádu, ve druhé polovině 14. století ji řeholníci vnímají jako Sestru a Nejčistší Pannu, a v 16. století dostává Panna Maria titul Královna, ozdoba Karmelu.⁵¹

O Matce Boží ovšem není ani zmínka v řeholi sv. Alberta. Nicméně sv. Brocard, jež byl prvním představeným, kterému byla řehole adresována, své spolubratry nabádal, aby žili jako bratři Panny Marie. Jak Eliášovi, tak Matce Boží náleží místo v řádovém erb. Stříbrný štít obsahuje tři hvězdy, které znázorňují Pannu Marii (stříbrná barva), proroky Eliáše a Elisea (hnědá barva) a prohnutá špice tmavé barvy připomíná horu Karmel. Nad štítem se může nacházet koruna s dvanácti hvězdami patřící Panně Marii a paže s ohnivým mečem náležící Eliášovi. Znak doplňuje páska s řádovým heslem „ZELO ZEVATVS SVM PRO DOMINO DEO EXERCITVVM“.⁵²

Jako velkou událost v mariánské tradici karmelitánů je nutno vnímat zjevení Šimona Stocka. Panna Maria se podle tradic zjevila 16. července 1251 generálnímu představenému karmelitánů v anglickém Aylesfordu Šimonu Stockovi. Prosil ji v modlitbách o pomoc, neboť v té době bojoval řád o přežití. Maria mu věnovala škapulíř se slovy, že jej má přijmout jako výsadu od ní, a kdo v něm zemře, bude spasen. Jako škapulíř je označována součást řádového oděvu. Je to v podstatě pruh látky s otvorem pro hlavu sloužící jako zástěra a v případě

⁴⁹ Z latinského: „Karmel je celý mariánský“

⁵⁰ Tzv. Pallium Panny Marie

⁵¹ BUBEN, M. MILAN. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích*, s. 147

⁵² Z latinského: Zelo Zelaus Sum Pro Domino Deo Exercituum: „S horlivostí horlím pro Hospodina Boha zástupů“

karmelitánského řádu má jinou barvu než ostatní, hnědou. S rozšířením úcty ke sv. škapulíři se členům náboženských bratrstev dávaly na krk plátěné škapulíře zavěšené na šňůrce, které se daly získat také na karmelitánských poutních místech. K velkému rozmachu řádu a úctě ke karmelitánskému škapulíři došlo také díky tzv. „sobotní bule“ papeže Jana XXII. Svatý otec ji napsal na popud zjevení Panny Marie, která mu slíbila ochranu před nepřáteli, když poskytne karmelitánům znovu papežské schválení. Její obsah měl podporovat členy škapulířových bratrstev a ujistit je, že i oni mají podíl na privilegiích řádu. Zároveň říkal, že kdo byl nositelem škapulíře, zemře v něm a dostane se do očištění, bude z něj první sobotu po své smrti vysvobozen. Od toho odvozen název buly.⁵³

Svátek obou hlavních karmelitánských patronů se liturgicky slaví jako slavnost a to 16. července na svátek Panny Marie Karmelské a 20. července svatého proroka Eliáše.

4.4. Ženský Karmel v českých zemích - Pražské karmelitky

Ženská větev karmelitánského řádu se v našich zemích vyskytovala pouze v reformované podobě bosých karmelitánek. Modernímu člověku by se mohlo zdát, že skupina klauzurovaných sester mající jen minimální styky s okolním světem, nemohla na věřící kolem sebe zapůsobit. Z dějin pražských karmelitek lze snadno odvodit, že tomu tak nebylo. Zvláště proto, že se v jejich středu nacházela španělská mystička, dnes už spjatá s českým barokem. Ucelený pohled na historii působení pražských bosých karmelitek podává ve své knize Antonín Novotný⁵⁴, ze které jsem převážně čerpala níže uvedené informace.

Cesta ženského Karmelu do hlavního města českého království nebyla nijak jednoduchá ani samozřejmá. Nejdříve bylo potřeba rozšířit karmelitky z jižních zemí Evropy do centra habsburské říše, do Vídně. O to se zasloužila císařovna Eleonora Gonzagová, druhá manželka pobělohorského vítěze Ferdinanda II. Štýrského. Císařovna se ve svém sídelním městě nespokojila pouze s mužskou odnoží řádu, proto pověřila roku 1629 vídeňského provinciála karmelitánů, aby vybral čtyři karmelitky, zakladatelky vídeňského kláštera. Mezi těmi čtyřmi zakladatelkami se nacházela i čtyřřadvacetiletá Marie Elekta⁵⁵ od sv. Jana, původem šlechtična z italského Terni, která hrála nejdůležitější roli v budoucím pražském Karmelu.

⁵³ *Průvodce výstavou z dějin Karmelitánského řádu: Karmel v Čechách*, s. 36

⁵⁴ NOVOTNÝ, Antonín. *Pražské karmelitky: Kus historie staré Prahy*. Praha: Nakladatelství Vladimír Žikeš, 1941

⁵⁵ KALISTA, Zdeněk. *Ctihodná Marie Elekta Ježíšova: Po stopách španělské mystiky v českém baroku*. 2. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1992, 271 s. ISBN 80-855-2702-2.

Založením pražského ženského Karmelu a jeho vedením byla v srpnu 1656 pověřena zkušená Marie Elekta. Spolu s doprovodem a sestrou Marií Terezií vyrazila Elekta na cestu do Čech, přičemž navštívila bývalý domovský klášter ve Vídni a císařský Laxenburg. Zde se k ní také připojily další členky řádu – Eufrasie á Jesu Maria, Pavla Marie de Jesu pocházející z rodiny Šliků, a Josefa Marie od Ježíše, rozená Centurione. V září roku 1656 vykonal Ferdinand III. první návštěvu malostranského kláštera, při níž karmelitkám slíbil roční důchod tři tisíce zlatých. Po tom, co byla kardinálem Harrachem v prosinci 1656 jasně vymezena prostora klauzury, mohly řeholnice začít přijímat mezi sebe novicky.

Ke karmelitkám vstupovaly především dívky z rodin šlechticů. Své zastoupení v řádu měli například Kolovratové, Šlikové, Lukavečtí z Lukavice, Kounicové, Fűstenbergové, Šternberkové, Kotulinští a Oppersdorfové. Do pražského kláštera byly vyslány i dcery zahraničních rodů Welserů nebo Vernierů. Rozhodně nejvýznamnější šlechtickou postavou, která zasáhla do života pražského karmelu, byla hraběnka Eleonora Valdštejnová.

Ze všeho nejtěžší bylo pro sestry od sv. Terezie zvykat si na nové poměry osvíceného absolutismu. Změny začaly pociťovat v úbytku příznivců, kterých měly během let svého pražského působení mnoho. Opravdového překvapení se jim dostalo, když za svého pobytu v Praze odmítl Josef II. návštěvu karmelitek po tom, co ji neustále oddaloval. Mračna nad českými kláštery se začala stahovat na počátku 70. let 18. století. Do malostranského kláštera u sv. Josefa byl v březnu 1771 dodán císařův „říjnový dekret“, zakazující skládat slavné sliby osobám mladším dvaceti čtyř let. Dalšími dekrety byla stanovena míra věna noviců a novicек, nově také nesměly kláštery přijímat dary s výjimkou almužen.

Osud pražských karmelitek byl zpečetěn, když Josef II. podepsal roku 1782 dekret o zrušení klášterů. Žádná z pražských karmelitek nesvlékla řádový šat a nevyměnila je za světský. Jen jediná z nich se rozhodla pro přestup do jiného, povoleného řádu.

Císař dal řeholnicím vybrat, chtějí-li dožít ve zrušeném klášteře po premonstrátkách v Doksanech, nebo v Pohledu u Havlíčkova Brodu, odkud byly vyhnány cisterciačky. Karmelitky si vybraly Pohled, protože byl dál od Prahy a očekávaly, že by se jim zde mohlo dostat většího klidu. Po smrti císaře, v srpnu 1791 byl do Pohledu zaslán dopis, který vybízí řeholnice k přestěhování do hlavního města, nikoliv ovšem do starého malostranského domu, nýbrž do bývalého kláštera Barnabitů na Hradčanech.

Tak došlo k tomu, že bosé karmelitky mají své sídlo až do dnešní doby právě v sousedství Schwarzenberského paláce. Z těchto prostor byly v druhé polovině 20. století vyhnány, stejně jako v 18. století z Malé Strany. Po pádu komunistického režimu v roce 1991 se na Hradčany zase vrátily a z vládního hotelu opět utvořili prostředí kláštera.

4.4. 1. Ctihodná matka Marie Elekta

Bosé karmelitky mají na rozdíl od mužského nereformovaného společenství jako hlavní náplň své práce kontemplaci, proto jsou často obdařeny mystickými výjevy a zvláštní milostí boží. V Praze se symbolem křesťanské mystiky stala převorka Marie Elekta, i když právě ona měla na starosti věci ryze světské, jakými byla dostavba klášterních budov na Malé Straně. Konce budování se ovšem nedožila. Pod vlivem těžké práce, klášterní diety a přísných půstů jí onemocněla játra, trpěla vodnatelností a poslední rok života se jen těžko hýbala. Skonala 11. 1. 1663 a její smrt doprovázela zázračná vidění spolusester. Jejich modlitby měly dokonce zahnat posmrtné skvrny, které se tváří představené matky objevily, a tvář se stát krásnější než za života, o čemž se pražský lid na vlastní oči chodil přesvědčovat. I když se pohřeb Marie Elekty udál za nepřítomnosti arcibiskupa Harracha, jemuž pracovní vytížení zhatilo účast na takové události, byl výjimečný tím, že o zemřelé promluvil karmelský představený P. Dominik jako o světici. Co však zůstalo zahaleno tajemstvím, byl hrob bývalé převorky. Verzí o jeho umístění je hned několik, vždy mají společné jedno: měl se nacházet na vlhkém, nevhodném místě, kam svítilo slunce. Uložení Elektina těla do hrobu doprovázely ještě určité nepříjemnosti. Rakev byla příliš těsná pro postavu převorky, proto jí byl zlomen vaz, aby do ní mohla být umístěna. Kvůli vodnatelnosti těla nedoléhalo víko, proto byla nebožka polita zedníky vřelou vodou. Shon kolem hrobu bývalé pražské převorky začal ode dne, kdy se sama Marie Elekta zjevila jedné z řeholnic. Řekla jí o neporušenosti svého těla a vybízela sestru, aby vše pověděla nové matce představené. Exhumace těla proběhla v lednu 1666 za účasti řádových představených tajně. Při bourání zdiva hrobu je přešly optimistické vyhlídky, neboť rakev ležela v zapáchající tmavé vodě, kde by tělo jen stěží nezetlelo. Když odkryly silnou vrstvu plísň pod víkem rakve, spatřili neporušené tělo Marie Elekty, která kromě zapadlých očí a zetlelého oděvu vypadala jako v den smrti.

Tělo nechaly jeptišky vysušit a vystavit uvnitř kláštera oděného v řeholní roucho. Rok po exhumaci došlo k nejznámějšímu zázraku spojenému se zesnulou Elektou. Podle slov umírající Pavly Marie chtěly neporušené tělo spolusestry posadit na trůn, ale v tom jim bránila strnulost mrtvé. Převorka, doufajíc ve zvláštní milost boží, požádala zesnulou, aby si vzpomněla na svůj slib poslušnosti a uposlechla pokynů řeholnic. Elektito tělo nejen že zvláčnělo, ale hlava ještě napřímila zlomený vaz. Po těchto událostech následovalo pochopitelné ohledání mrtvé jejím bývalým lékařem dr. Franchimontem. Protože on sám si nedovedl vysvětlit, čím byla neporušenost způsobena, byla provedena ještě několikrát ohledání za přítomnosti generála řádu a na výzvu císaře Leopolda I. Poslední odborná prohlídka byla vykonána v roce 1677, a její protokol se zachoval ve čtyřech exemplářích. Nad

mrtvolou se sešel opět dr. Franchimont, a spolu s ním Jindřich Vossius a Jan Antonín Casinis de Bagella, senior zemských chirurgů G. F. Cassinis de Bagella, Kilián Pfefferland a Lorenc Osburg. Pečetními prsteny stvrdili, že po důkladném ohledání se sedící mrtvola vypocující jasmínovou tekutinu dá pokládat za zázrak. Načež veřejnost reagovala důvěrou v úsudek těchto lékařských autorit. V létě 1749 bylo tělo Elekty přeneseno do nově zbudované kaple, určené právě k jejímu vystavení. P. Ildefons napsal latinský životopis velebné matky, jež byl jezuitou P. Pigenotem přeložen roku 1766 do francouzštiny, aby se mohl rozšířit do frankofonních zemí. Náklady na tisk uhradil kníže Josef Václav z Fürstenbergu. Dokladem úspěšnosti tohoto spisu byl požadavek karmelské sestry Terezie od sv. Augustina z kláštera v St. Denis, jež požádala v květnu 1774 o zaslání relikvií ctihodné Elekty. Předměty byly pražskými řeholnicemi s velkou radostí odeslány a záhy se dočkaly odpovědi, že relikvie pomohly uzdravit řeholnici tamního kláštera.

4.5. Počátky řádu v českých zemích

Řád karmelitánů se do českých zemí dostal jako poslední ze čtyř žebravých řádů roku 1347, tedy téměř o sto let později než ostatní mendikanti. I když řád vyvíjel úsilí založit klášter v Praze již dříve, dočkal se ho až s nástupem Karla IV. na český trůn. Panovník nechal vystavět karmelitánský klášter u hradeb Starého Města pražského jako jednu ze svých sedmi duchovních fundací, které měly připomínat jeho korunovaci českým králem.⁵⁶

Povolení k přijetí nového klášterního sídla v Praze vydal karmelitánům papež Kliment VI. v březnu roku 1346 v Avignonu. Základní kámen pro stavbu klášterních budov byl položen necelý rok před začátkem výstavby Nového Města. První řeholníci přišli ze Saska, proto konvent náležel k německé řádové provincii. V prvních letech stačil řeholníkům malý kamenný kostelík, jehož pozůstatky můžeme spatřit při severní straně nynějšího chrámu ještě dnes. V letech 1379 až 1397 probíhala výstavba vysokého a dlouhého chrámového presbytáře, dokončeného za převora Heřmana z Tachova. Podle rozměrů samotného presbyteria měl být karmelitánský chrám v konečné podobě největším ze všech kostelů v českých zemích, včetně katedrály sv. Víta. Dodnes vyvstává otázka, proč zrovna svatyně karmelitánského kláštera měla mít 110 metrů na délku a klenbu vysokou celých 39 metrů. K dokončení chrámu nikdy nedošlo, dodnes z něj můžeme spatřit pouze onen presbytář. Stejně nevšední jako vzhled kostela bylo jeho zasvěcení Panně Marii Sněžné, inspirované jménem starobylé římské

⁵⁶ HÖSLER, Matthäus a Redemptus Maria VALABEK. *Karmel v české církvi: 650 let: historická studie, aktuální nástin karmelitánské spirituality*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997, 47 s. Karmelitánská spiritualita. ISBN 80-719-2303-6, s. 8

baziliky Santa Maria Maggiore.⁵⁷ Ta byla vybudována podle legendy na nejvyšším ze sedmi římských pahorků, vybraným bohorodičkou tak, že jej 5. srpna nechala pokrýt sněhem.

Díky finanční podpoře krále Karla IV. a jeho manželky Blanky postupovala stavba kláštera velmi zdárně a díky nim byl založen i další karmelitánský konvent v Tachově. Při pražském klášteře Panny Marie Sněžné byla založena generální studia řádu a o největším rozkvětu konventu svědčí antifonář ze 14. století, dnes uložený ve Vratislavi.⁵⁸

Slibný vývoj stavební i duchovní byl přerušen a více méně zničen za husitské revoluce. Karmelitáni patřili mezi první odpůrce Husova učení a ve svých kázáních proti němu také vystupovali. Následovalo necivilizované běsnění husitů, kteří se roku 1412 vrhli na klášter a jeho řeholníky. Dav, jenž ztýral mnichy a jednoho z nich dokonce hodil do Vltavy, vedl Jeroným Pražský. Nebylo jim svaté vůbec nic, jen tak lze vysvětlit znesvěcené a rozdupané relikvie v kostele Panny Marie Sněžné. Husity zfanatizovaný lid vrhl roku 1415 do kláštera znovu a nutil řeholníky konat veřejné bohoslužby v době platného interdiktů. Karmelitáni násilnému tlaku podlehli, ale své jednání jeli obhájit roku 1416 do Kostnice, kde dosvědčili i nevybíravé chování Jeronýmovo. K úplnému konci pražského Karmelu přispěli listina Václava IV. z roku 1419, povolující užívat husitům kostel Panny Marie Sněžné. Po smrti panovníka byli karmelitáni znovu přepadeni, a pokud neuprchli, čekalo je zajetí či smrt. Své radikální myšlenky začal u Panny Marie Sněžné kázat odpadlý premonstrátský mnich Jan Želivský. Odtud také vedl chudinu v procesí, které skončilo defenestrací novoměstských konšelů a započalo husitskou revoluci.⁵⁹

Karmelitáni se v průběhu 15. století do kláštera ještě několikrát vrátili, aby byli opětovně vyhnáni. Naštěstí se mohli utéci do nově vzniklých klášterů v Chyši a Rabštejně. Do Prahy se vrátili roku 1498, jenže následující léta byla léty úpadku, způsobená reformací a rozmáhajícím se protestantismem. Jelikož neměl konvent žádné novice, někdy kolem roku 1570 pravděpodobně vymřel.⁶⁰

Neslavný osud potkal nakonec i rabštejnský klášter s kostelem Zvěstování Panny Marie, který byl po necelém půlstoletí v roce 1532 srovnán se zemí rukou nekatolíků. Scénář se opakoval – budovy vypáleny, řeholníci vypuzeni. Šťastný konec nemělo ani karmelitánské působení v Tachově. Konvent při kostele sv. Rocha a Šebestiána, byl 11. 8. 1427 vypálen

⁵⁷ Panna Maria Větší

⁵⁸ HÖSLER, Matthäus a Redemptus Maria VALABEK. *Karmel v české církvi: 650 let: historická studie, aktuální nástin karmelitánské spirituality*, s. 9

⁵⁹ ČORNEJ, Petr. *30. 7. 1419 - První pražská defenestrace: krvavá neděle uprostřed léta*. Praha: Havran, 2010. 200 s. ISBN 978-80-87341-00-1.

⁶⁰ HÖSLER, Matthäus a Redemptus Maria VALABEK. *Karmel v české církvi: 650 let: historická studie, aktuální nástin karmelitánské spirituality*, s. 13

husitskými oddíly Prokopa Holého. Přeživší řeholníci utekli do Bavorska a vyčkávali na vhodný čas pro návrat. I když byl klášter v druhé polovině 15. století znovu osazen karmelitány, stíhaly ho rozsáhlé požáry, které mu vynesly přívlastek „černý klášter“. Protože se řádu nedostávalo finančních prostředků na neustálé a rozsáhlé opravy, město opustili. Jejich místo na příkaz Ferdinanda I. zaujali františkáni.⁶¹

Klášter v Chyši byl fundací majitele panství Buriana z Gutštejna, v roce 1488 ho potvrdila pražská arcibiskupská konzistoř. Chyšský karmel potkal v 16. století ho stejný osud jako ten rabštejský. Protestanti ve 30. letech 16. století řeholníky z místa vyhnali a klášter zničili.⁶²

4.6. Karmelitánský řád v 17. a 18. století v Českých zemích

Panovník Rudolf II. se roku 1603 dohodl s arcibiskupem Berkou z Dubé, že konvent při kostele Panny Marie Sněžné daruje františkánským observantům. Tři roky na to začínají karmelitáni uplatňovat své nároky na jejich bývalé sídlo. Při vizitaci Polska se v českých zemích zastavil generál řádu karmelitánů Jindřich Silvius a vyzval observanty, ať klášter opustí a navrátí ho původním majitelům. Františkáni odmítli, Silvius odcestoval, ale záležitostmi týkajícími se Panny Marie Sněžné pověřil Jakuba de Fonte, převora kláštera v Polsku. Pravdou je, že františkáni přišli do značně zchátralých budov kláštera a dalo jim velkou práci vše opravit a vyzdobit. Díky nim získal kostel Panny Marie Sněžné dnešní podobu. Stejná tragédie, jíž byli postiženi karmelitánští řeholníci v bouřlivých dobách husitství, potkala na tomtéž místě františkány. Stali se terčem lidské hlouposti a nesnášenlivosti při vpádu pasovských vojsk v roce 1611. Naivní myšlenka, že by mniši ukrývali zbraně na pomoc pasovským, hnala ozbrojený prostý lid ke klášterům. Čtrnáct řeholníků⁶³ u Panny Marie Sněžné bylo brutálně zavražděno, zhanobeno a pohřbeno až po několika dnech. Snad z úcty k mrtvým mnichům rozhodl se panovník Pannu Marii Sněžnou karmelitánům zpět nevydat, nýbrž jim dát na vybranou jiný, prázdný klášter ve městě. Otázka Karmelu a Panny Marie Sněžné byla tímto definitivně uzavřena.⁶⁴

Naděje na obnovení karmelitánského kláštera v Praze přichází až po Bílé hoře. V roce 1625 projíždí přes Čechy polský karmelitán P. Zikmund Gdowsky. Seznámil se zde s arcibiskupem Harrachem a ve stejném roce dostává od generála řádu za úkol získat ztracené české konventy. Protože Gdowsky sám kázal u sv. Havla, požádal arcibiskupa a panovníka

⁶¹ BUBEN, M. Milan. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích*, s. 177

⁶² Tamtéž, s. 179

⁶³ *14 mučedníků od Panny Marie Sněžné* [online]. Tiskové středisko České biskupské konference, 2008, s. 1 - 3

⁶⁴ BUBEN, M. Milan. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích*, s. 177

právě o svatohavelský kostel. Ferdinand II. neměl vůči tomu přání žádných námitek a vydává 27. 4. 1627 ve Vídni list, ve kterém karmelitánům poukazuje kostel sv. Havla a nemovitosti k němu spadající. Na slavnost Zvěstování Páně 1627 je do chrámu uvedeno pět karmelitánů, z toho tři Poláci. Po skončení třicetileté války zavítal do Prahy P. Gabriel, který zavedl v hornoněmecké provincii tourainskou reformu, aby na ni převedl i pražský klášter. Společenství řeholníků nalézají se v bídě situaci jak finanční tak psychické. S pobytem P. Gabriela od Zvěstování se poměry výrazně zlepšily, řeholníci začali používat jména s přídomky a roku 1654 věnuje císař Ferdinand III. peníze na stavbu nového kláštera. Základní kámen byl položen až v roce 1671 a jeho staviteli byli Martin Lurago a Giovanni Domenico Orsi. Nový konvent byl zasvěcený sv. Leopoldovi. Pražský Karmel prožíval konečně lepší časy, díky dárcům mohl přestavět chátrající gotický kostel sv. Havla do barokní podoby a dokončit stavbu kláštera roku 1738.⁶⁵

Řád velmi dbal na kázání Božího slova, a protože byl převor karmelitánského kláštera zároveň farářem svatohavelské farnosti, měli věřící speciální kazatele na neděle, zvláštní na svátky, jedni kázali česky, další německy. Karmelitánské bohoslužby byly velmi slavnostní, největší návštěvnost a lesk měla mše při slavnosti sv. škapulíře. Při klášteře působila náboženská bratrstva sv. škapulíře Matky Boží Karmelské a sv. Josefa, typická záležitost barokní doby. V konventu sv. Leopolda žili v 17. a 18. století někteří výjimeční řeholníci. P. Ambrož od sv. Ondřeje napsal roku 1644 spis o přípravě na smrt a o několik let později knihu o střelné modlitbě. P. Leonard Komínek vydal roku 1654 regule pro náboženské bratrstvo Panny Marie z hory Karmel a P. Robert od sv. Ludmily sepsal roku 1750 životopis sv. Jana Nepomuckého.⁶⁶

Problémy se karmelitánů držely stále. Jedním z nich byla finanční potíž, neboť třiceti řeholníkům se těžko užívalo žebrotou. Bylo jim proto vydáno roku 1777 povolení k žebrotě i mimo jejich statky, včetně venkova. Starosti řeholníkům způsobovali i židovští vetešníci, prodávající své zboží před kostelem sv. Havla a u klášterní zdi. Na příkaz Karla VI. měli Židé své krámky zrušit, aby nebudili pohoršení. Obchodníci si nedali říct hned, stalo se tak až po opakovaných stížnostech. Radost neměl pražský Karmel ani z toho, že město nechalo roku 1737 zbudovat v jejich sousedství divadlo. Největší obavy přinesla nepochybně léta válečná,

⁶⁵HÖSLER, Matthäus a Redemptus Maria VALABEK. *Karmel v české církvi: 650 let: historická studie, aktuální nástin karmelitánské spirituality*, s. 15 - 17

⁶⁶Tamtéž, s. 18

kdy byly klášterní budovy 1757 zasaženy pruským dělostřelectvem. Poslední rány se řád dočkal od vlastního panovníka.⁶⁷

Výnos rušící klášter u sv. Havla byl vydaný 24. 9. 1785 zněl: „*Karmelitánský klášter při kostele sv. Havla v Praze se ruší, duchovní necht' jsou rozděleni do jiných klášterů nebo at' se jich využije v pastoraci.*“⁶⁸ V květnu následujícího roku byl klášter zrušen, tehdy ho obývalo 27 řeholníků, z toho 13 kněží. Mohli zde pobývat ještě pět měsíců, potom převzal klášterní jmění náboženský fond, který prodal statky, knihovnu přestěhoval na univerzitu a z konventního chrámu se stal farní kostel. Někteří kněží se zapojili do pastorační služby, někteří brali důchody, nejhůře hledali nové místo k žití laičtí bratři. Řeholníky v jejich bývalém domově nahradili úředníci několika institucí, popřípadě nájemníci nově vzniklých bytů. V budově se nacházela jeden čas obecná škola, farní úřad a po roce 1833 také prostory určené pro Českou průmyslovou jednotu. V době totality si z bývalého kláštera vytvořila komunistická strana sídlo pro Ústav dějin KSČ a prodejnu Sovětské literatury.⁶⁹ Správy svatohavelského kostela se znovu ujali karmelitáni až od 1. 7. 2006.

Během 17. století docházelo také k pokusům o obnovení ztracených konventů v místech mimo Prahu.

Když se karmelitáni roku 1636 pokusili vrátit do Tachova, nenalezli ani kostel, natož budovu konventu. Majetek byl v rukou vrchnosti, která neměla nejmenší zájem na restauraci klášterního společenství ve městě. Po V roce 1670 opustili řeholníci Tachov nadobro.

Po Bílé hoře se chtěli karmelitáni vrátit i do Rabštejna. Panství koupil roku 1665 Jan Šebestián hrabě Pötting s tím, že na něm vybuduje klášter pro servity. Protože se Karmel dožadoval návratu do těchto míst, vznikl z dané situace spor, který vyřešila roku 1666 pražská arcibiskupská konzistoř ve prospěch servitů. Karmelitáni se odvolali do Říma, odkud přišel zákaz stavět nový klášter, dokud se neprokáže spjatost karmelitánů s Rabštejnem. Pět let trvající zápas skončil s přispěním majitelů panství vítězně pro servity, kteří si zde v letech 1672 – 1787 vystavěli vlastní sídlo. Po karmelském působení nezůstaly ve městě žádné stopy.

Úspěšně se řád mohl vrátit pouze do Chyše. Řeholníci tam zavítali v roce 1627 a peníze pro výstavbu kláštera a kostela jim poskytl majitel panství Jiří Vilém Michna svobodný pán z Vacínova. Stavbu zahájil až jeho syn Vilém Bedřich, po Vilémově smrti se stal karmelitánským donátorem jeho bratr Zikmund Norbert. Řeholníci se do rozestavěného

⁶⁷ BUBEN, M. Milan. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích*, s. 182

⁶⁸ HÖSLER, Matthäus a Redemptus Maria VALABEK. *Karmel v české církvi: 650 let: historická studie, aktuální nástin karmelitánské spirituality*, s. 18

⁶⁹ BUBEN, M. Milan. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích*, s. 183

kláštera nastěhovali v roce 1663. Stavbu neustále komplikovaly rozsáhlé požáry, při posledním v roce 1777 se zřítla i klenba kostela, zasvěceného Jména Panny Marie. Oltářní obraz v chrámu je dílem Petra Brandla z roku 1708. Nakonec byl konvent čítající 12 karmelitánů stejně roku 1786 zrušen josefínskou reformou.

Roku 1666 se hornoněmecké provincii podařilo zřídit alespoň řeholní, neboli studijní dům v Plané, který byl v letech 1784 – 1786 Josefem II. zrušen. Nový karmelitánský klášter s hospicem měl být vystavěn i v Rakovníku. Tam přišli dva řeholníci od sv. Havla v roce 1667 a kvůli nedostatku katolických kněží spravovali některé městské kostely. Odkoupili ke stavbě kláštera a kostelíka nemovitosti, ale kvůli nedostatku financí i neochoty místních obyvatel záměr nevyšel. Karmelitáni Rakovník roku 1706 opustili.

Trochu jiná situace nastala ve Znojmě. Karmelitány chtěl do města přivést občan Jakub Kristián Koranda, který na své náklady opravil kostelík sv. Kateřiny a stal se fundátorem nových klášterních budov. Cílem bylo přivést do Znojma kněžstvo hovořící českým jazykem, neboť ve všech tamních kostelech převládala němčina. Zatímco se ke Korandově záměru stavěli pozitivně jak městská rada, tak hejtmanství, s návrhem nesouhlasil znojemský farář od sv. Mikuláše a olomoucké biskupství. Ani zde se karmelitánský řád neusadil.⁷⁰

Tak se stalo, že se od dob Josefa II. do počátku 20. století, nenacházel na našem území jediný klášter karmelitánů či karmelitek. Situace se změnila až roku 1908, kdy jsou karmelští řeholníci pozváni do kláštera v Kostelním Vydří.

5. Kult Panny Marie Karmelské a karmelitánská barokní ikonografie

5.1 Středověká předloha - „La Bruna“

Jak už bylo ze začátku zmíněno, Panna Maria se v karmelitánském řádu těšila od jeho vzniku velké úctě. I když v průběhu století hrála v očích Karmelu odlišné role (Paní Karmelu, Matka a patronka řádu, aj.), vždy to byla po boku proroka Eliáše role hlavní. Její kult se rozšířil do Evropy s příchodem prvních karmelitánů po roce 1238, kteří sem přišli ze Svaté země. Podle legendy s sebou přinesli ve 13. století svatolukášský⁷¹ obraz, známý jako Madona La Bruna, uchovávaný v kostele S. Maria del Carmine v Neapoli.⁷²

⁷⁰ BUBEN, M. Milan. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích*, s. 178 - 184

⁷¹ Jedná se o legendická pojetí skupiny obrazů, které vznikly podle tradice rukou sv. Lukáše.

⁷² ROYT, Jan. *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*. 2., dopl. a přeprac. vyd. Praha: Karolinum, 2011, 479 s. ISBN 978-80-246-1691-9, s. 226

Zatímco v rámci řádu se obraz těšil velké úctě vzhledem k legendě o jeho kořenech již zpočátku, v očích veřejnosti nabyl na důležitosti po roce 1500. Tehdy jej obyvatelé Neapole nesli v procesí do Říma, kam putovali v tzv. milostivém létě. Na cestě měl obraz způsobit několikrát zázračná uzdravení a v Římě byl proto přijat s velkým zájmem. Vystaven byl ve vatikánské bazilice a poklonit se mu přišel i papež Alexandr VI. Ještě slavnostnější přijetí čekalo obraz v domovské Neapoli, kde byl ze svého původního místa v kryptě kostela přemístěn na vhodnější místo.⁷³

Ikona La Bruna je malba na dřevě s rozměry 80 x 100 cm a je dílem pravděpodobně toskánské školy 13. století.⁷⁴ Lze ji zařadit do typu východních madon, stejně jako ostatní nejstarší mariánské ikony v karmelitánském řádu. I když byly vytvořeny v Itálii, měli připomínat, že právě z Východu řád přišel. Způsobu zobrazení neapolské madony odpovídá řecký termín Eleusa, v překladu „něžná“, „soustrastná“, ale nejlépe snad „soucitná“. Madona drží ve svých rukách dítě vinoucí se k její tváři a charakteristická je už podle svého názvu snědou barvou pleti. Podle této neapolské ikony začaly vznikat vyobrazení Panny Marie Karmelské – patronky řádu. Šířili se společně s působením řádu v Evropě, podle sekretáře generála řádu Jindřicha Silvia (1598 – 1612) se v karmelitánských konventech a kostelích nacházelo sto let po milostivém létě celkem 53 obrazů namalovaných podle neapolské madony.⁷⁵

5.2 Ikonografie a kult v baroku

V 17. století se obrazy podle vzoru La Bruna šířili také díky řádovým představeným. Příkladem může být Belgie, kde bylo v roce 1657 předepsáno mít takový obraz v každém karmelitánském kostele i klášteře. Obrázky italské ikony nosili také řeholníci často při sobě. Zatímco v rakouských zemích nebyly kopie neapolské madony tak rozšířené⁷⁶, v českých zemích jich nalezneme hned několik.

Nejnámější z obrazů (vynechám-li zpočátku samotný milostný obraz z Kostelního Vydří) se nachází v karmelitánském kostele sv. Havla v Praze, který začal řád spravovat v roce 1627 a zasadil se o jeho barokní přestavbu. V mariánské kapli boční lodi kostela je umístěn oltář s obrazem přímo nazvaným „Panna Maria Neapolská“. Autorství bývá někdy připisováno Karlu Škrétovi, který je v kryptě právě pod tímto oltářem pohřben. Jelikož byl

⁷³ CETKOVSKÝ, Gorazd. Panna Maria Karmelská jako Panna Maria Neapolská – ikona „La Bruna“. *Karmel* 2002/01. Str. 15 – 17. <http://www.karmel.cz/casopis/02-1/2002-01.html#p4-2>

⁷⁴Tamtéž

⁷⁵ CETKOVSKÝ, Gorazd. *Původ obrazu Panny Marie Karmelské v Kostelním Vydří*. Dačický vlastivědný sborník 3, 2005, s. 137 - 139

⁷⁶ ROYT, Jan. *Obraz a kult v Čechách 17.. a 18. století*, s. 226

oltář vyhotoven v roce 1673, předpokládá se, že obraz bude stejně starý nebo mladší. Ikonograficky odpovídá havelský obraz typu Eleusa, ovšem na první pohled jsou jasné rozdíly oproti neapolské ikoně. Nejvýraznější odlišností je věnec květů, který mladší madonu na obraze obklopuje. Podle lidové tradice měl snad Škréta vtisknout Panně Marii podobu své milé a počtem květů vyjádřit počet polibků jí věnovaných. Pravděpodobnější je úvaha, že květy znázorňovaly počty modliteb věnovaných Panně Marii. Druhým nápadným rozdílem je škapulíř v rukou „Panny Marie Neapolské“, jež La Bruna nemá.⁷⁷

S úctou k Panně Marii Karmelské a jejím vyobrazení podle vzoru La Bruna se však můžeme setkat i na místech, kde řád nepůsobil, což lze přičíst rozsáhlé úctě ke sv. Škapulíři a Panně Marii Škapulířové (Karmelské), šířené např. škapulířovými bratrstvy.⁷⁸ Neapolské madony se tak objevují v Bystrém u Poličky, v Novém Městě nad Metují nebo Jaroměři.⁷⁹

Stejně tak nemusí mít Panna Maria Karmelská vždy nutně podobu italské La Bruny. Rozšiřující se obliba škapulířové zbožnosti způsobila, že Panna Maria Karmelská byla od 17. století vyobrazována stále méně podle nejstarší italské ikony, nejčastěji právě se škapulířem. Stejně oblíbené bylo v baroku zobrazování Panny Marie, jak předává škapulíř klečícímu Šimonu Stockovi, k vidění např. ve Znojmě nebo Chyších.⁸⁰ Nástěnné malby, obrazy i sochy z období baroka vystihující Pannu Marii Karmelskou lze nalézt v Makové Hoře u Příbrami, v Dobré Vodě u Záblatí, Kostelním Vydří nebo v kostele sv. Havla v Rožďalovicích.⁸¹ Za zmínku stojí i výzdoba poutní kaple Panny Marie Karmelské v Borovanech, jejíž ikonografický program a výzdoba jsou barokní oslavou sv. Škapulíře.⁸²

5.3 5.3 Bosá větev Karmelu

Zatímco řád původní observace uctíval ve svých konventech kopie snědé Madony z Neapole, u bosých karmelitánů v období baroka (vzhledem k pozdějšímu odštěpení nemohli mít svůj středověký vzor ikony) byla nejuctívanějším obrazem „Panna Maria s nakloněnou hlavou“ ve Vídni. Tato madona kopíruje římský milostný obraz z počátku 16. století a typově se jedná o Pannu Marii Přímluvkyni. Jak už název napovídá, madona má nakloněnou hlavu a její oči směřují dolů, zatímco ústa naznačují mírný úsměv. Její svrchní

⁷⁷ CETKOVSKÝ, Gorazd. *Původ obrazu Panny Marie Karmelské v Kostelním Vydří*, s. 137 - 139

⁷⁸ MIKULEC, Jiří. *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 2000. ISBN 80-710-6422-X

⁷⁹ CETKOVSKÝ, Gorazd. *Původ obrazu Panny Marie Karmelské v Kostelním Vydří*, s. 137 - 139

⁸⁰ Tamtéž, s. 137 - 139

⁸¹ ROYT, Jan. *Obraz a kult v Čechách 17.. a 18. století.*, s. 315

⁸² ČERNÝ, Jiří. *Poutní místa jižních Čech: milostné obrazy, sochy a místa zvláštní zbožnosti*, s.

oděv zdobí hvězda. Je zajímavé, že pověst o znovuoobjevení obrazu Panny Marie s nakloněnou hlavou souvisí s P. Dominicem á Jesu Maria, který hrál podobnou roli u tzv. Strakonického obrazu. Řeholník ho našel velmi poškozený v troskách domu, jenž připadl řádu. Nechal jej odvést do Mnichova, odkud putoval jako dar císaři Ferdinandovi II. do Vídně. Císař ho velkoryse roku 1635 daroval do kláštera bosých karmelitánů ve Vídni a jeho kopie se začaly šířit do všech klášterů reformované větve. Stejně jako kopie podle vzoru „La Bruna“ se i kopie Panny Marie s nakloněnou hlavou dostávaly do míst, kde bosí karmelitáni nepůsobili – kostel kapucínů ve Vídni, františkánský klášter v St. Pöltnu nebo v klášteře ve Zwettlu. Velmi známá je též kopie umístěná u voršilek v Landshutu z roku 1680.⁸³

S obrazy Panny Marie s nakloněnou hlavou se můžeme setkat i v Čechách. Z období baroka se nachází např. v poutních kostelech v Těchobuzech a Martínkově, mladší verze z 19. a 20. století pochází z Lomce a Pištína.⁸⁴ Překvapivě takový obraz nenajdeme u bosých karmelitánů v Praze. U Panny Marie Vítězné na Malé Straně byl uctíváný milostný obraz Panny Marie Mantovské. Opět se k němu váže legenda, která praví, že poblíž Mantovy byl obraz zasažen kulkou vojína, začala z něj vytékat krev a kulka střelce zabila. Jako válečná kořist hraběte Hannibala Collata se obraz dostal po roce 1626 do Štýrského Hradce, posléze do Prahy jako dar pro bosého karmelitána P. Cyrila na Malou Stranu. Řeholník jej umístil na boční oltář a zasažené místo přikryl křišťálovou hvězdou, darovanou hraběnkou Renatou Slavatovou. Obraz se těšil velké úctě a je spojen s několika zázraky.⁸⁵

Barokní ikonografie bosých karmelitánů je v českých zemích ale především spjata s bitvou na Bílé hoře a oslavou vítězství katolictví. Významnou roli hrál tzv. Strakonický obraz, neboli obraz Panny Marie Vítězné, který objevil P. Dominic á Jesu Maria a žehnal s ním katolickým oddílům na Bílé hoře. Tentýž řeholník odvezl Strakonický obraz do Říma a v květnu roku 1622 jej ve slavnostním procesí předal papeži. Poté byl zázračný obrázek vystaven v kostele S. Maria Maggiore a nakonec umístěn v kostele sv. Pavla⁸⁶ na Quirinálu, jenž patří bosým karmelitánům. Pokoření Pražané symbolicky přispěli na výrobu zlaté koruny, která obraz zdobí na přání císaře Ferdinanda II.⁸⁷ V Čechách vzniklo hned několik kopií Strakonického obrazu. První kopie spatřila světlo světa už roku 1622 a byla vystavena v kostele Panny Marie Vítězné na Malé Straně, kde jí na hlavním oltáři můžeme vidět dodnes.

⁸³ ROYT, Jan. *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*, s. 227 - 229

⁸⁴ ČERNÝ, Jiří. *Poutní místa jihozápadní Moravy: milostné obrazy, sochy a místa zvláštní zbožnosti*, s. 54

⁸⁵ ROYT, Jan. *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*, s. 317 - 318

⁸⁶ Později kostel Panny Marie Vítězné

⁸⁷ FORBELSKÝ, Josef, Jan ROYT a Mojmir HORYNA. *Pražské Jezulátko*. Praha: Aventinum, 1992. ISBN 80 - 807151 - 276 - 1, s. 36

Jejím autorem byl italský malíř Robert de Longin. V pořadí druhá kopie pochází z poloviny 17. století na objednávku literátského bratrstva ze Strakonice a byla zhotovena pro johanitský kostel v témže městě. Na rozdíl od originálu ji doplnil ještě obsáhlý český nápis. Třetí kopie vznikla na náklady Pavla Hagera roku 1708 a byla určena pro nový kostel na Bílé hoře. Tento obraz byl v Římě opatřen autentikou.⁸⁸ V pozdějších letech vznikly kopie také pro johanitský kostel Panny Marie pod řetězem v Praze, pro hrabata Buqvoje na jejich hrad v Nových Hradech, a pro město Strunkovice.⁸⁹ Další reprodukce Strakonického obrazu vznikaly jak v malířských kopiích, tak v grafických listech, v podobě domovního znamení zdobí fasádu měšťanského domu na Malé Straně, jako plastika morový sloup v Hostivicích u Prahy a v četných případech také ambity poutních míst.⁹⁰ Popularita strakonického obrazu se mezi lidmi šířila zejména díky grafice a kresbě. Pravděpodobným návrhem pro rytinu se stala kresba z roku 1671 od Karla Škréty, na níž je obraz Panny Marie Vítězné s reformátory Karmelu sv. Terezií z Avily a sv. Janem od Kříže. Rozšířena byla také grafika s vyobrazením P. Dominica a Jesu Maria a obrazem Panny Marie Vítězné v jeho ruce, jež je připisována Petru Brandlovi.⁹¹ Nešťastný konec měl originál sám – roku 1833 podlehl v Římě ničivému požáru. Jednu kopii nechal také pořídit generál bosých karmelitánů Karel hrabě Slavata pro španělskou královnu Marii. Dnes je kopie obrazu v Jindřichově Hradci, otázkou je, proč se o ní nezmiňuje Gumpenbergův „Atlas Marianus“.

Sama bělohorská událost se stala ikonografickým námětem s jasným protireformačním zaměřením. To lze jasně poznat např. v kostele Panny Marie Vítězné na Bílé hoře. Jeho západní portál zdobí štukový reliéf s vyobrazením žehnajícího P. Dominica a Jesu Maria a katolických vojsk. Celá scéna je doprovázena nápisem: „*Dej mi sílu proti svým nepřátelům. Ukaž, že jsi Matka! Co je císařovo, dejte císaři, a co je Boží, Bohu.*“⁹² Podobné malby zdobí i interiér kostela. Freska Císařské vojsko před bitvou na Bílé hoře, se žehnajícím řeholníkem, byla vymalována Václavem Vavřincem Reinerem na klenbě v kapli sv. Rozálie roku 1718. Střední kopuli bělohorského kostela zdobí freska Triumf katolické víry v Čechách z roku 1728 od bavorského malíře Cosma Damian Asam. Malíř zvolil téma triumfálního vozu s alegoriemi Víry, Naděje, Lásky a Papežství. U zadní části vozu je erb Habsburků, v přední znak bavorského kurfiřta Maxmiliána, celý výjev doprovází čeští zemští patroni a anděl

⁸⁸ ROYT, Jan a Anežka NAJMANOVÁ OSB. *Poutní místo Panny Marie Vítězné na Bílé hoře*. 2. vyd. Praha: Benediktinské arcidiecézní úřad, 2011. ISBN 978 - 80 - 86882 - 16 - 1, s. 10

⁸⁹ BUBEN, M. Milan. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích*, s. 213

⁹⁰ FORBELSKÝ, Josef, Jan ROYT a Mojmir HORYNA. *Pražské Jezulátko*, s. 38

⁹¹ ROYT, Jan. *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*, s. 277

⁹² ROYT, Jan a Anežka NAJMANOVÁ OSB. *Poutní místo Panny Marie Vítězné na Bílé hoře*, s.

s vyobrazením Panny Marie na praporci. Asam je pravděpodobně i autorem Panny Marie z Apokalypsy (Maria lactans) v kupoli lucerny. Téma bělohorské bitvy se opakuje i v kopuli nad kaplí sv. Hilaria od dalšího bavorského umělce Johanna Adama Schöpfa.⁹³

Jako poslední příklad bych uvedla obraz v kostele Panny Marie Vítězné, který má jasnou souvislost s Bílou horou, ale nachází se mimo poutní areál bělohorského kostela. Jedná se o malbu z let 1627 – 1637, na níž spatřujeme klečícího císaře Ferdinanda II., jeho syna Ferdinanda III. a P. Dominica á Jesu Maria. Postavy doplňuje bitevní vřava a na nebesích Panna Maria, přimlouvající se za katolické oddíly u Svaté Trojice.⁹⁴

6. Založení a dějiny mariánského poutního místa Kostelní Vydří

6.1 Historie obce Kostelní Vydří

Obec Kostelní Vydří se nachází v jihozápadním koutě Moravy, dva kilometry jižně od Telče, půl hodiny pěší cesty od Dačic a tři hodiny chůze od rakouských hranic. Hora karmelská se tyčí „ v nejpěknější krajině Jihlavského kraje“⁹⁵, obklopená z jedné strany českomoravskou vrchovinou, z jihu pahorkatinou chránící městečko Slavonice a na východ kopci sousedícími s Novou Říší. Poutní místo obklopené vzrostlými lípami připomíná biblickou horu, zvláště když k němu poutníci přichází od Telče, neboť k cíli je potřeba zdolat táhlý kopec začínající dole v obci.

Rybničná krajina byla v minulosti specifická hojným výskytem vyder, podle nichž dostaly své jméno tři vesnice na Dačicku: Zadní Vydří, Kostelní Vydří a Prostřední Vydří.⁹⁶ Tyto vsi vzniklé ve 13. století tvořily původně jeden celek. Dvě z nich dostaly své jméno podle polohy, ve které se nacházely, třetí podle toho, že se v ní od 14. století nacházel kostel.⁹⁷ První písemná zmínka o Kostelním Vydří pochází z roku 1305, v níž je uváděn Jaroš z Vydří. Roku 1406 kupuje Vydří Mareš z Horního Pole, jehož synové se začnou psát jako Koňasové z Vydří.⁹⁸ Tento rod držel Kostelní⁹⁹ Vydří až do roku 1622, kdy byl Volfovi Jiřímu zkonfiskován jeho majetek kvůli účasti na povstání. Statek vystřídal v průběhu 17.

⁹³ ROYT, Jan. *Obraz a kult v Čechách 17.. a 18. století*, s. 275 - 276

⁹⁴ Tamtéž, s. 277

⁹⁵ EICHLER, Karel. *Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku, díl 1.2*, Nákladem Dědictví Cyrillo-Methodějského, Brno 1887 a 1888, s. 294

⁹⁶ Starší názvy vesnic uváděny jako „Widern“ později „Widrze“. TIRAY, Jan. *Dačický okres.*, s. 222

⁹⁷ Gotický kostel Navštívení Panny Marie

⁹⁸ NEKUDA, Vladimír a kol., *Vlastivěda moravská. Dačicko, Slavonicko, Telčsko*, s. 643

⁹⁹ Tehdy zvané „Koňasovo Vydří“. BOUBÍN, Michal. *Poutní místo v Kostelním Vydří*, s. 5

století několik majitelů, od roku 1682 jej po nějaký čas vlastnil i Jan Jáchym hrabě Slavata na Telči. Právě s rodem Slavatů je spjatý počátek samotného poutního místa.

Podle pověsti spadl mladý hrabě Jan Karel Jáchym Slavata při lovu do vlčí jámy nedaleko Vanova. Ve smrtelné úzkosti se nacházel celou noc, neboť nikdo neslyšel jeho volání o pomoc. V té chvíli zaslíbil Bohu, že když bude vysvobozen, vstoupí do toho řádu, jehož příslušníka prvně spatří. Druhého dne byl opravdu objeven vanovskými sedláky a zachráněn. Když potkal jako prvního řeholníka karmelitána, vstoupil k „bosé“ větvi řádu a přijal jméno Felix. Jeho matka Františka Slavatová nechala rok poté události vystavět nad jámou kapli, zvanou Olivetskou. Dnes je votivní kaplička známá spíše podle svého zasvěcení sv. Karlu Boromejskému a v jejím interiéru se nachází freska připomínající důvod vzniku.¹⁰⁰

Karel Jáchym Slavata měl ještě tři bratry, kteří ovšem zemřeli bez mužských potomků. Proto byl pro něj přichystaný dispenc, umožňující vystoupení z řádu a vrátit se ke světským záležitostem. P. Felix Slavata ho odmítl a tak roku 1712 rod Slavatů vymírá.¹⁰¹ Dědička Slavatovské pozůstalosti hraběnka Marie Kolovratová prodala Kostelní Vydří roku 1694 za 36 500 zl. hraběti Arnoštu Bohumírovi z Valdorfu. Ten ještě téhož roku prodává stejný statek císařskému poštmistrovi ze Slavonic, jímž byl Gerhard Jindřich Butz z Rolsberka.¹⁰²

6.2 Zvláštní světlo nad krajem aneb legendy a vznik poutního místa

„Na místě, na němž byla zbudována u Kostelního Vydří kaple od hory Karmelské, dalo se nejdříve spatřit sloupek, u kterého bylo Léta Páně 1680 častěji vidět v noci jasné světlo. Když lidé světlo viděli, bylo místo navštěvováno, ale nic nebylo shledáno.“¹⁰³

Při počátcích vzniku poutních míst obvykle stojí legendy, jež v sobě zrcadlí zbožnost a vnímání doby, které se týkají. Jelikož jsou ale právě legendy často jediným pramenem vypovídajícím o počátcích míst obzvláště milostivých, nelze je opomíjet. Pro středověk byly pro zvláštní místa typické legendické motivy odpočinku (na kameni, pod stromem), motivy se zvířaty upozorňujícími na zázračné objekty, nebo připravení obrazu či sochy po vodním toku. V 17. a 18. století se v rakouských zemích setkáváme nejčastěji s motivy protitureckými, protireformačními a protimorovými, které jakkoliv souvisí s milostným předmětem. V barokních Čechách jsou nejvýraznější legendické topoi týkající se mariánských obrazů a soch spojené s navázáním na úctu k Panně Marii, kterou přerušila husitská revoluce a celkové

¹⁰⁰ ČERNÝ, Jiří. *Poutní místa jihozápadní Moravy: milostné obrazy, sochy a místa zvláštní zbožnosti*, s. 216

¹⁰¹ *Průvodce výstavou z dějin Karmelitánského řádu: Karmel v Čechách*, s. 17

¹⁰² TIRAY, Jan. *Dačický okres*, s. 226

¹⁰³ *Consignatio Gratiarum*

připomínání dob, kdy bylo katolictví na výsluní – např. doba panování Karla IV. Legendický motiv společný pro celou Evropu v 17. a 18. století se týká místa a způsobu nálezů zázračných předmětů.¹⁰⁴

Pokud jde o zakládání poutních míst, často stály u jejich vzniku pověsti o zázračně vyléčených lidech, kteří se napili z pramene, u něhož později vyrostla menší sakrální stavba. Na území jihozápadní Moravy jsou tzv. „Dobré Vody“ hojně zastoupené, zázračný pramen či studánka stály u vzniku poutí do Hlubokých Mašůvek či Lechovic.¹⁰⁵ Stejně často se můžeme setkat také s legendou o nadpřirozených schopnostech a jevech, které dané místo obklopují, ať už jednorázově či opakovaně. V kraji kolem Kostelního Vydří se do této skupiny dá zařadit nevysvětlené zachování obrazu v Příbyslavicích, i když byl opakovaně zničen. Dalším příkladem může být záře nad křoviskem ve Slavonicích, kde byly pohozené svaté hostie a tak zázračně objeveny. Hostie v tomto případě dala najevo, kde chce být uctívána, když se zpět do křoví přenesla z domu jejího zachránce. Tato středověká topoi „výběru místa“¹⁰⁶ objevující se i v baroku, má své počátky v legendě o původu římské baziliky Santa Maria Maggiore, o níž byla zmínka v kapitole věnující se počátku karmelitánského řádu v českých zemích. Je velice zajímavé, že legenda o vzniku poutního místa v Kostelním Vydří, které bude později patřit karmelitánskému řádu, je založena na podobné bázi jako legenda o Panně Marii Sněžné, jež dala jméno prvnímu karmelitánskému chrámu v Čechách.

Ke kopci nad Kostelním Vydří vedla podél lesíka cesta, při níž stál sloupek se zašlým obrázkem. Nikde není zmínky o tom, koho měl obraz připomínat či představovat.¹⁰⁷ Právě v tom místě se znovu roku 1698 začala objevovat ona záhadná záře, zvláště o sobotách, jež byly zasvěceny Panně Marii. Lidé se tomu divili a k oné záři často chodívali, možná ze zvědavosti, snad z pověrčivosti za poklady.¹⁰⁸ Kvůli pověrám a domněnkám kolujícím mezi lidmi, odhodlal se místo prozkoumat i majitel panství Gerhard Jindřich Butz z Rolsberku. Ani on nenašel racionální vysvětlení či příčinu sobotních světél. Jako bohabojný člověk došel k závěru, že prostřednictvím záře dává Bůh najevo přání, být uctíván právě zde. Bylo tedy zapotřebí vše konzultovat s někým fundovanějším v duchovní oblasti. Protože se na telečském panství právě zdržoval P. Karel Felix Slavata, bývalý generální představený bosých

¹⁰⁴ ROYT, Jan. *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*, s. 73

¹⁰⁵ ČERNÝ, Jiří. *Poutní místa jihozápadní Moravy: milostné obrazy, sochy a místa zvláštní zbožnosti*, s. 35

¹⁰⁶ KALISTA, Zdeněk a Michaela HORÁKOVÁ. *Česká barokní pout: k religiozitě českého lidu v době barokní*. Vyd. 1. Žďár nad Sázavou: Cisterciána Sarensis, 2001, 287 p. ISBN 80-238-6883-7. 101

¹⁰⁷ Tiray uvádí, že se jednalo o mariánský obrázek

¹⁰⁸ EICHLER, Karel. *Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku, díl 1.2*, s. 295

karmelitánů (1680 - 1683), obrátil se majitel Kostelního Vydří právě na něj. Slavata usoudil, že záře objevující se vždy v sobotu má význam mariánský. Poradil pánu z Rolsberka, aby nechal namalovat obraz Panny Marie Karmelské a umístil jej namísto sloupku. Roku 1709 byla postavena panem Gerhardem malá kaplička z kamene a pálených cihel, do níž byl obraz Panny Marie Karmelské vložen a posvěcen P. Karlem Felixem Slavatou. Ten místu udělil odpustky pro ty, co k němu budou putovat a pobožnosti vykonávat. Od té doby ustala sobotní záře nad Kostelním Vydřím a lidé místo za poklady chodili se poklonit Panně Marii Karmelské.¹⁰⁹

6.3 Obraz Panny Marie Karmelské z Kostelního Vydří

Zmínit milostný obraz poutního místa více podrobně považuji za důležité, jelikož stojí u samého počátku vzniku poutí a právě k němu se lidé utíkali ve svých nemocech a strastech. Zjednodušeně by se dalo říci, že nebýt obrazu, nebylo by ani kostela ani celého dnešního komplexu.

Vyderskému obrazu se v poslední době dostalo značné pozornosti. V poslední publikaci o poutním místě byl vyvrácen názor, že obraz nechal objednat a darovat do kapličky sám P. Karel Felix Slavata.¹¹⁰ Objednavateli byli manželé Gerhard Jindřich Butz z Rolsbergu a Marie Helena Hillebrandová z Reinegg, což dokládají erby obou manželů v dolních rozích obrazu. Stejně jako letopočet „1709“ v obou horních rozích, nejsou erby vidět. Zakrývají je kovové paprsky vystupující z rámu, které připomínají tajemnou záři stojící u počátku vzniku obrazu i poutního místa. Slavata sice obraz nedaroval, nicméně je možné, že jeho řádová příslušnost ovlivnila jeho vzhled. Kvůli památce řeholníka jako jednoho ze zakladatelů poutního místa by bylo pochopitelné, kdyby vyobrazená Panna Maria měla kopírovat některou z Madon uctívanou u bosých karmelitánů. Při pohledu na vyderský obraz však spatříme jasnou podobu s italskou ikonou „La Bruna“, rozšířenou v prostředí klášterů a kostelů obuté větve řádu. Je však málo pravděpodobné, že by neznámý autor obrazu z Kostelního Vydří viděl Pannu Marii Snědou na vlastní oči, a zřejmě ji neviděl ani na obrázku. Nabízí se však teorie o vzoru jiného obrazu podle ikony La Bruna, a to o Panně Marii Neapolské z kostela u sv. Havla v Praze, kde působili karmelitáni.¹¹¹

¹⁰⁹ CETKOVSKÝ, Gorazd a Jindřich Zdeněk CHAROUZ. *Mariánské Vydří: 300 let poutního místa a 100 let karmelitánského kláštera v Kostelním Vydří*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, 109 s. ISBN 978-807-1952-442, s. 16

¹¹⁰ Ve starší publikaci „Kostelní Vydří - Průvodce místem“ z roku 1996 je jako objednavatel obrazu P. Karel Felix Slavata. CETKOVSKÝ, Gorazd a Jindřich Zdeněk CHAROUZ. *Mariánské Vydří*, s. 17

¹¹¹ CETKOVSKÝ, Gorazd. *Původ obrazu Panny Marie Karmelské v Kostelním Vydří*, s. 137 - 142

Vyderský obraz jakožto umělecké dílo za tím havelským přeci jen trochu zaostává. Logicky se jednalo o menší zakázku, kterou dotovali manželé z Rolsbergu a poměrně krátká doba, ve které musel obraz vzniknout, a finanční možnosti donátorů se na něm jasně podepsali. Společný mají oba obrazy nejen ikonografický typ madony „Eleusa“, ale také škapulíř, korunku na hlavě Panny Marie a věnec květů, což zase postrádá neapolská ikona. Zatímco květinový motiv je na obraze od sv. Havla jasně patrný, Panna Marie z Kostelního Vydří má kvítí schované pod rámem obrazu a je méně nápadné. Jak moc příbuzné oba obrazy jsou? Je vyloučené, aby měly stejného autora. Mohli mít ale společnou předlohu Snědé Panny Marie v podobě pouťového obrázku, nebo se vyderský autor mohl inspirovat přímo u sv. Havla. Cetkovský, který s teorií o příbuznosti madony z Vydří a madony od sv. Havla přišel, si všímá i takového detailu, jako je vysoké čelo Ježíška na obou obrazech. Oproti jeho teorii stojí ještě hypotéza Michala Boubína, kterou zmiňuje ve své diplomové¹¹² práci a později v Dačickém sborníku. Boubínova teorie stojí na nálezu mědirytiny, která se v archivu objevila zařazená mezi materiály ke Kostelnímu Vydří. Vyobrazena je na ní Panna Maria s Ježíškem a kaplička obklopená září. Podle textu v její spodní části se jedná o milostný z města Gorica, kde měli svůj klášter bosí karmelitáni. A jak tvrdí Boubín, zdá se pravděpodobné, že P. Karel Felix Slavata obraz znal. Na tomto základě se domnívá, že kvůli nápadnosti s pověstí o vzniku poutního místa v Kostelním Vydří došlo k přenesení kultu za přispění Slavaty. Domněnku podepírá i podobou mezi madonou z Gorice a tou z Vydří.¹¹³ Podoba mezi vyderským obrazem a Pannou Marií z mědirytiny je však pramalá. Zahraniční madona na obraze sedí pod stromem, má odlišnou polohu a místo na dítě hledí před sebe. Nenalezneme na ní ani žádný náznak karmelitánské zbožnosti, např. škapulíř.¹¹⁴

I když vznik obrazu, jeho autorství a předloha jsou prozatím zahaleny tajemstvím, důležité je, že vůbec vzniknul. Milostný obraz dnes zdobí v zaskleném rámu oltář poutního kostela a o jeho důležitosti a oblibě svědčí i votivní dary, které na ně věřící v průběhu 18. století umístili.

6.4 Léta rozkvětu

Již na počátku 18. století adoptoval Gerhard Butz z Rolsbergu své dva synovce – Heřmana a Matěje Jindřicha z Poestu, kteří se od té doby začali psát jako Butzové

¹¹² BOUBÍN, Michal. *Poutní místo v Kostelním Vydří*, s. 7

¹¹³ Tamtéž

¹¹⁴ CETKOVSKÝ, Gorazd. *Původ obrazu Panny Marie Karmelské v Kostelním Vydří*, s. 143

z Rolsbergu. Spolu s ostatními statky zdědil po strýci Kostelní Vydří roku 1713 Matěj Jindřich, povýšený roku 1734 do uherského stavu svobodných pánů.¹¹⁵

Ke kapličce s obrazem Panny Marie Karmelské přicházelo stále více lidí z daleka i z kraje. Tak velkým návštěvám přestala kaple vyhovovat. V jejím prostoru nebylo možné sloužit mši svatou a byla také značně poničená. S těmito argumenty se roku 1735 obrátil Matěj Jindřich Butz z Rolsbergu na olomouckou konzistoř, aby dostal svolení vystavět kapli novou. K žádosti byl připojen návrh nové stavby od dačického stavitele Francesca Cameliho a dobrozdání telečského děkana Maritna Josefa Zourka. Biskupství přesto žádost zamítlo s tím, necht' je obraz Panny Marie Karmelské přenesen do kostela ve vsi. Díky opakovaným žádostem byl Matěji Jindřichovi po dvou letech souhlas konzistoře dán, a proto mohl roku 1737 začít stavět. Sám na dílo přispěl částkou 2019 zlatých.¹¹⁶ Nová kaple Panny Marie Karmelské byla benedikována 11. dubna 1738 želetavským farářem, olomouckým kanovníkem a také synem Matěje Jindřicha – Janem Matějem Butzem z Rolsbergu. První mši zde sloužil druhý stavebníkův syn a taktéž kněz Josef Ignác.¹¹⁷ Od té doby přibývalo poutníků a u Panny Marie Karmelské se pro jejich potřeby konaly bohoslužby, a to vždy o sobotách a vigiliích svátků, jak povolila roku 1739 brněnská konzistoř. Místu ovšem chyběl dostatečný počet kněží, kteří by se o poutníky i místo samotné postarali. Ani ve vsi nebyla od 16. století žádná katolická samostatná duchovní správa, kostel spravovali ji kněží z Telče nebo Dačic. Nový majitel panství Josef Ignác Butz z Rolsbergu,¹¹⁸ v té době brněnský a olomoucký kanovník, se proto rozhodl vybudovat příbytek pro správce poutního místa. Stavba probíhala v letech 1746 – 1752 a spolu s vyderským pánem se o ní zasadil probošt brněnské kapituly hrabě Matěj František Chorinský.¹¹⁹ Na tehdejší dobu se jednalo o finančně náročnou záležitost – náklady činily 17.000 zlatých.¹²⁰

Budova, jež vyrostla na jih od mariánské kaple, neměla podobu kláštera. Od konce 19. století se sice mezi lidmi tradovalo, že byla postavena pro karmelitánský řád, ale tuto domněnku nelze vyvrátit ani potvrdit. Pro toto tvrzení může hovořit názor, že karmelitáni byli

¹¹⁵ TIRAY, Jan. *Dačický okres*, s. 226

¹¹⁶ BOUBÍN, Michal. *Poutní místo v Kostelním Vydří*, s. 8

¹¹⁷ Cetkovský s Charouzem zde vysvětlují chybný překlad latinského textu *Consignatio gratiarum*. Často je kvůli této chybě psáno, že se jednalo o primiční mši Josefa Ignáce, ne o první mši v nové kapli. CETKOVSKÝ, Gorazd a Jindřich Zdeněk CHAROUZ. *Mariánské Vydří*, s. 22

¹¹⁸ Matěj Jindřich Butz z Rolsbergu umírá roku 1748 a dědicem se stává nejstarší syn František Josef, který umírá rok po otci. Jeho mladší bratři si rozdělili majetek tak, že Heřmanu Antonínovi připadla Maříž a Josefu Ignáci Kostelní Vydří. (BUBEN, M. Milan. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích*, s. 187

¹¹⁹ Hrabě Chorinský od roku 1777 prvním biskupem brněnské diecéze. *Karmel v Čechách*, s. 18

¹²⁰ EICHLER, Karel. *Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku, díl 1.2*, s. 298

vybrání, aby byla uctěna památka P. Felixe Slavaty, jednoho ze zakladatelů poutního místa. Možná i ona podobnost kopce nad vyderskou vesnicí s izraelskou horou Karmel byla v mysli obyvatel zakořeněna natolik, že příchod tohoto řádu o sto padesát let později byl samozřejmostí. Nová budova měla sloužit správci poutního místa, který poskytne poutníkům svatou zpověď a bude také pečovat o duchovní život ve vsi. Prvním správcem se v roce 1753 stal P. Matěj Filkuka, který byl od roku 1754 také farářem nově obnovené farnosti Kostelní Vydří.¹²¹

Jen co skončily stavební práce na příbytku pro duchovenstvo, nechal Josef Ignác roku 1754 přistavět ke kapli dřevěnou loď za 1752 zlatých. Samotná kaple se tak stala presbytářem nově vzniklého kostelíka. Stavební činnost neustala ani v 60. letech 18. století. V roce 1762 byla k presbytáři přistavěna zděná sakristie a oratoř. Roku 1769 vznikla na západní straně souběžně s kostelem arkádová chodba o patnácti klenebních polích. Východní polovina ambitů vystavěna nikdy nebyla. Částečně byla zrealizována několikastupňová kamenná terasa dokola celého kostela. Další stavební úpravy probíhající v letech 1769 – 1789 řídil Jan Matěj Butz z Rolsbergu, jemuž Kostelní Vydří postoupil roku 1769 bratr Josef Ignác. V těchto letech byl poutní areál ze západu obehnan kamennou zdí s dvěma branami a svažité terén před hlavním vstupem do kostela byl rozčleněný do třech travnatých teras, vzájemně propojených schodištěm. Dochovaný stavební plán však ukazuje, že s poutním místem byly zamýšleny větší změny, než se uskutečnily. V areálu měl být postaven špitál, k ambitům přistavěny kaple. Kvůli nedostatku finančních prostředků ze záměrů sešlo. Celkové náklady za tato léta činily 8585 zlatých, z toho 3000 zaplatil Jan Matěj Butz z Rolsbergu.¹²²

Poutní místo zažívalo svůj rozmach nejen po stavební stránce, ale také po duchovní. Velkou událostí byl jistě příjezd olomouckého světícího biskupa Jana Václava Xavera 11. července 1772, který v kostele vysvětil hlavní oltář.¹²³ Kvůli velké oblibě škapulíře Panny Marie Karmelské, podal roku 1779 farář Matěj Filkuka žádost brněnskému biskupovi Chorinskému, aby dovolil založit při kostele bratrstvo sv. škapulíře. Nejdříve se biskup vyjádřil záporně, o rok později po opětovné žádosti a informaci o velkém množství poutníků, kteří do Vydří putují, brněnská konzistoř svolila. Ve vsi už působilo Růžencové bratrstvo, které založil roku 1760 Jan Matěj Butz z Rolsbergu.¹²⁴

Druhá polovina 18. století znamenala pro poutní místo nad Kostelním Vydřím zlaté časy. Oblíbenost místa vystihuje počet věřících, které jej během roku 1780 navštívili. Údajně

¹²¹ CETKOVSKÝ, Gorazd a Jindřich Zdeněk CHAROUZ. *Mariánské Vydří*, s. 23

¹²² BOUBÍN, Michal. *Poutní místo v Kostelním Vydří*, s. 10

¹²³ CETKOVSKÝ, Gorazd a Jindřich Zdeněk CHAROUZ. *Mariánské Vydří*, s. 23

¹²⁴ BOUBÍN, Michal. *Poutní místo v Kostelním Vydří*, s. 10

jich mělo být až 29. 000. Podle svědectví slavonického faráře se během jednoho dne na místo seběhlo i 8.000 lidí.¹²⁵ A právě velká obliba poutního místa vyvolala spor vrcholící především v polovině 18. století. Už v roce 1742 se dačický děkan Václav Filkuka ohradil proti rozhodnutí biskupa Arnošta z Lichtensteina, který povolil sloužit u Panny Marie Karmelské bohoslužby. Duchovní z Dačic těžko snášeli, že jim farníci odchází na bohoslužby do Kostelního Vydří. I když jedna ze stížností dačického děkana Jana Neulingera hovoří o „svaté válce“ mezi Vydřím a Dačicemi, rozvoj a oblibu poutního místa Panny Marie Karmelské se zastavit nepodařilo.¹²⁶

7. Kniha zázraků jako „zrcadlo poutního místa“

V dnešní době se problematice knih zázraků věnovala větší pozornost než v minulosti, ale zájem o ní by se dal nazvat nedostatečným. Zázračnými vyslyšeními v české barokní literatuře se zabýval Miloš Sládek. Ve své studii¹²⁷ analyzuje spis jezuita Josefa Lauritsche, který se věnuje milostnému obrazu Panny Marie Rušánské z Jičína a jeho zázrakům. Na danou problematiku se snaží nahlížet v kontextu dobové mentality, stejně jako Vít Vlnas ve své práci o sv. Janu Nepomuckému.¹²⁸ Srovnání středověkých a barokních knih se věnovala Zdeňka Prokopová,¹²⁹ jejíž obecný přístup k problematice postupně přechází do konkrétního rozboru knih zázraků z jihočeských poutních míst. Velkým přínosem k problematice poutnictví a poutnické barokní literatury jsou studie Markéty Holubové, která se systematicky zabývá Svatou Horou u Příbrami, včetně analýzy svatohorských zázračných uzdravení.¹³⁰ V neposlední řadě je třeba připomenout studii Martina Gaži, který se ve své práci věnoval poutnímu místu Podsrp u Strakonice a obsahu podsrské knihy zázraků, podle níž se snažil popsat vnímání nemocí a roli Panny Marie v běžném životě lidí v 18. století.¹³¹

7.1 Knihy zázraků ve středověku a v baroku

Zaznamenávání milostní na poutních místech obvykle souviselo s poutěmi a s lidmi, kteří je vykonávali. Fenomén poutnictví nebyl prakticky nikdy úplně potlačen, ale středověká

¹²⁵ BOUBÍN, Michal. *Poutní místo v Kostelním Vydří*, s. 10

¹²⁶ CETKOVSKÝ, Gorazd a Jindřich Zdeněk CHAROUZ. *Mariánské Vydří*, s. 34

¹²⁷ SLÁDEK, Miloš. *Zázračná uzdravení a "dobrotivá vzhlednutí" v literatuře českého baroka*. LA 27, 1994, s. 247 - 271

¹²⁸ VLNAS, Vít. *Jan Nepomucký: Česká legenda*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1993, 282 s. ISBN 80-204-0358-2.

¹²⁹ PROKOPOVÁ, Zdeňka. *"Auxilium Christianorum, ora pro nobis!" Barokní knihy zázraků jako dosud málo využitý pramen*. Kuděj 6, 2004, č. 1, s. 3 - 16

¹³⁰ HOLUBOVÁ, Markéta. *Zázračná uzdravení ve světle svatohorských knih zázraků*. ČL 89, 2002, č. 3, s. 217 - 248

¹³¹ GAŽI, Martin. *"K lékařce nebeskej". Poutní Podsrp a vnímání nemoci na českém venkově 18. století*. Kuděj 6, 2004, č. 1, s. 17-31.

a barokní pout¹³² se od sebe lišily stejně, jako se liší ta dnešní od dřívějších. Nová mentalita, jiná náboženská situace a postupný trend sekularizace se podepsal jak na přístupu veřejnosti k místům zvláštní milosti, tak na vnímání zázraků samotných.

Zatímco středověku vládla poutní místa zahraniční, často spojená s uctíváním relikvií křesťanských světců – Santiago de Compostela, Řím, aj.¹³³, která zastíňovala popularitu mariánských a jiných kultů domácích, politická a náboženská situace v 17. a 18. století především v habsburské monarchii pozdvihla na výsluní střeoevropská mariánská poutní místa.¹³⁴ Středověké zázraky byly zaznamenávány v legendách o svatých, kteří je vykonávali jak během života, tak po smrti prostřednictvím svých ostatků. Na rozdíl od doby barokní nebyla striktně vyžadována potvrzení o pravosti zázraků, neboť se od svatých jaksí očekávali a byly podmínkou jejich svatosti. Navíc byly automaticky ve středověkém smýšlení lidí připisovány Boží moci. Popisy zázračných událostí byly více bezprostřední a jejich soupisy vznikaly převážně v klášterních prostředích, tedy mimo poutní místa samotná a v době před rokem 1450 se šířily ústním podání.¹³⁵ Pozdní středověk už dokládá zázraky přímo v místech, kam poutníci přicházeli, v podobě rukopisných záznamů, tzv. *Mirakelbücher* – *Knih zázraků*, jejichž vedení měli na starosti duchovní správci místa. Zápisy ve středověkých knihách zázraků byly zpravidla stručnější a měli charakter spíše statistický, po rozšíření knihtisku začaly vycházet v tištěné podobě, stejně jako knihy barokní.¹³⁶

Barokní knihy zázraků mohou mít několik podob, stejně jako poutě samotné neměli jednotný charakter a každá měla nějaké své specifikum. Nutně nezáleželo na tom, zda mělo poutní místo význam spíše lokální nebo bylo věhlasné a jedno z nejnavštěvovanějších, knihy zázraků se v baroku stávaly téměř nedílnou součástí všech poutních míst.¹³⁷ Rozdíly však lze spatřovat ve způsobu jejich vedení, formě i vzhledu. Proslulým poutním místům se věnovala barokní literatura, která v tištěné podobě nabízela čtenářům historii poutního místa a právě informace o udělených milostech a zázračných událostech. Autoři takových spisů byli často příslušníky Jezuitského řádu¹³⁸, s jehož působením souvisí renesance české pouti. Kromě

¹³² KALISTA, Zdeněk. *Česká barokní pout': k religiozitě českého lidu v době barokní*. Vyd. 1. Ed. Michaela Horáková, Žďár nad Sázavou: Cisterciána Sarensis, 2001, 287 p. ISBN 80-238-6883-7.

¹³³ OHLER, Norbert. *Náboženské poutě ve středověku a novověku*. Vyd. 1. V Praze: Vyšehrad, 2002, 229 s. Kulturní historie. ISBN 80-7021-510-0.

¹³⁴ ROYT, Jan. *Obraz a kult v Čechách 17.. a 18. století*, s. 222, 255

¹³⁵ PROKOPOVÁ, Zdeňka. "Auxilium Christianorum, ora pro nobis!" *Barokní knihy zázraků jako dosud málo využitý pramen*, s. 3 - 4

¹³⁶ HOLUBOVÁ, Markéta. *Zázračná uzdravení ve světle svatohorských knih zázraků*, s. 217

¹³⁷ KALISTA, Zdeněk a Michaela HORÁKOVÁ. *Česká barokní pout': k religiozitě českého lidu v době barokní*, s. 65

¹³⁸ K dějinám řádu v českých zemích: ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo: jezuité v Čechách*. 2. vyd. Praha: Hart, 2002. 264 s.

Bohuslava Balbína se poutnickou literaturou zabývali Albrecht Chanovský, Jiří Crugerius, František Jan Beckovský a jiní.¹³⁹ Vhodným příkladem této literatury je Balbínova „Diva Turzanensis“, spis pojednávající o poutním místě Tuřany u Brna s milostnou sochou Panny Marie. Spis obsahuje popis místa, popis sochy a vyličení legend s ní spojených a vyjmenování oněch zázračných divů, které Panna Marie způsobila. Balbínovo dílo nabízí daleko více, než je výše zmíněno, jeho Diva Turzanensis je i návodem pro poutníka, jak má pouť vykonat a jakým řádem se má řídit. K problematice knih zázraků by se spíše hodila odpověď na otázku, co bylo předlohou k Balbínovým záznamům o zázracích. Zda měly Tuřany nějakou svou rukou psanou zápisnici, ze které Diva Turzanensis čerpala, není známo.¹⁴⁰ Zde se nabízí srovnání knih zázraků rukopisných, které měly charakter osobní povahy a těch tištěných, jež vycházely s jistým časovým odstupem od daných událostí. Tiskem šířené knihy zázraků navíc obsahovaly zázraky, které prošly určitým výběrem, jak tomu bylo například ve Sváté Hoře, již byl věnován také Balbínův spis „Diva Montis Santi“.¹⁴¹ Své limity mají i rukopisné knihy, které jsou pro badatele jistě přínosnější než tištěné, neboť nepřicházejí o svou bezprostřednost. Rukopisy jsou do jisté míry stylizované a podléhají rozpoložení, ve kterém se zrovna nacházel vypovídající člověk. Pokud šel učinit výpověď o zázraku přímo na místě, činil tak ještě pln euforie a pod vlivem genia loci.¹⁴²

Forma zápisů v tištěných i rukopisných knihách mohla mít několik variant. Co do počtu zázraků se můžeme setkat se zápisy, které jich obsahují stovky až tisíce, jiné pouze desítky pro ilustraci. Někdy bývají popsány zázraky jen z některého období historie poutního místa, v rámci pár let, jako je tomu např. v Balbínově Diva Montis Santi. Nejčastěji jejich autor volil řazení zázraků chronologicky za sebou, jak se udály. Odděleny od sebe byly letopočty popřípadě měsíce nebo daty. Takové řazení bylo jistě logické, na čtenáře mohlo ovšem působit monotónně. Setkáváme se i s dělením tematickým, které bylo možná přehlednější, ale jistě náročnější. Pokud autor zápisů zvolil řazení podle druhu zázraků, jistě dospěl k některým, které nemohl zařadit do žádné kategorie. Musel proto vytvořit buď zvláštní kapitoly věnovanou neobvyklým zázrakům, nebo je podřídil některým jiným kategoriím.¹⁴³

¹³⁹ ROYT, Jan: *Barokní pouť a poutní místa*. Památce Zd. Kalisty. DaS 13, 1991, č. 3, s. 28

¹⁴⁰ KALISTA, Zdeněk. *Česká barokní pouť: k religiozitě českého lidu v době barokní*, s. 65

¹⁴¹ HOLUBOVÁ, Markéta. *Zázračná uzdravení ve světle svatohorských knih zázraků*, s. 219

¹⁴² PROKOPOVÁ, Zdeňka. *"Auxilium Christianorum, ora pro nobis!" Barokní knihy zázraků jako dosud málo využitý pramen*, s. 16

¹⁴³ SLÁDEK, Miloš. *Zázračná uzdravení a "dobrotivá vzhlednutí" v literatuře českého baroka*, s.

Nejvíce však záleželo na obsahu sdělení, na tom, jak byl zázrak popsán. Pro baroko byla typická obsáhlost a detailnost. Po uvedení jména, povolání a bydliště dotyčného šťastlivce, následovalo popsání samotného zázraku. Protože barokní člověk vnímal jakékoliv ohrožení na životě, nemoc nebo nehodu jako Boží záměr, nikoliv náhodu, pokládal za svoji povinnost poděkovat za ušetření svého života. Bylo proto běžné, že se k popsání udělené milosti přisouvalo i citové rozpoložení osoby, která jí byla obdařena, což byly zpravidla díky a příslibení votivního daru, popřípadě důkaz o jeho darování.¹⁴⁴

Zaznamenávání milostí na poutních místech postupně upadalo s nástupem racionalismu a osvícenství od druhé poloviny 18. století. Zázrak byl považován za projev náboženského fanatismu a nerozumu.¹⁴⁵ V Českých zemích dochází k největšímu úpadku za vlády Josefa II., který kromě dekretů rušících kláštery vydává i zákazy poutní a reskripty o revizi chrámových pokladů. Z poutních kostelů a kaplí tak mizí votivní dary, které věřící darovali milostným sochám a obrazům jako projev svých díky.¹⁴⁶

Jaká byla pestrost zázračných uzdravení, udělených milostí, vyslyšených modliteb a jaké těžkosti poutník překonal, aby mohl svoji Divotvůrkyni požádat o přimluvu, nebo se k ní obrátit jako k Lékařce nebeské, budu demonstrovat na knize zázraků z Kostelního Vydří. Kromě statistických závěrů, které lze z daného dokumentu vyvodit, nabízí vyderské „*Consignatio gratiarum*“ možnost prohlédnout si místo a jeho podobu před dvěma sty lety.

7.2 Analýza pramene – „Potvrzení projevů milostí poskytnutých s pomocí Nejblahoslavenější Panny Marie Karmelské u Kostelního Vydří“

Hovoříme-li o vyderské knize zázraků, představme si spíše sešit o velikosti formátu A3, jehož stránky nejsou linkovány. Celé dílo je psané rukou v latinském jazyce. Titulní strana sešitu nese nadpis „*CONSIGNATIO GRATIARUM*“, vytvořený inkoustem, který se propíjí i do stránky následující. Následuje podnadpis „*Ope Beatissimae Virginis Mariae de monte Carmelo prope Kirchwidram obtentorum*“.¹⁴⁷ Na druhé straně seznamuje autor čtenáře ve zkratce s historií poutního místa a výstavbou kapličky, jak bylo zvykem v knihách zázraků uvádět.¹⁴⁸ Začátek třetí strany je věnovaný předmluvě ke čtenáři, který se tímto měl seznámit s uctívanou Pannou. Zde se lze domnívat, že autor knihy zázraků počítal s jejím rozšířením

¹⁴⁴ PROKOPOVÁ, Zdeňka. *"Auxilium Christianorum, ora pro nobis!" Barokní knihy zázraků jako dosud málo využitý pramen*, s. 5, 15

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 5

¹⁴⁶ ROYT, Jan. *Barokní pouť a poutní místa*, s. 30

¹⁴⁷ Viz nadpis kapitoly

¹⁴⁸ SLÁDEK, Miloš. *Zázračná uzdravení a "dobrotivá vzhlednutí" v literatuře českého baroka*, s.

v tištěné podobě do různých končin země, neboť místním obyvatelům byly zmíněné skutečnosti dosti známé a pro své potřeby je jistě nepsal. Předmluva tak uvozuje celý seznam jmen a zázraků, a mluví za všechny aktéry: „Zázračně obdržené projevy přízně jsou svědectvím o velkých, podivuhodně udělených dobrodiních, která se laskavě uvolila a dosud se uvoluje poskytovat svým mariánským ctitelům nejblaženější P. Maria z hory Karmel v uvedené kapli u Kostelního Vydří... Na dosvědčená dobrodiní, udělených Velkou Matkou a podivuhodně obdržených, veřejně je znamenají a vzdávají za ně díky následující osoby.“¹⁴⁹ Zázraky jsou popsány na následujících dvaceti a půl stránkách, chronologicky řazené za sebou. Oddělené jsou číslicemi a celkem jich je zapsaných 116. Všechny zázraky se udály v rozmezí let 1732 až 1816, jen první z nich není datovaný. Do čísla 73 jsou číslovány slovně, od čísla 74 arabskými číslicemi. Tato změna v číslování od sebe odděluje dvě období.

Pod č. 74 se ukrývá zápis z roku 1753, kdy byl v Kostelním Vydří konečně ustanoven stálý duchovní správce a od roku 1754 farář P. Matyáš Filkuka. Do té doby vedli knihu zázraků kněží z Dačic, kteří o poutní místo pečovali.¹⁵⁰ Zápisy pořizovali buď podle votivních tabulek, které věřící v kapli zavěšovali, nebo jim byly přímo diktovány. První záznam o obdržené milosti postrádá letopočet, lze předpokládat, že byl pořízený podle první tabulky, která byla v kapli zavěšena. Ostatní destičky už byly číslované a jejich formální podoba víceméně odpovídala pomyslné první, nedatované tabulce tohoto znění: „*Veronika, dcera Václava Wega, dačického občana a výrobce plachet, dosvědčuje, že měla v uchu zrnko hrachu a to bylo velkou zátěží pro její sluch. A tak se při neúčinnosti lidské pomoci utekla k Nejblahoslavenější P. Marii Karmelské. Právě v té chvíli pocítila její pomocnou ruku, zrnko, předtím ukryté hluboko v uchu, vyšlo nahoru, takže je s podivem vytáhla. Jako svědectví o tom upevnila na zeď tabulku s tím zrnkem a navždy slibuje poslušnost Velké Matce.*“ Do roku 1750 bylo v kapli zavěšeno celkem 67 očíslovaných tabulek, zázračných milostí evidovaných 73. Záznamy končí, když přišla mezi léty 1782 - 1784 nařízení Josefa II. o zákazu vyvěšování votivních tabulek a vedení evidence milostí.¹⁵¹ Poslední zápis učinil P. Matyáš roku 1777 pod č. 113, a o jedenáct let později Vydří opouští, neboť byl ustanoven jako děkan v Dubu nad Moravou.¹⁵² Nástupce prvního vyderského faráře P. Jakub Moravec se knize zázraků věnovat nemohl, protože přetrvávala dřívější nařízení. K dalšímu zápisu se odhodlává až P. Filip Vít Filkuka, jmenovce prvního vyderského faráře, ustanovený farářem v Kostelním Vydří od roku

¹⁴⁹ *Consignatio gratiarum*

¹⁵⁰ EICHLER, Karel. *Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku, díl 1.2*, s. 302

¹⁵¹ ROYT, Jan. *Barokní pout' a poutní místa*, s. 30

¹⁵² BOUBÍN, Michal. *Poutní místo v Kostelním Vydří*, s. 20

1792.¹⁵³ Pod č. 114 popisuje zázračnou pomoc z roku 1764 osobního charakteru a vysvětluje budoucím čtenářům i dlouholetou odmlku: „V srpnu roku 1764 přišel Filip Jakub Filkuka, sedmiletý chlapec z Jemnice, k dačickému rybníku zvanému Zámecký a chtěl si utrhnout z hráze květiny plovoucí na vodě. Když šlápl na vratký kluzký kámen, zřítíl se nenadále do vody a klesal ke dnu rybníka. Ale vzýval Ježíšovo a Mariino jméno a v ten okamžik byl z božské moci jakoby pozdvížen rukou. Dříve než mu ženy máchající ve vodě prádlo přiběhly na pomoc, shledal, že je zdráv na hrázi. A pamatujíce na dobrodiní, jehož se mu dostalo s pomocí Boží Matky, odevzdal se, nehodný toho, do jejich služeb. Po zákazu vyvěšovat obětní tabulky už je ti, kdo zakusili přečetná dobrodiní a milosti pod záštitou Božské Matky, ke zveřejnění dále neoznamovali.“ Protože se v průběhu let náboženské a politické poměry vyvíjeli vůči katolické církvi pozitivnějším směrem, přidal P. Filip Vít Filkuka ještě dva zápisy o zázračném uzdravení z let 1805 a 1814. Po jeho odchodu z Kostelního Vydří roku 1817 kniha zázraků už nepokračuje. Posledním záznamem v ní je doklad o kanonické vizitaci, kterou 30. června 1960 vykonal dačický děkan, jak dosvědčuje razítko farního úřadu Kostelní Vydří.¹⁵⁴

Záznamy udělených milostí na přímluvu Panny Marie Karmelské nabízí možnost, jak poutní místo poznat lépe a vidět ho očima obyvatel jihozápadní Moravy v 18. století. K jasným závěrům a analýzám je třeba vymezit zkoumanou oblast zájmu. Co do kvantity bude zkoumáno více než 116 záznamů udělení milostí. Následující stránky budou věnovány sociální skladbě prosebníků, geografickému původu obdařených lidí a jejich soužení. Různorodost nemocí, nehod a komplikovaných životních situací umožňuje pestrou analýzu a rozbor jednotlivých zázraků, jejich zaznamenávání a možné opakování. Hned ze začátku je třeba dodat, že pramen podrobený zkoumání sám nese název „Potvrzení projevů milostí“, které byli věřícím uděleny na základě modlitby nebo vykonané pouti k Panně Marii Karmelské z Kostelního Vydří. Netřeba čekat zázraky ve smyslu, jak je chápe dnešní člověk, ale spíše vyslyšení proseb daných aktérů, ať už jejich problémy byli více či méně závažné. Proto se na stránkách „knihy zázraků“ můžeme setkat i s případy, jež se nám mohou jevit „nezázračně“ a banálně. Předmluva knihy, jak už bylo zmíněno, obdržené milosti označuje za zázračné, proto se i v této práci nebudu takovému termínu vyhýbat a jako zázrak jmenovat každý uvedený zápis.

¹⁵³ BOUBÍN, Michal. *Poutní místo v Kostelním Vydří*, s. 20

¹⁵⁴ „Vidi in visitatione canonica die 30. Junii 1960 Jaroslav Plch, decanus – Constignatio gratiarum. (Consignatio gratiarum)

7.2.1 Zaznamenávání milostí

Samotné zapisování do knihy zázraků mohlo probíhat dvěma způsoby. Buď obdařený věřící přišel za správcem farnosti a zápis nadiktoval, přičemž mu byl svědkem samotný kněz, nebo byl zázrak opsán správcem z votivní tabulky, kterou poutník pověsil v kapli. Do roku 1753 tak v prvním případě nejspíše činili lidé místní, kteří kněze – zapisovatele znali, neboť jím byl dačický farář Václav Filkuka. Pokud přicházeli věřící z větší vzdálenosti od Dačic, vyřešili vyznání zázraku a poděkování za něj darovanou destičkou. Zajímavé je, že tento kněz vedl zápisy do knihy zázraků sám od jejího počátku, což je patrné z rukopisu. Jak už bylo řečeno, P. Václav Filkuka nebyl rád, když se na hoře Karmelské u Kostelního Vydrží začali sloužit mše a on tak přicházel o své farníky, ale knihu vedl svědomitě a nebránil rozvoji poutního místa. Když ho však v roce 1750¹⁵⁵ nahradil Jan Neulinger, zápisy na tři léta ustaly, patrně kvůli jeho striktně nevstřícnému postoji vůči poutnímu místu. V roce 1753 se setkáváme s novým rukopisem P. Matyáše Filkuky, který v díle pokračoval. Od té doby se poutníkům naskytla příležitost využít k zápisu kněze přímo na místě. Oproti ostatním knihám zázraků však chybí podpisy farářů, svědků nebo samotných aktérů, či jiná potvrzení.¹⁵⁶ Ve většině případů byla při zápisech uváděna jména zúčastněných, jejich rodiště či bydliště a sociální původ. Někdy nebylo poznamenáno ani to a zápis byl velmi strohý: „*Marii, spásu nemocných, chválí císařský kuchař z Vídně za to, že s její pomocí se mu vrátilo neporušené zdraví z roku 1749 pod č. 63.*“ Stejně tak se ovšem setkáváme s případy, kdy je zaznamenáno pouze jméno bez jakýchkoliv podrobností. Většinou nechybí rok udání zázraku, ale s výjimkou posledních dvou zápisů není specifikovaný měsíc ani datum. S určitostí lze tvrdit, že do roku 1753 byly votivní tabulky číslovány, což podporuje teorii o poutnících ze vzdálenějších míst, kteří se snažili chronologicky buď sami začlenit, nebo to za ně provedl P. Václav Filkuka. V případě prvního zapisujícího si lze povšimnout většího důrazu na konkrétnost a okolnosti daného zázraku, na úkor informací o samotném aktérovi. Často bývá do hloubky popisován pocit věřícího, který se k Panně Marii Karmelské obrací: „*Uršula Hoffmannová, sužována různými strastmi a tísněná velmi těžkou a nebezpečnou nemocí, neměla kde jinde doufat v útěchu než u Matky Bohorodičky. Té se také zavázala slibem, že navštíví její nejsvětější sídlo, jestliže se uzdraví. Když zakrátko nabyla sil a v ložnici usedala na židli, upadla a vymkla si kotník. Majíc předtuchu, že se soužení vrátí, silně kulhají, jak musela namáhat nohu, nejen obnovila dřívější slib, ale opřena o hůl vydala se s důvěrou na pouť na horu Karmel k laskavé Matce. Když se vyzpovídala z hříchů a posílila svátostí*

¹⁵⁵ *Dějiny Dačic*, s. 190

¹⁵⁶ HOLUBOVÁ, Markéta. *Zázračná uzdravení ve světle svatohorských knih zázraků*, s. 218

smíření, bez ustání se modlila. Svatá Matka přivolila splnit, oč Ursula žádala. Ta s útěchou vyšla z chrámu, odložila hůl a uzdravená se vrátila domů.“ V letech 1754 – 1777 jsou záznamy až na výjimky spíše jednoduché a strohé, ale ve většině z nich nechybí jméno, bydliště a povolání. Nejčastěji se v tomto období setkáváme se záznamy podobného typu jako u zázraku č. 75: *„V roce 1754 byla Eleonora Zugspochová z Telče, po mnoho týdnů nemocná a již opuštěna lékaři, vložila naději s důvěrou do Nejbl. Marie v Kostelním Vydří. Šťastně uzdravena také obětovala tuto tabulku.“*

Pomyslná třetí část knihy z počátku 19. století, jež obsahuje pouze tři zápisy od P. Filipa Filkuky, je velice konkrétní. Záznamy uvádí veškeré údaje o uzdravených nebo zachráněných a časově jsou popsány přímo na den. V posledních dvou případech se jednalo o děti rodičů, kteří P. Filkuku vyhledali, aby mu zázrak popsali a zároveň Panně Marii Karmelské poděkovali, protože v té době už bylo vyvěšování tabulek zakázané.

Nutno dodat ještě jeden důležitý fakt. Pod jedním číslem v knize zázraků se často vyskytovalo více obdržných milostí. Stávalo se, že bylo v rodině nemocných více lidí, kteří se vyléčili postupně díky přimluvě k Panně Marii. Někteří lidé milost od Panny Marie Karmelské zakusili vícekrát a popsali ji v jednom záznamu. Typický příklad pro více milostí v jediném záznamu v rámci jedné rodiny je zázrak č. 65: *„Podivuhodného Syna v jeho v Bohorodičce budou neustále velebit tyto následující osoby: Josef Bednář z Vilímče u Nové Říše tak trpěl 20 let otokem krku a hlavy, že nemohl vpravit do úst ani jídlo, ani nápoj. Uvolil se k cestě ke kapli v Kostelním Vydří a hle, zatímco vysílá k Matce nářky, poznává, že je vyslyšen.....Mezitím matka uzdraveného syna vidí bratrovu vnučku Rosinu trpící nepravdělnou činností srdce, způsobenou nedostatkem tekutin v těle. Pochvalně jí uvádí milost prokázanou jejímu synu v kapličce. Poradí utéci se na horu Karmel a zakrátko získá nemocná Rosina s pomocí Panny vytoužené zdraví.“*

S tím, kdo a jak knihu vedl, souvisí také četnost zázraků. Pokud byl správce pečlivý a sám vynakládal jistou iniciativu, zaznamenaných milostí bylo více. V případě děkana Neulingera lze hovořit o výslovné nevoli, proto během jeho tříletého spravování nenalezneme žádný zápis. A právě do roku 1750 je zaznamenaný nevyšší růst počtu zázračných milostí, který po roce 1750 na následujících 8 let spíše stagnoval. Celkem 70 zaznamenaných zázračných milostí z let 1738 – 1750 je odrazem oblíbenosti místa i schopnosti zapisovatele. Stagnace během prvních let působení P. Matyáše Filkuky se dá vysvětlit stavební činností, která na poutním místě probíhala a možná i narušovala ono nebeské kouzlo Karmelské hory. Patrný nárůst četnosti zázraků nastává v letech 1758 – 1764, tedy v letech, kdy je poutní místo opravdu nejoblíbenější. Navíc byla už přistavěna dřevěná kostelní loď, která dokázala

pojmut více věřících, než samotná kaplička. Stagnace počtu evidovaných milostí z let 1764 – 1805 je jasně ovlivněná politikou Josefa II. Pokud byl nějaký rok na zázraky zvláště plodný, pak rok 1759. Pod ním bylo zapsáno celkem 12 událostí obdržených milostí, ale proč zrovna tehdy, nelze s určitostí říci.

roky	počet	% četnost	abs. v %	komentář	průměr zázraků na rok
1732-1750	86	66.2	66.2	nejvyšší růst	4.8
1750-1758	91	70.0	3.8	stagnace	0.6
1758-1764	120	92.3	22.3	růst	4.8
1764-1805	130	100.0	7.7	stagnace	0.2

Tabulka č. 1: Četnost evidovaných zázraků mezi jednotlivými léty.

7.2.2 Druhy zázraků

Vyderská kniha zázraků nabízí opravdu celou škálu případů obdržených milostí, proto jsem se pokusila chronologicky řazené záznamy rozdělit do přibližně stejných tematických celků. Prvně je nutno si uvědomit, o jaký typ zázraků vlastně šlo, aby se dal zázrak dále specifikovat. Touto první selekcí vznikají tři skupiny – vyléčení z nemoci na přímluvu Panny Marie Karmelské, pomoc od Matky Boží při nehodě a poděkování Bohorodičce za obdrženou milost.

Nejpočetnější skupinu tvoří cílená modlitba k Panně Marii v nemoci. Takových případů nacházíme v knize 89, což je naprostá většina z celkového počtu všech 131 zázraků. Ze záznamů nelze v každém případě usoudit, zda se jednalo o prosbu k Panně Marii obecně, nebo měl věřící na mysli konkrétní vyderskou madonu. Je dost možné, že nemocný člověk se kromě Boha samotného modlil ke všem svatým v čele s Pannou Marií, ale své uzdravení připisal „Lékařce nebeské“, která byla nejbliže jeho srdci a domovu. Při pročítání zápisů však převažuje jasná zmínka o pomoci právě Panny Marie z Kostelního Vydří. V řadě z nich se také dočteme, že si o jejích milostech lidé často pověděli mezi sebou a nemocní se k ní uchýlovali po doporučení příbuzných nebo zaměstnavatelů, jako tomu bylo například v záznamu č. 30: *„Jak velikými bolestmi v obou nohách byla sužována Alžběta Novotná z Dačic, je zřejmé z toho, že pro přílišný otok nohou mohla stěží chodit. Ta na radu své paní Justiny Smetanové nechala stranou lidské léky, které si jako chudá osoba ani nemohla koupit, a snažně prosila o pomoc Mariinu.“*

kategorie	četnost	četnost %
nemoci	89	67,9
nehody	27	20,6
poděkování	15	11,5
celkem	131	

Tabulka č. 2: Zastoupení jednotlivých druhů záznamů v Knize zázraků

Druhou nejpočetnější kategorií jsou udělené milosti při náhlých nehodách. Zatímco na rozličnost onemocnění bylo potřeba utvořit 17 kategorií, nehody lze snadno postihnout rozdělením na pády z výšek a do hloubek, nehody s koňmi a vozy, bodná, sečná a střelná zranění a nakonec u dětí na spolykané předměty. Jak bylo na vesnici běžné, lidé se při práci dostali do obtížných situací, kdy si přivodili zranění, které vyžadovalo okamžitou lékařskou pomoc. Když taková pomoc nebyla na blízku, v tu chvíli se v mysli obrátili k Pomocnici Boží. I když se jim následně dostalo patřičného ošetření, připisovali zdárné přežití moci tzv. „střelné modlitby“, kterou vyslali k Panně Marii a tím byli zachráněni. Pokud se jednalo o dospělé osoby, obrátili se na v modlitbách na Bohorodičku sami, jako tomu bylo v případě č. 34: *„Marianna Tománková, původem z Olšan u Nové Říše, si při nakládání hnoje na vůz probodla nohu vidlemi, které chtěla zapíchnout do země, a z rány se vyvalila spousta krve. Jakmile zavolala o pomoc Blahoslav. Pannu Marii z hory Karmel u Kostelního Vydří, krev přestala téct, a ona odešla domů a za několik dní se uzdravila. Svědectví o milosti, podivuhodně získané s pomocí Panny, nechť vydává tabulka věnovaná roku 1745 pod č. 31.“* Při nehodě dítěte vzývali Pannu Marii rodiče, např. č. 70: *„S bolestí hleděli rodiče, občané z Třeště, na syna, který se snažil polknout kost uvízlou v krku, ale nebylo nijak možné vyhodit ji ven. Zaslíbili ho tedy v kapli v Kostelním Vydří, a když se potom kosti zbavil, obětovali tabulku v roce 1750 pod č. 66.“*

druh nehody	četnost	% četnost	% četnost z celkového počtu zázraků
pády (z výšky, sklepy, stropy, aj.)	8	29,6	6,1
nehody s koňmi	8	29,6	6,1
bodná, sečná, řezná, střelná zranění	6	22,2	4,6
polknuté předměty	5	18,5	3,8

Tabulka č. 3: Početní zastoupení různých druhů nehod v Knize zázraků.

Posledním tematickým celkem je poděkování za udělenou milost. Jestliže se člověk ocitl v nesnadném postavení nebo byl vystaven nehodě a vyváznu z ní bez újmy, aniž by o to žádal, připsal svůj dík Panně Marii, neboť jí chápal jako svoji ochránkyni. Votivní tabulky se do kaple zavěšovaly jako vyjádření díků, že bylo zachováno při životě více lidí, i když jim hrozila smrt například při výbuchu v dole, nebo když ve válce unikl voják jisté smrti. Barokní člověk nepřipsal záchranu života osudu nebo náhodě, ale věřil, že Bůh s ním má svůj plán a chce jej nechat na živu. Bylo proto samozřejmostí, aby za takovou milost dotyčný poděkoval a pokud bylo Kostelní Vydří nejbližší od domova nebo po cestě, byl zázrak připsán Panně Marii Karmelské.

Stejně tak se k ní utíkali lidé, kteří potřebovali radu do života nebo se báli vlastního rozhodnutí. Velmi pěkný příklad, avšak ojedinělý, se nabízí pod č. 81: „*Téhož roku (1759) jistý mladík o prázdninách byl nejistá stran svého povolání. Když zde v kapli zaslíbil se řádu karmelitánů, Matka Karmelská ho přijala. Jako poděkování za to připevnil sem tabulku.*“ Z pohledu dnešního člověka je jistě méně pochopitelné, že některé votivní tabulky a záznamy hovoří o poděkování za smrt. Takové případy nebyly v Kostelním Vydří vzácné, rodiče děkovali za milosrdnou smrt ztrápeného a nemocného dítěte, které svěřili do nebeské ochrany Panny Marie a pozůstalí věnovali destičky za to, když byli další bolesti ušetřeni jejich blízcí, i když to znamenalo smrt. Dokladem takových milostí je zápis č. 100: „*Téhož roku (1764) nemocný Václav Grünwald z Telče prosil toužebně o zdraví prostřednictvím Božské Matky, a když se trochu zotavil, tady v kapli osobně si vyprošoval na Božské Marii zdraví, avšak svěřil se do vůle Boží. Zemřel právě při vzývání Marie.*“

Naprostou unikátním záznamem ve vyderské knize zázraků je předposlední zápis pod č. 115. Jedná se v něm o náhlou pomoc Panny Marie Karmelské, prostřednictvím

devočního obrázku, který byl přiložený na postižené dítě. Tento akt měl dívence okamžitě pomoci a spolu s modlitbami odvrátit její smrt. Mohlo se tak jednat o příklad „kontaktní magie“, k níž se používali předměty dotknuté s milostivým obrazem či sochou.¹⁵⁷ S takovým jednáním ze strany věřících se v této knize setkáváme pouze jednou, ač byl tento způsob „léčení“ poměrně oblíbený.

druh poděkování	četnost	% četnost	% četnost z celkového počtu zázraků
poděkování za ochranu	7	50,0	5,3
poděkování za milosrdnou smrt	4	28,6	3,1
porody, těhotenství	2	14,3	1,5
poděkování za radu do života	1	7,1	0,8

Tabulka č. 4: Početní zastoupení různých druhů poděkování v Knize zázraků

7.2.3 Místa zázraků

S různými druhy zázraků souvisí také místa, kde se udály. Vyléčení nemocného nebylo přímo závislé na tom, zda sám poutní místo navštívil. Existují případy, kdy se zázraky udály tzv. na dálku – tedy mezi tím, co se prosebník modlil v kapli za uzdravení blízké osoby, se dotyčný nemocný uzdravil. Nebo takové případy, kdy chorý člověk nenavštívil Kostelní Vydří vůbec, pouze na něj myslel v modlitbách. Pokud však slíbil Panně Marii za uzdravení pouť k jejímu obrazu nad vyderskou vesnicí, učinil tak hned, jak to bylo možné. Lidé se báli svůj slib nedodržet, aby byli někdy ještě vyslyšeni. O tom, jak vážné bylo nedodržení slibu uděleného pomocné Lékařce nebeské, mluví zázrak č. 113: *„Alžběta Wagnerová z Jihlavy, těžce nemocná, se roku 1777 zaslíbila Panně Marii z Kostelního Vydří, jestliže se uzdraví. Na slib však zapoměla a příští rok onemocněla znovu na tutéž nemoc. Vzpomněla si, že nedbala na splnění slibu a opět se utekla k Blažené Panně z Kostelního Vydří, a jak říká, okamžitě se šťastně uzdravila. Na poděkování přinesla destičku.“*

Zázraky, jež se měly udát přímo na poutním místě, jsou v knize zázraků v jednoznačné menšině. Oproti „dálkovým“ uzdravením jsou spíše výjimečné a z celkového počtu zázraků tvoří pouhých 33 %. Pozoruhodné je, že když už zápis uvádí některé ze zázračných uzdravení během chvíle přímo na poutním místě, jedná se o výrazně citově nezabarvenou zprávu, která

¹⁵⁷ HOLUBOVÁ, Markéta. *Zázračná uzdravení ve světle svatohorských knih zázraků*, s. 223

by se stala jen mimochodem, např. č. 77: „*Roku 1758 Kateřina Řídká z Jemnice, nemocná asi 17 týdnů, utrápená, učinila slib, a vkládajíc všechnu naději do Nejblahoslavenější Panny Marie z Kostelního Vydří, přišla s postižením do kaple. Bohu buď též díky, jako vidoucí odtud odešla.*“

Lze tak konstatovat, že milosti obdržené od Panny Marie Karmelské z Kostelního Vydří nebyly nijak limitovány místem, kde se obdarovaný člověk nacházel. Zpravidla se uzdravený vydal navštívit poutní místo po té, co se uzdravil, nebo jej navštěvoval tak často, dokud se neuzdravil. Zdravotní stav se většinou zlepšoval s každou návštěvou poutního místa, a zázrak se tak stával dlouhodobějším procesem.¹⁵⁸ Tento případ je v knize zázraků nejčastější, neboť ve většině případů se jednalo o dlouhodobě nemocné lidi, u kterých pouť nepřicházela v úvahu. Zázraky, jež se udály na místě a během pouhé chvíle, jsou spíše výjimečné, ale zaznamenané jsou.

místo	% zastoupení
přímo na poutním místě	32,8
jinde	67,2

Tabulka č. 5: Procentuální zastoupení míst uskutečněných zázraků v Knize zázraků.

7.2.4 Druhy nemocí

Kostelní Vydří nebylo v mysli poutníků nebo místních lidí specializováno na určitý typ postižení. K podrobnější analýze by jistě přispělo, kdyby nemoci zaznamenané v knize byly více specifikované. Největší procento uzdravených lidí však spadá do skupiny, kde není nemoc konkrétně pojmenovaná (19,1 %). Zápis v takových případech hovoří pouze o „nebezpečné nemoci“, „nemoci“ nebo „postižení na zdraví“. Je pochopitelné, že prostí lidé žijící v 18. století nedokázali sami určit diagnózu onemocnění, proto se faráři zmínili pouze o příznacích, podle kterých dnes můžeme pouze hádat, o jakou nemoc se jednalo.

Druhou nejvíce zastoupenou kategorií jsou zhoubné nemoci, které nebyly více nespecifikovány. Taková onemocnění byla nejčastěji provázena horečkami a bezradností lékařů a měla dlouhodobější průběh. Zhoubná nemoc pro tehdejšího člověka mohla znamenat cokoli, co jej ohrožovalo na životě. Z případu dačického kaplana se dozvídáme, že podobná nemoc byla v jeho případě nakažlivá a postihla více lidí ve městě na ráz: „*Když se v obci*

¹⁵⁸ HOLUBOVÁ, Markéta. *Zázračná uzdravení ve světle svatohorských knih zázraků*, s. 221

dačické šířila zhoubná nemoc, jíž se mnozí stali kořistí smrti, nakazil se touto nemocí také J. A. Filkuka, místní kaplan, zatímco pečoval o vojáky tam přivezené. Ležel tam po šest plných týdnů, a ačkoliv měl dostatek velmi prospěšných léků zahánějících teploty, píchání u srdce se nedalo nijak odstranit....“ Jelikož byl kaplan postižen a vyléčen během sedmileté války¹⁵⁹ za vlády Marie Terezie, jednalo se zřejmě o nějakou typickou chorobu vojáků ve válce – tyfus, úplavici nebo různé druhy chřipek.

Pomyslná třetí příčka ve výskytu jednotlivých nemocí a jejich vyléčení patří onemocnění končetin. Více postižené bývaly dolní končetiny, a to nejrůznějšími otoky, vředy, zkrivením nebo abscesy. Obyčejný člověk s nemocnými nohama byl prakticky vyřazen z každodenní starosti o obživu a znamenal tak velikou starost pro své blízké. Nejzajímavěji působí uzdravení malého chlapce, který trpěl jakousi růží či vředy v dolních končetinách, č. 10: „...synek p. Josefa Zwacka, dačického občana, jménem Šimon, měl četné otevřené rány v noze a nemohl se vyléčit. Po uplynutí delšího času se rány přece zavřely. Mladík však přesto byl sužován silnými bolestmi a při chůzi musel používat hůlku. Rodiče plakali nad smutným chlapcovým stavem a konečně ho zasvětili Nejblahoslavenější Panně Karmelské a slíbili, že dají sloužit několik mší v kapli v Kostelním Vydří ke cti Nejblahoslavenější Panny Marie. Chlapec, přinucený ležet, pocítil po tomto slibu pomoc Bohorodičky, neboť z nohy vyšla kůstka, chlapec se uzdravil, odložil hůlku a bez ní dosud chodí.“ Ať se může taková představa o vyléčení jevit jakkoliv bizarně, rozhodně nebyla v tehdejší době ojedinělá. Stejný průběh nemoci a „vyšlé kosti“ eviduje Gaži ve studii o nemocech objevujících se v podspské knize zázraků.¹⁶⁰ Do kategorie nemocných končetin se dá zařadit i „nejpůsobivější“ a „nejzáračnější“ uzdravení, jež kniha obsahuje. Jedná se o vyléčení ochrnuté dívenky, kterou znali lidé z celého okolí Kostelního Vydří včetně pana faráře: „V roce 1771 byla Rozina Pařízková z vesnice Vilímče, stará půldruhého roku, úplně ochrnutá, takže vůbec nemohla chodit a na jiné místo se mohla pohybovat pouze přivezením z místa na místo na vozičku. Já sám, farář Matyáš Filkuka z Kostelního Vydří, vídal jako očitý svědek po těch 7 let ochrnulou, když byla většinou v létě v kostele....“ Uzdravení malé Roziny, která ho sama připisovala Panně Marii Karmelské, bylo natolik „senzační“, že jej v zápise sám farář potvrzuje jako svědek, s čímž se u ostatních případů nesetkáváme.

Další z případů onemocnění jsou méně četná. Poměrně často se opakují potíže s dutinou břišní, zejména žlučníkem, který trápil zpravidla ženy – bohaté dačické měšťanky.

¹⁵⁹ *Dějiny Dačic*, s. 182

¹⁶⁰ GAŽI, Martin. *"K lékařce nebeskej". Poutní Podsrp a vnímání nemoci na českém venkově 18. století*, s. 20

U dětí se setkáváme s napadením od neštovic, které je kolikrát připravili i o zrak, jak vypovídá poslední zápis č. 116: „Roku 1814 dne 4. června. Kateřina, tři letá dcera Josefa Kubeše, rolníka z Hradištku u Dačic, a jeho manželky Anny, která onemocněla neštovicemi, ztratila úplně zrak. Lékaři jí podávali vhodné léky, avšak sani nedoufali, že dítě získá zrak zpět. Když pak dítě bylo přes půl roku slepé a oči ani neukazovaly, to, co se lidem zdálo nemožné, u Boha se stalo možným. Neboť když se matka opřela s důvěrou v Boha a jeho božskou Matku a dovolávala se její ochrany, dítě, s očima náhle zdravýma a otevřenýma, spatřilo své radující se rodiče. Ti je donesli sem, aby poděkovali a vydali pravé svědectví.“

Mezi dalšími onemocněními se opakovaly horečky, různé druhy zánětů, vodnatelnosti a otoků, oční choroby, duševní postižení, bolesti hlavy a krku, aj. Panna Marie Karmelská fungovala tedy jako univerzální lékařka na každou nemoc, která obyvatele jihozápadní Moravy a okolí postihla. Rozhodně to ale neznamená, že by se v té době lidé stranili pomoci lékařské. Odborná pomoc jim buď nepomáhala, nebo k ní prostě neměli přístup. To, že se útočištěm byla Mariina pomoc i pro vzdělané lidi potvrzuje zázrak č. 25, v němž se uvádí: „Protože pan Lukáš Meník, dačický lékárník, sám sobě nemohl pomoci, prohlédl lékárnu Mariinu a tam dostal velice působivé léky k zahánění astmatu. (škytavky, zadržávání). Z roku 1744 pod č. 22.“

druh nemoci	četnost	% četnost	% četnost z celkového počtu zázraků
nespecifikované nemoci	17	20,7	13,0
zhoubná onemocnění	12	14,6	9,2
končetiny	10	12,2	7,6
onemocnění dutiny břišní (žlučník, střeva, aj.)	7	8,5	5,3
dlouhodobá nemoc	6	7,3	4,6
horečka	6	7,3	4,6
nemoci očí	4	4,9	3,1
duševní choroby	3	3,7	2,3
plicní nemoci	3	3,7	2,3
zánětlivá onemocnění	3	3,7	2,3
vodnatelnost, otoky	3	3,7	2,3
hluchota	2	2,4	1,5
bolesti hlavy, krku	2	2,4	1,5

onemocnění mozku	2	2,4	1,5
nemocný dobytek	1	1,2	0,8
srdeční onemocnění	1	1,2	0,8

Tabulka č. 6: Četnost různých druhů vyléčených nemocí v Knize zázraků.

7.2.5 Složení prosebníků

Z výše uvedených příkladů se dalo jasně pochopit, že složení lidí, jež prosili o milost Pannu Marii Karmelskou nebo jí posléze připsali díky, bylo velmi pestré. Pokud se budeme ohlížet na pohlaví obdarovaných, pak nejpočetněji byli zastoupeni muži (33%), což je jistým překvapením. Panna Maria byla odedávna postavou, k níž se uchýlovaly především ženy, neboť sama byla ženou a také matkou a tím pádem nejbližším vzorem a pomocnicí ženského pohlaví. Muži si často vzpomněli na vyderskou madonu při nečekané nehodě, když nevěděli, jak jinak svůj život ochránit: „*Téhož roku (1764) jel v kočáru František Schimke, správce cest, a nešťastně spadl pod kolo. Při tom neštěstí si představil pouze Nejblahoslavenější Pannu z Kostelního Vydří, vzýval její pomoc a zachránil se nezraněn.*“

Ženy se k Panně Marii Karmelské podle knihy zázraků obrátily v 29 procentech případů. O něco početnější bylo zastoupení matek, jež orodovaly za uzdravení svých dětí, než otců, celkově se však jedná o velkou část případů, kdy prosebníky byli rodiče. S podobnou četností se objevují záznamy, kdy za dítě orodovali rodiče oba. Pouze ve dvou případech se prosebníkem stává manžel, který putuje k Panně Marii, aby prosil o manželčino zdraví a stejně tak jediný výskyt v opačném případě. Podobně bylo zaznamenáno jediné dobrodiní, které vyprosila dcera otci.

Z jiných knih zázraků je patrné, že bylo možné vyslat nějakou zastupující osobu cizí, která na poutní místo přišla a zprostředkovala tak prosbu o uzdravení nemohoucí osoby.¹⁶¹ Jistý dačický občan, zmíněný v knize pod č. 41, také zvolil podobný přístup, když se jednalo o jeho nemocnou ženu. Avšak aby nic neponechal náhodě, pojal celou situaci velkolepě: „*Paní Beata Krausová, žena hospodářského úředníka obce Dačic, byla zachváčena tak silně žlučnickovými bolestmi a horečkou, že začala pozbývat rozumu. Manžel tím polekaný, zjednal 7 žebráků, dal jim 7 křížů, poslal je ke kapli v Kostelním Vydří a přikázal jim, aby namísto manželky, kterou tam zaslíbil, pronášeli prosby a modlili se růženec. Žebráci tak učinili, a když se vraceli domů, manželka začala nabývat rozumu a následující den se úplně uzdravila. To je její manžel hotov odpřisáhnout.*“

¹⁶¹ HOLUBOVÁ, Markéta. *Zázračná uzdravení ve světle svatohorských knih zázraků*, s. 221

Unikátní je případ prosebníka, jenž žádá o ochranu svého dobytka před šířícím se morem. Takové případy se v ostatních knihách vyskytovaly spíše v období třicetileté války, kdy na životě zvířete záviselo živobytí celé rodiny.¹⁶² V Kostelním Vydří spadá tento zázrak do roku 1748, tedy do válečných let, kdy přes dačické okolí procházela ruská armáda.¹⁶³ Jelikož bylo v takové době málo jídla, je jasně patrné, jak velkou starost si venkovský člověk dělal: „*Když řádil dobytčí mor, měl rolník z Hostkovic Matyáš Maisl nakažená 4 dobytčata. Naléhavě prosil o pomoc Nejblahoslavenější Pannu a zaslíbil se v kapliče s pevným úmyslem, že od července až do Vánoc bude Marii na poctu dávat věnec. Za 14 dní na to se dobytčata uzdravila.*“

prosebník	% zastoupení
muž	32
žena	29
otec za dítě/děti	11
matka za dítě/děti	13
jeden z manželů za druhého	2
oba rodiče za dítě/děti	10
dítě za rodiče	1
v zastoupení	1
sedlák za dobytek	1

Tabulka č. 7: Procentuální vyjádření složení prosebníků

7.2.6 Sociální skladba prosebníků

Nejpočetnější zastoupení mezi uzdravenými a obdarovanými mělo městské obyvatelstvo (55%). Lidé z vyšších společenských kruhů pokládali spíše za důležité obdrženu milost nahlásit a zapsat, proto se v knize setkáváme nejčastěji s vyšší společenskou vrstvou, tvořenou písaři, malíři, hejtmany, lékárníky, úředníky, soudci, starosty, vrchními správci a členy městských rad, případně jejich příbuznými. Velkou zastánkyní Panny Marie Karmelské byla paní Markéta, manželka dačického starosty, jejíž jméno figuruje hned ve třech zápisech. Pokaždé byla ona tou prosebnicí, která se utekla k Matce Boží, když byli v nebezpečí její děti. Vzorně nechávala udělené milosti zapsat a nezapomněla dodat, že se jí dostalo ještě dalších, jiných dobrodiní od Panny Marie Vyderské. Zámožné dačické paní byly patrně nejdůležitějšími rozšiřovatelkami kultu Panny Marie Karmelské ve svém okolí, neboť

¹⁶² HOLUBOVÁ, Markéta. *Zázračná uzdravení ve světle svatohorských knih zázraků*, s. 226

¹⁶³ *Dějiny Dačic*, s. 183

několik případů uvádí jako prosebnice služebné, jež se modlí k vyderské madoně na doporučení svých paní. Z městského obyvatelstva vyčnívá zázrak č. 14, který ukazuje, že k Panně Marii se mohl uchýlit opravdu kdokoliv a i když byl hříšníkem, pomoci se dočkal: *„Paní Guardianová, telečská nevěstka, měla nebezpečné potíže při porodu. Když při použití pozemských léků nemohla porodit, zasvětila dítě Nejblahoslavenější Panně Karmelské a šťastně porodila. Na dosvědčení toho věnovala roku 1742 pod č. 11 tabulku.“*

Pokud nepočítáme nespécifikované případy, mělo po měšťanech nejpočetnější zastoupení v knize zázraků venkovské obyvatelstvo. K Panně Marii se uchýlovali sedláci, mlynáři, truhláři, šafáři, myslivci, podruhně, služky, šafářky aj. Venkovské obyvatelstvo zabírá velké procento zázračných uchránění při nehodách, neboť jim bylo vystaveno častěji, než lidé z města. Navíc měli lékařskou pomoc dál a hygienické podmínky kolikrát výrazně horší. Nejhuře na tom byli děti. Venkovští rodiče nosili do Kostelního Vydří své nemocné potomky, jimž byla lékařská pomoc odepřena, nebo nasazené medikamenty nepomáhaly. Když se jim milosti dostalo, byli stejně vděční jako lidé z města, možná i více, ale je pravděpodobné, že v nahlašování zázraků byli méně zodpovědní než měšťané, kteří sami vládli perem a mohli tak do Vydří podat zprávu.

Ve třech případech čteme o zázračně obdržení milostech udělených kněžím. První dva již byly uvedeny a třetí se týkal řeholníka z Dačic. Jeho zázračné uzdravení nese ještě jeden na svou dobu obvyklý, ve Vydří však nepočtený, motiv – sen: *„Téhož roku (1759) Pater Eustach Pavlíček, současný vikář a emeritní kvadrián dačických františkánů, těžce nemocný, vyvázl na Mariinu přímluvu šťastně ze své nemoci. Jak mně jeho místnímu faráři vypravoval, jakoby ve snách ji skutečně ve svém pokojíku spatřil. Jako šťastnou událost ji zde předložil veřejně všemu lidu k úctě a dosvědčil ji a také stvrdil tabulkou, kterou sem přinesl.“*

Zatímco o dačické ani telečské vrchnosti nepodává kniha zázraků žádnou zprávu, o majitelích samotného panství Kostelní Vydří nalezneme dva záznamy. První z roku 1747 popisuje, jak byl pan Matěj Jindřich Butz z Rolsbergu stížen mrtvicí. Příbuzní popsali jeho stav jako smrtelný, z něhož díky dceřiným prosbám o Pomoc Panny Marie Karmelské vyvázl zdráv. Alespoň tak hovoří kniha zázraků. Bohužel nejjasnějšímu panu z Rolsbergu nebyla milost vyderské madony udělena opakovaně, neboť už v roce 1748 umírá. Takový záznam je příkladem zázraků, které sice popisují uzdravení nemocné osoby, ale už dále neuvádějí, zda-li se jednalo o dlouhodobé vyléčení, nebo se dříve či později smrt přeci jen dostavila. Podruhé se rodině Butzů z Rolsbergu dostalo milosti v případě pana Maxmiliána v roce 1759: *„Nejjasnější pán Maxmilián Butz z Rolsbergu byl jako podplukovník účastníkem střetu u Frankfurtu n. Odrou. Koule z děla zasáhla tak nešťastně jeho meč, že dokonce část z něho*

odtrhla. K velkému štěstí se mu však nic nestalo. Na potvrzení úcty k Marii přinesl jako oběť stříbrný meč s onou koulí (kulkou) a připevnil tabulku.“ Pan Maxmilián na rozdíl od svého děda žil ještě třicet osm let po obdržení milosti ve válečném konfliktu, a možná právě proto, že za něj Vyderské madoně velmi děkoval.

Dva případy popisují zázračnou pomoc vojákům, kteří se nacházeli mimo bitevní vřavu. První z nich byl otcem dítěte, které zaslíbil Panně Marii, aby jej uchránila na životě. Druhý spadl pod kola vozu a díky myšlence na Pannu Karmelskou se mu zázrakem nic nestalo.

Velkou část záznamů také tvoří lidé, jejichž sociální původ neznáme.

původ	% zastoupení
měšťané	59
vesničané	23
duchovenstvo	3
vojsko	2
šlechta	2
neurčeno	12

Tabulka č. 8: Procentuální vyjádření sociálního původu prosebníků v Knize zázraků.

7.2.7 Geografická skladba obyvatelstva

Poutní místo Kostelní Vydrů mělo po celou dobu své existence spíše lokální charakter. V prostředí jihozápadní Moravy se žádné větší poutnické centrum nevyskytuje. I když bylo Kostelní Vydrů druhým nejnavštěvovanějším poutním místem v kraji, oproti proslulým místům jako je Svatá Hora, Hostýn nebo Bohosudov jej navštívil jen zlomek poutníků.¹⁶⁴ Poměrně velká vzdálenost od proslulých mariánských svatyní učinila z Vydrů oblíbené místo mezi místními obyvateli, což dokazují evidované záznamy o milostech.

Nejvíce zaznamenaných případů hovoří o lidech z Dačic (33%), z města, které je na dohled od karmelské hory nad Vydrům. Obliba poutního místa a milostného obrazu u dačických věřících již byla zmiňována, stejně jako odpůrci místa, avšak nikdo tomu nezabránil. Bylo by však krátkozraké tvrdit, že kdo byl z Dačic, hledal pomoc jen a pouze u Panny Marie Karmelské. Svatohorská kniha zázraků dokládá zázračné uzdravení u dačického hrnčíře,¹⁶⁵ jež žádal o milost svatohorskou madonu, namísto vyderské.

¹⁶⁴ ČERNÝ, Jiří. *Poutní místa jihozápadní Moravy: milostné obrazy, sochy a místa zvláštní zbožnosti*, s. 43

¹⁶⁵ HOLUBOVÁ, Markéta. *Zázračná uzdravení ve světle svatohorských knih zázraků*, s. 229

Nemalé zastoupení mělo město Telč (16%), které je hned po Dačicích ke Kostelnímu Vydří z měst nejbližší. Samotná Telč disponovala vlastním poutním místem, jímž byl kostel Nanebevzetí Panny Marie na Starém Městě, se sochou Panny Marie a jejím milostným obrazem.¹⁶⁶ Poutě zde však nebyly tak rozšířené a Panna Maria ze Starého Města nebyla pověstná „lékařskými schopnostmi“, jako ta Vyderská.

Další zastoupení měst už je menší, zázraky se staly čtyřem lidem z Jemnice, třem z vesnice Hostkovice a Kostelního Vydří, dvakrát je zmíněná Jihlava, Lipolec, Vilímeč u Nové Říše a Znojmo. Ostatní městečka a vsi mají po jednom zaznamenaném případě (16%) a zpravidla se jedná o vísky okolo Kostelního Vydří a Dačic. Nejdálčenějšími místy, kam zasáhla milost Panny Marie Karmelské, bylo na Moravě Znojmo a v Čechách Nové Hrady.

Kvůli nepodrobným zápisům chybí specifikování geografického začlenění věřících ve velkém množství zázraků (21%), což komplikuje podrobnější analýzy. Je však nepravděpodobné, že ony chybějící údaje by přinesli nějaké překvapivé sdělení. Kostelní Vydří bylo proslulé především lokálně, a pokud se zde vyléčil někdo z daleka, stalo se tak například při nějaké obchodní cestě nebo na návštěvě.

místo	četnost
Dačice	43
nespecifikováno	28
Telč	21
Jemnice	4
Hostkovice	3
Kostelní Vydří	3
Jihlava	2
Lipolec	2
Vilímč u Nové Říše	2
Znojmo	2
ostatní (po 1 výskytu)	21

Tabulka č. 9: Četnost prosebníků podle geografického původu v Knize zázraků.

¹⁶⁶ ČERNÝ, Jiří. *Poutní místa jihozápadní Moravy: milostné obrazy, sochy a místa zvláštní zbožnosti*, s. 208 - 209

7.2.8 Votivní dary

Votivní dary¹⁶⁷ věnovali věřící svatým jako poděkování za prokázanou milost. V případě Kostelního Vydří byly v chrámu vyvěšovány votivní tabulky různého znění i podoby. Pokud se jednalo o zámožnějšího dárce, mohla být tabulka opatřena výzdobou vztahující se k danému zázraku: „*Do jaké tísně se dostala panna Kateřina Krausová, dačická rodačka, zároveň se svým sluhou, lze usuzovat podle divokosti koní zobrazených na tabulce.*“ Darovaná destička jako vyjádření díky byla tím nejzákladnějším projevem, jakým se mohli lidé vyjádřit. Do vyderské svatyně nosili lidé votivní tabulky spolu s různými předměty do roku 1777, poté jim takové úkony zbožnosti byly zakázány. O tom, jak důležitý význam darovaná destička měla, svědčí fakt, že se o ní zapisovatel nikdy nezapomněl zmínit, pokud byla opravdu darována.

Poutníci, jejichž kroky vedly do Kostelního Vydří k vyznání díky, se však neomezovaly pouze na jednoduché tabulky. Na horu Karmelskou se vraceli, aby vykonali svátost smíření a přijali svátost oltářní, a nechávali sloužit děkovné mše. V několika záznamech se lze dočíst, že Panně Marii věnovaly i hmotné předměty: „*Svého manžela, oteklého následkem vodnatelnosti, p. Johana Brajera, člena městské rady obce telečské, zaslíbila v kapli u Kostelního Vydří p. Anna Brajerová... Na památku toho kromě čtyř větších svící, roušek na kalich a 2 podušek k oltáři věnovala tabulku.*“ Dvě dávkyně se rozhodly vyzdobit kapličku uměleckými předměty. Jedna z nich darovala voskovou sošku Panny Marie a druhá obraz, na němž byla vymalována v životní velikosti její uzdravená dcera.

V deseti případech přinesli lidé do kostela jako důkaz o svém uzdravení předmět související se zázrakem. Mohlo se jednat o vyrobené napodobeniny lidských končetin, jako tomu bylo u chromé Uršuly Hoffmannové: „*...Veřejně oznámila dobrodiní, která Velká Matka prokázala jí a jejím svěřencům, a na dosvědčení svého zázraku věnovala nohu z mosazi jako připomínku vymknuté a kulhavé, zároveň tabulku z roku 1739 pod č. 5.*“ Avšak nejčastěji s sebou lidé přinášeli „předměty doličné“. Dvakrát to byly polknuté předměty: „*...synu Karla Pelikána z Telče Františkovi dostal do krku dost velký skelný střep.... Na potvrzení Mariiny pomoci přinesl sem nejen obdobný střep, zasazené do stříbra, ale věnoval také tabulku...*“ Pod č. 35: „*...otec musel bezútešně hledět na měděný peníz v ústech své sedmileté dcery, který spadl až k hrdlu a tam uvízl... peníz z úst vyskočil a jako svědectví o laskavosti Mariině obětoval roku 1743 list papíru s měděným penízem...*“

¹⁶⁷ DVORÁKOVÁ, Hana. *K problému votivních darů v okruhu lidové religiozity*. In: Kult a živly. Sborník příspěvků z konference karpatologické komise pro lidové obyčeje MKKK konané ve Vsetíně v roce 1999. Uherské Hradiště, Slováké muzeum v Uherském Hradišti 1999, s. 57-66.

Stejným způsobem se do vyderského kostelíka dostal zakrvácený pilník, jež probodl nohu uzdraveného sedláka, meč s kulkou, která jen o vlásek nezasáhla pana Maxmiliána z Rolsbergu a zlomená puška, jež jakoby „zázrakem“ nezranila při nehodě jejího majitele. Doličné předměty potvrzující zázračné uzdravení mohli být i organického původu, jako tomu bylo u vyléčeného chlapce, výše zmíněného pod č. 10. Když z jeho těla vyšla kůstka a on mohl chodit bez hole, přinesl na důkaz uzdravení kůstku do vyderské svatyně.

Do dnešní doby se z votivních darů dochovaly pouze ty, které zdobí samotný milostný obraz Panny Marie Karmelské. Zlaté korunky, škapulíř a hvězda doplňující původní malbu jsou poděkováním od lidí, jimž Panna Marie Karmelská z Kostelního Vydří pomohla, když u ní hledali přímluvu.¹⁶⁸

8. Novodobá historie poutního místa Kostelní Vydří: od josefínských reforem do současnosti

8.1 Kostelní Vydří od josefínských reforem po zřízení karmelitánského kláštera

Za vlády Josefa II. byl vydán dokument, nařizující zrušení všech přebytečných kaplí a kostelů. Před josefínskou sekularizací zachránilo poutnický areál přenesení farní správy od kostela Navštívení Panny Marie ve vesnici, k poutnímu kostelu Panny Marie Karmelské. Stalo se tak na přání farníků, kteří jistě správně zhodnotili, že kostel na „hoře karmelské“ bude pro svoji velikost vhodnější než menší kostelík ve vsi. Ten dostal status filiálního kostela. V té době započaly také stavební práce na novém farním kostele. Roku 1789 byla místo dřevěné lodi postavena loď zděná nákladem 7. 632 zlatých. Na stavbu přispěl částkou 2. 019 zlatých Jan Matěj z Rolsbergu, zbytek byl uhrazen z darů dobrodinců.¹⁶⁹ V prostředí poutního areálu bylo na východní straně postaveno přístupové schodiště a brána, na jižní straně směrem k Dačicím ohradní zeď. Vnější úpravy daly místu podobu, kterou si uchovalo prakticky až dodnes.

Jan Matěj z Rolsbergu umírá roku 1803 ve věku 92 let jako nejstarší olomoucký kanovník. Původně si přál spočinout v kryptě svého metropolitního dómu, což ještě před jeho skonem zakázaly nové státní předpisy. V poslední vůli proto udává pokyny k pohřbu

¹⁶⁸ Z textu výstavy Kostelní Vydří, panel o milostném obraze Panny Marie Karmelské

¹⁶⁹ *Průvodce výstavou z dějin Karmelitánského řádu: Karmel v Čechách* : pořádáno ve spolupráci s Ministerstvem kultury České republiky. Vyd. v KN 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 1993, 79 s. ISBN 80-855-2743-X. Str. 18

v Kostelním Vydří, na místě jím přímo určeném a dopředu vybraném.¹⁷⁰ Tělo Jana Matěje spočinulo sice mimo kostel Panny Marie Karmelské, zato nejbliže hlavnímu oltáři, jak jen to bylo možné – před jižním vstupem do kostela.¹⁷¹ Dodnes jej připomíná deska u venkovního vchodu do presbytáře: „*Reverendissimus et illustrissimus d: dominus / JOANNES MATHIAS BUTZ LIBER BARO DE ROLSBERG / dominus in Kirchwiedern etc. Praelatus prae/positus infulatus Olomoucii. Annum agens 92, ibidem 22 sept: 1803 mortuus Kirchwie/drae vero 29 ejusdem sub hocce tumulo se/pultus est. Sit ei terra levis, et moliter ejus / ossa cubbent.*“¹⁷² Farnosti v Kostelním Vydří se od Jana Matěje dostalo posledního dobrodiní, když jí odkázal svoji bohatou knihovnu čítající 2332 svazků. Totéž udělal před ním i jeho bratr Josef Ignác, jehož knihy jsou opatřeny vlastním ex libris s obrázkem Panny Marie Karmelské a podpisem. Janovy knihy postrádají vlastní ex libris, olomoucký kanovník je podepisoval celým jménem na titulním listu. Řada publikací z Janovy bibliotéky pocházela z aukcí, kde se prodávaly knihy z knihoven zrušených klášterů josefínskou reformou. Tak se stalo, že vyderská knihovna obsahuje svazky pocházející z různých klášterů Čech i Moravy.¹⁷³

V době, kdy ještě poutní místo na vršku u Kostelního Vydří nespravovali karmelitánští řeholníci, starali se o něj místní faráři. Jedním z nejvýznamnějších byl Filip Vít Filkuka, dříve františkánský mnich a jmenovce prvního vyderského faráře. Správy Kostelního Vydří se ujal po zrušení svého kláštera v roce 1792 a vykonával ji celých 25 let. V roce 1817 se rozhodl opustit poutní místo v jihozápadním koutě Moravy a odcestovat do Svaté země. O jeho osudu stručně a přitom velmi hezky píše Eichler: „... *putoval do Jeruzaléma, kde stal se zase Františkánem v klášteře u Božího hrobu a tam také roku 1837 jako osmdesátník zemřel, jsa všeobecně milován pro svou horlivost' jako zpovědník obzvláště českých a německých poutníků a pro svou laskavou péči o poutníky v klášteře hostěné.*“¹⁷⁴

V první čtvrtině 19. století dochází v Kostelním Vydří ke změně majitelů panství. Protože Josef Ignác i Jan Matěj Rolsbergovi byli církevní hodnostáři bez potomků, zdědil majetek syn jejich bratra Heřmana Antonína, Maxmilián. Jeho syn Josef roku 1825 prodává

¹⁷⁰ BOUBÍN, Michal. *Poutní místo v Kostelním*, s. 27

¹⁷¹ CETKOVSKÝ, Gorazd a Jindřich Zdeněk CHAROUZ. *Mariánské Vydří*, s. 25

¹⁷² „Nejdůstojnější a urozený pán Jan Matěj Butz baron z Rolsberga, pán na Kostelním Vydří etc., probošt infulovaný prelát v Olomouci, ve věku 92 let tamtéž 22. září 1803 zemřel, v Kostelním Vydří 29. září 1803 pochován pod tímto náhrobkem. Země budiž mu lehkou! Sladce odpočivej jeho kosti.“ TIRAY, Jan. *Dačický okres*, s. 229

¹⁷³ BOUBÍN, Michal, *Poutní místo v Kostelním Vydří*, s. 32-33

¹⁷⁴ EICHLER, Karel. *Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku, díl 1.2*, s. 299

Vyderský statek baronům Dalbergům, pánům z Dačic.¹⁷⁵ Noví majitelé pokračovali v odkazu Rolsbergů a stali se patrony kostela Panny Marie Karmelské.

Doba poutí začínala vždy po Velikonocích a trvala až do slavnosti Panny Marie Růžencové (7. 10.) Během těch měsíců docházelo do Vydří zvláště o svátku Panny Marie Karmelské v 19. století až na 30 procesí ze směru od Moravských Budějovic, Nové Říše, Telče, Dačic a okolních osad z Čech. Druhá největší návštěvnost čekala Kostelní Vydří při slavnosti Panny Marie Růžencové, kdy na horu Karmelskou přicházeli moravští poutníci z Třeště, Mrákotína, Urbanova, Nové Říše aj. a čeští poutníci od Strmilova a Kunžaku. Takových průvodů bylo přibližně 20. Roku 1854 bylo napočítáno 97 průvodů a o rok později dokonce 120. Celkově lze odhadovat počet 7 000 poutníků. Národnostně nebylo místo nijak specifické – navštěvovali jej jak Němci, tak Češi.¹⁷⁶ Okolo roku 1900 – podle počtu sv. přijímání - navštívilo během roku Kostelní Vydří 3 000 poutníků, což bylo po Přibyslavicích (7 000) druhé nejnavštěvovanější poutní místo jihozápadní Moravy.¹⁷⁷

8.2 Příchod prvních karmelitánů do Kostelního Vydří a jejich působení do konce druhé světové války.

Na novodobé dějiny poutního místa měla zásadní vliv tzv. generální vizitace dačického děkanátu v roce 1907. Vykonával jí brněnský biskup Pavel Huyn a 24. června navštívil i Kostelní Vydří. Jako obvykle sloužil na místě vizitace mši svatou, ověřil si znalost náboženství u dětí a zkontroloval celkový pořádek věcí. Biskup brněnský byl podle všeho povahy prudší, proto dával případnou nespokojenost nepokrytě najevo. Mělo se tak stát i při návštěvě Kostelního Vydří, kdy Huyn zahrnul přede všemi farníky P. Jana Dvořáka, místního faráře, výtkami. I když se údajně posléze omluvil, rozhodl se poslat P. Dvořáka do penze. Tímto krokem rozlítl vyderské farníky, neboť pan farář byl velice oblíbený a obyvatelé se báli nově příchozích. Zároveň tím otevřel pole působnosti řádu, pro který byla budova u kostela Panny Marie Karmelské původně v 18. století vystavěna. Vše sjednal otec biskup ve spolupráci s Friedrichem Dalbergem,¹⁷⁸ jenž byl zároveň i jeho přítel, během jednoho léta.

¹⁷⁵ TIRAY, Jan. *Dačický okres*, s. 226

¹⁷⁶ EICHLER, Karel. *Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku, díl 1.2*, s. 300 - 301

¹⁷⁷ ČERNÝ, Jiří. *Poutní místa jihozápadní Moravy: milostné obrazy, sochy a místa zvláštní zbožnosti*, s. 43

¹⁷⁸ Baron Fridrich Egbert se narodil 29. 1. 1863 v Dačicích jako mladší syn Fridricha Ferdinanda Dalberga. Po otcově smrti se usadil na dačickém zámku, který nechal zmodernizovat. V mládí byl vzděláván u benediktinů v Melku a na vojenské škole v Hranicích na Moravě. V roce 1888 navštívil Palestinu, kde navštívil i horu Karmel, kde přijal škapulír Panny Marie Karmelské. Tato cesta mohla být podnětem pro povolání karmelitánů do Kostelního Vydří. Roku 1904 se oženil s vychovatelkou

Pánem na Vydří byl sice stále Friedrichův otec, není však pravděpodobné, že by kvůli svému vysokému věku osmdesáti šesti let spravoval patronát sám. Jelikož nebyli od dob Josefa II. v Čechách žádné karmelitánské kláštery, povolal biskup Huyn řeholníky německého původu z Rakouska. Karmelitáni byli ve Vydří uvedeni symbolicky na svátek Panny Marie Karmelské 16. července roku 1908.¹⁷⁹

Již zmíněná národnost příchozích řádových bratří komplikovala začátek jejich působení ve farnosti. Věřící si přáli české kněze a ještě v červenci 1908 o ně biskupa žádali. Karmelitánům nezbylo nic jiného než i přes nepříznivé podmínky začít s prací ve farnosti a péčí o poutní místo. Velkým potěšením byla jistě účast věřících na půlnoční mši na Boží Hod Vánoční, kdy byl kostel „*plný jako o pouti*“.¹⁸⁰ Prvním administrátorem farnosti z řad karmelitánů byl v témže roce ustanoven P. Basil Ohlenforst a jako první farář a zároveň převor byl ustanoven roku 1909 P. Telesfor Hardt¹⁸¹, rodák z Cách a dříve působící v USA jako misionář. P. Telesfor měl výhodu, neboť český jazyk ovládal velmi zdatně. Po letech misie odešel roku 1895 spravovat poutní místo v dolnorakouském Maria Taferl, kde se naučil česky kvůli poutníkům přicházejícím z Českých zemí. Stejně zkušenosti měli za sebou i dva Hardtovi spolubratři, kteří do řádu vstoupili také za oceánem. Tato malá skupinka se s vervou pustila ještě roku 1909 do restaurování poutního kostela, s čímž jim pomáhali jak farníci, tak i poutníci a patron Friedrich Dalberg.

V témže roce se u Panny Marie Karmelské slavila 16. července první slavná pouť a připomínalo se dvousetleté výročí založení poutního místa.¹⁸² Mše se zúčastnil i brněnský biskup Huyn a přítomno bylo celkem 28 kněží. 18. července přišlo do Kostelního Vydří na pouť 8 000 poutníků.¹⁸³ Celkově mělo během roku 1909 navštívit poutní místo asi 20 000 lidí, z nichž bylo 3 000 u svatého přijímání.¹⁸⁴ Velkou událostní nemusely být jen poutě, ale například rozšiřování církevního společenství. V roce 1910 byly mezi vyderské katolíky přijaty dvě konvertitky, čemuž přihlíželo asi tolik lidí, kolik se jich sejde o slavné pouti.¹⁸⁵

bratrových dětí Karolinou von Raab, s níž měl dva syny – Josefa a Johanna. BISOVÁ, Jana. *Dalbergové v českých zemích*. Dačický vlastivědný sborník 3, 2005, s. 40

¹⁷⁹ CETKOVSKÝ, Gorazd a Jindřich Zdeněk CHAROUZ. *Mariánské Vydří*, s. 45 – 46

¹⁸⁰ Protocollum domesticum Parochiae Kirchwidrensis

¹⁸¹ *Průvodce výstavou z dějin Karmelitánského řádu: Karmel v Čechách*, s. 19

¹⁸² Tamtéž

¹⁸³ Protocollum domesticum Parochiae Kirchwidrensis

¹⁸⁴ Tamtéž

¹⁸⁵ Tamtéž

Snadnější práci měli karmelitáni v Cizkrajově, kde spravovali od roku 1911 farnost a poutní místo Monserat. V letech 1911 – 1916 a 1921 – 1926 zde působil P. Basil Ohlenforst. Cizkrajov byla německá vesnice, která nově přichozí cizince přijala lépe než Vydří.¹⁸⁶

O Kostelním Vydří v době let první světové války podává svědectví farní kronika. Nejdříve je zmiňována smutná událost, kdy po dlouhé a těžké nemoci zemřel 9. 3. 1914 patron a pán Kostelního Vydří Fridrich Dalberg.¹⁸⁷ Velký dobrodinec poutního místa byl pochován na malém hřbitově, který spolu s řeholníky nechal vybudovat pro potřeby své rodiny a řádové komunity během let 1913 – 1914. Jako první spočinul v rodinné hrobce, navržené dačickým architektem Ludvíkem Kovářem. Velmi brzy následoval svého otce Josef Dalberg, jenž jako třiatřicetiletý zemřel roku 1929 ve Vídni. V roce 1935 zemřela manželka Fridricha Dalberga Karolina (rozená von Raab) a v roce 1940 vymírá rod Dalbergů osobou mladšího syna Johanna. Celá rodina našla poslední odpočinek na hřbitůvku naproti hlavní bráně poutního kostela Panny Marie Karmelské. Na stejném místě je také pochována matka Karoliny Dalbergové Karolina Ludovika Raab a tři karmelitánští bratři.¹⁸⁸

O pár měsíců později zaznamenává kronikář další špatnou zprávu a to, že vypukla světová válka. Z farnosti Kostelní Vydří narukovalo během prvního roku války 90 vojáků. Než opustili své domovy, tak přijali ve farním kostele svátosti a sebou si odnášeli i škapulíře Panny Marie Karmelské. Začátek války znamenal celkové zvyšování počtu svatých přijímání, neboť se lidé začali v této těžké době obracet k duchovní pomoci. Během roku 1914 přišlo ke svatému přijímání 8 000 věřících. Následující rok byl počet svatých přijímání 9 217 a v roce 1916 dokonce 11 680, z toho 3 000 připadlo na poutníky. Další dva válečné roky byly co do počtu přijatých svátostí oltářních chudší, stále ovšem převyšovaly roky předválečné.¹⁸⁹

Konec první světové války přijali karmelitáni ve Vydří se značnou skepsí, neboť hned po válce se začaly projevat antipatie vůči katolické církvi. Na vlastní kůži změnu náboženské situace pocítili, když byla na jednoho z nich roku 1919 (P. Telesfor Hardt) podána žaloba za „rušení veřejného klidu“. Obžalobě bylo trnem v oku kázání, ve kterém kněz varoval věřící před novými pronásledovateli náboženství. Většina svědků se kněze zastala a slova obžaloby nepotvrdila. Tento konflikt mohl být také důvodem přesunu P. Telesfora z Kostelního Vydří do Cizkrajova. Jeho místo zaujal P. Albert Veleba. Další nepříjemný zážitek čekal řeholníky, když do kláštera přišli četníci s komisí, jež se jala pátrat

¹⁸⁶ CETKOVSKÝ, Gorazd a Jindřich Zdeněk CHAROUZ. *Mariánské Vydří*, s. 54

¹⁸⁷ BISOVÁ, Jana. *Dalbergové v českých zemích*, s. 40

¹⁸⁸ BISOVÁ, Jana - TŮMA, Miloslav. *Místa posledního odpočinku rodu Dalbergů v Dačicích*.

Dačický vlastivědný sborník 3, 2005, s. 61

¹⁸⁹ *Protocollum domesticum Parochiae Kirchwidrensis*

po stříbře a monstrancích, které měli bratři tajně odvést do Vídně. Vzhledem k tomu, že našli vše na svém místě, odešli z kláštera v pokoji.¹⁹⁰

Během svého působení v Kostelním Vydří dbali karmelitánští otcové jak na budování společenského života farnosti a poutního místa, tak na život uvnitř komunity. Klášter na hoře Karmelské se stal místem noviciátu, ze kterého měli vycházet noví řeholníci. Z vlastních zkušeností podporovaly mladé nadané chlapce z jejich farnosti, které posílali na gymnaziální studia k jezuitům do Rakouska. Brněnské gymnázium jim obvykle nedoporučovali, neboť zde mladí zájemci o řeholní život byli často odrazováni profesory a vystavováni světským vlivům a názorům.¹⁹¹

Působení karmelitánů na jihozápadní Moravě bylo ukončeno náhle roku 1920. Hlavním důvodem nebyla patrně ani tak nepříznivá politická situace vůči církvi v nové Československé republice, jako nové plány německých řeholníků. Od ledna 1921 jim byla svěřena duchovní správa na ústředním hřbitově ve Vídni. Čeští laičtí bratři byli z Vyderského kláštera posláni domů a čeští řeholníci také. Zrušen byl noviciát a případní čeští zájemci o vstup do řádu byli posíláni buď do Říma, do Polska, nebo do hornoněmecké provincie. V roce 1922 byl rakouský komisariát, kam Kostelní Vydří spadalo, sloučen s bavorským v hornoněmeckou provincii. Ve Vydří zůstal jediný karmelitán – P. Albert Veleba.¹⁹²

Roku 1911 se ve Vydří konalo první svěcení českého karmelitána Alberta Veleby. Po svém vysvěcení působil ve Vydří jako kaplan, od roku 1922 byl administrátorem farnosti. Protože byl po roce 1920 jediným řeholníkem v klášteře, dělal mu spolčenost vždy nějaký německý kněz. Podle spletité životní cesty, která jej přeci jen nakonec zavedla ke kněžství, by se dalo usuzovat, že P. Veleba nebyl zrovna příkladem svatosti. Ke konci pobytu v Kostelním Vydří holdoval podle svých nadřizených alkoholu a tížily ho dluhy. I když podle farní kroniky nebyly na jeho osobu žádné stížnosti, byl P. Veleba roku 1931 přeložen z Vydří do Hlavňovic u Sušice.¹⁹³ Avšak právě díky němu pokračoval, ač skromně a nenápadně, řeholní život u Panny Marie Karmelské.

Druhým českým karmelitánem byl rodák z Prostředního Vydří P. Prokop Valena, který svojí primiční mši sloužil v Kostelním Vydří 19. července 1925. Když v roce 1931 generální asistent řádu P. Jan Brenninger ukončil působení P. Alberta Veleby ve Vydří, zbývalo klášter buď zrušit, nebo povolat z Polska, kde byl na studiích, P. Prokopa Valenu. Od 1. června 1931 byl P. Valena vyderským převorem i farářem a spolu s ním na faře

¹⁹⁰ Protocollum domesticum Parochiae Kirchwidrensis

¹⁹¹ CETKOVSKÝ, Gorazd a Jindřich Zdeněk CHAROUZ. *Mariánské Vydří*, s. 57

¹⁹² Tamtéž, s. 60

¹⁹³ Tamtéž, s. 64

pobývali němečtí kněží P. Angelus Ohlenforst a P. Stanislav Skowronsky. Ze svého přemístění neměl P. Prokop pravděpodobně velkou radost, neboť byl poslán do svého rodiště, což pro kněze není nikdy příjemné. Pobyt ve Vydří mu jistě ulehčovala jeho činorodá povaha a dar pro práci s dětmi a mládeží. Celoživotní zálibou se mu stalo ochotnické divadlo, do kterého farní mládež zapojoval a pro jehož účely nechal vybudovat divadelní sál v prostředí kláštera. Protože P. Valena myslel i na budoucnost kláštera, usiloval o jeho připojení k polské provincii karmelitánů. Tento záměr nemohl být uskutečněn kvůli modu vivendi z roku 1925 mezi ČSR a Vatikánem.¹⁹⁴

P. Metoděj Minařík přišel do Kostelního Vydří roku 1933 žádat o vstup ke karmelitánům až z Kroměříže. Otec generál rozhodl, že nový uchazeč bude přijat do noviciátu v německém Straubingu. Kněžské studium poté absolvoval v Bamberku, kde byl roku 1938 vysvěcen na kněze. V den vypuknutí druhé světové války byl zrovna P. Metoděj ustanoven kaplanem v Kostelním Vydří.

Druhým karmelitánem, který prošel přes německý noviciát, byl Leopold Karásek, později P. Melichar. Mladý uchazeč byl rodák přímo z Vydří. Po maturitě v Rakousku roku 1932 nastoupil na dva roky do vojenské služby, proto započal noviciát ve Straubingu až roku 1934. Stejně jako jeho současník P. Metoděj absolvoval studia v Bamberku, kde byl roku 1939 vysvěcen. Ve stejnou dobu stíhá německé karmelitány rozkaz k narukování do armády a P. Karásek v bamberském klášteře pro nedostatek kněží zůstává až do roku 1947.

Kostelní Vydří bylo během meziválečného působení kněžské služby P. Valeny velmi živým místem. Díky svému talentu zaujmout děti i mládež byl oblíbený po celém okolí. Největší ruch byl ve Vydří o prázdninách, když se zde konaly mládežnické tábory. Venkovské prostředí sice dětem ze zamořených měst dělalo dobře na dýchání, P. Valena by si ovšem představoval lepší místo pro práci s mládeží než právě Vydří. Protože měly ve 30. letech ukončit svá studia noví karmelitáni (P. Minařík, P. Karásek a P. Kavka), chtěl najít pro řád nová působiště. Jednu chvíli se uvažovalo i o převzetí správy u Pražského Jezulátka, z něhož nakonec sešlo. Další pokusy o získání nových konventů probíhaly i za války. V roce 1942 přišla výzva z Plzně, kde byl zakoupen stavební pozemek pro stavbu nového kláštera karmelitánů. Z tohoto záměru nakonec také sešlo.¹⁹⁵

¹⁹⁴ Modus vivendi - Pro české řehole tato smlouva znamenala, že řeholní domy na území republiky nesmí přináležet k provinciím v zahraničí, ale přímo Římu.

¹⁹⁵ CETKOVSKÝ, Gorazd a Jindřich Zdeněk CHAROUZ. *Mariánské Vydří*, s. 75

8.3 Období totality a následné svobody

Po skončení druhé světové války se karmelitánům otevírá možnost vrátit se do Chyše v západních Čechách. Z Říma ovšem přichází dopis s postojem generálního asistenta P. Jana Brennigera nezakládat nový řeholní dům a soustředit všechny síly na Kostelní Vydří. Zároveň bylo rozhodnuto, že se ve Vydří obnoví noviciát, aby nemuseli čeští žadatelé odcházet na dlouhá léta do zahraničí. Novicmistrem byl jmenován P. Metoděj Minařík. I když se údajně noví uchazeči měli hlásit, do noviciátu v Kostelním Vydří nikdo nenastoupil nebo nastoupit nestihl.

Monsterproces¹⁹⁶ s představiteli církevních řádů probíhal od konce března roku 1950 do 5. dubna téhož roku. Z jeho závěrů vyplynulo, že řeholní život není v souladu s novým zřízením lidově-demokratické republiky a církevní představitelé jsou nebezpečným prostředkem, jak ovládat smýšlení prostých lidí. Už v březnu 1949 byl ThDr. Antonín Prokop Valena odsouzen okresním soudem v Dačicích za zneužití svých pravomocí, když při svém kázání vyprávěl o člověku vysmívajícím se církvi, jenž se k Bohu přiklonil, když mu byl znárodněn všechn majetek. Naštěstí byl P. Prokopovi trest v říjnu amnestován.

Akce „K“ – „Kláštery“ propukla z 13. na 14. dubna 1950 a během ní byly přepadeny řeholní domy mužských církevních řádů. Obyvatelé klášterů byli nevybíravými způsoby převezeni do internačních klášterů. Během novodobé Bartolomějské noci a jejích dalších etap ztratilo střechu nad hlavou a své duchovní zázemí 2376¹⁹⁷ československých řeholníků. Akce „K“ nestihla zlikvidovat všechny kláštery, zaměřená byla především na ty většího významu. Kostelní Vydří přišlo na řadu až o pár týdnů později, konkrétně 3. května 1950. Státní bezpečnost odvezla z Vydří P. Metoděje a převora Prokopa do soustředovacího kláštera premonstrátů v Želivě. P. Melichar Karásek směl zůstat jako správce vyderské farnosti. Tím skončil na dlouhých 40 let život kláštera v Kostelním Vydří.

Poutní místo se ze světské vůle dá zrušit jen stěží, proto i během totality přitahovalo nemálo lidí. V 50. letech byla až na výjimky procesí k poutním místům zakázána, lidé je museli navštěvovat jednotlivě. Jediným účinným prostředkem, jak omezit aktivitu věřících a vymazat staleté tradice putování, bylo zastrahování. Prostředí jihozápadní Moravy se podařilo

¹⁹⁶ VLČEK, Vojtěch. Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948-1964. 1. vyd. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2004, 597 s. ISBN 80-726-6179-5.

¹⁹⁷ Tamtéž, str. 75

uvést do strachu zvláště po tzv. babické¹⁹⁸ tragédii z roku 1951, která odstartovala sérii zinscenovaných procesů namířených i vůči katolickým kněžím.¹⁹⁹

Velká událost se pro české karmelitány stane v roce 1968, byli pozváni generálem řádu P. Kiliánem Healyem do Říma. Všichni tři bratři odjíždí do Itálie 20. srpna, kdy do Československa míří invaze vojsk Varšavské smlouvy. I když v Římě konečně mohli prožívat společenský řádový život, promluvit si s představenými a opět si připadat součástí Karmelu, tíživá situace srpnových dní ukončila naděje na zlepšení poměrů. Do vlasti se čeští karmelitáni vraceli s tím, že je potřeba začít zakládat skrytý mužský a ženský Karmel. Po svém návratu mohli ještě nějaký čas vykonávat poutě v Kostelním Vydří a při té příležitosti kázat i zpovídat, svolení však nemělo dlouhého trvání. V roce 1971 umírá převor Valena na leukémii, poslední odpočinek najde v rodném Vydří. P. Metoděj po zesnulém převoru přebral starost o podzemní řád. Už v roce 1970 se hlásí noví zájemci, kteří směli s povolením představených v Římě skládat sliby do rukou P. Metoděje. Noví karmelitáni působili jako diecézní kněží ve farnostech a jejich příslušnost k řádu byla tajná. V roce 1985 umírá druhý ze tří původních karmelitánů P. Melichar, který až do konce života sloužil v Kostelním Vydří, kde byl také pochován.²⁰⁰

8.4 Léta svobody a dnešní podoby poutí

Revolučního roku 1989 se dožil pouze P. Metoděj. Spolu s ním se také dostalo svobody jedenácti karmelitánům, kteří do řádu vstoupili během totality. Klášter v Kostelním Vydří byl domovem salesiánů dona Bosca. V roce 1990 se do něj mohli vrátit karmelitáni. Novým převorem byl ustanoven P. Vojtěch Kodet, který po vzoru německých karmelitánských klášterů, jež navštívil s dalšími bratry v roce 1989, navodil pravidelný denní řád. Tím se komunita řídí s menšími obměnami až dodnes. V 90. letech procházelo poutní místo stavebními úpravami, z nichž nejzásadnější byla přístavba nové budovy kláštera v letech 1992 – 1993. Od roku 1995 se Kostelní Vydří zároveň stalo domovem dnes již proslulého karmelitánské nakladatelství, které je umístěné v klášterních budovách. V roce 1993 založil P. Vojtěch Kodet pro skupinku zájemkyň společenství sester Panny Marie, Královny Karmelu. Biskup brněnský povolil společenství na dobu tří let, po jejímž uplynutí se

¹⁹⁸ Ves Babice ležící jihozápadně od Třebíče, známá kvůli dodnes nejasné vraždě tří funkcionářů MNV, která odstartovala proces se sedláky odmítající kolektivizaci a s katolickými kněžími, z nichž byli v Jihlavě popraveni P. Václav Drbola, P. Jan Bula a P. František Pařil

¹⁹⁹ ČERNÝ, Jiří. *Poutní místa jihozápadní Moravy: milostné obrazy, sochy a místa zvláštní zbožnosti*, s. 29

²⁰⁰ CETKOVSKÝ, Gorazd a Jindřich Zdeněk CHAROUZ. *Mariánské Vydří*, s. 96 - 97

již dále nerozvíjelo a zaniklo. V letech 1999 – 2002 působily ve Vydří sestry Boromejky, po jejich odchodu je nahradily karmelitky Dítěte Ježíše, pobývající zde dodnes.²⁰¹

Od počátku 90. let 20. století se ve Vydří staly tradicí tzv. první mariánské soboty. V neděli před svátkem Panny Marie Karmelské (16. července) se slaví tzv. „malá pout“ a v neděli po „velká pout“. Nejvíce poutníků přichází do Kostelního Vydří v týdnu kolem svátku Panny Marie Karmelské a samotný svátek patří tzv. „kněžské pouti“, kdy to Vydří putují kněží (nejen) brněnské diecéze. Během roku se slaví také květnová, srpnová a říjnová pout.²⁰² V posledních letech je účast na hlavní pouti odhadována na 3000 poutníků. V roce 2001 se k 50. výročí tzv. babické tragédie konala pout' mládeže z Babic do Kostelního Vydří.²⁰³

9. Kostel Panny Marie Karmelské - interiér, výzdoba

Kostel Panny Marie Karmelské je pozdně barokní jednodušší stavba s oltářem orientovaným k jihu. Presbytář představuje původní kaple, k níž byla nejdříve přistavěna loď dřevěná a posléze zděná, jak dokládá letopočet 1789 vytesaný nad hlavním vchodem do kamenného ostění. Kostel je dlouhý 35 metrů, v lodi má šířku 13 a v kněžišti 7 metrů.

V prostoru průčelí mezi římsou a portálem se po stranách nachází dva výklenky se sochami sv. Víta a sv. Petra. Mezi nimi je v ose portálu umístěné obloukové okno, oddělené od postranních výklenků bílými pilastry. Závěr průčelí zdobí barokní štít, v jehož spodní části jsou umístěné jednoduché kruhové hodiny. Ze střechy kostela ze strany průčelí vyrůstá hranolovitá vížka s esovitou profilací ozdobená křížem.

Interiér kostela je jasně rozčleněn na loď a presbytář jednak rozdílnou výškou obou částí a zároveň vítězným obloukem.

Dominantou presbytáře je oltář s obrazem Panny Marie Karmelské. Barokní oltář z hnědého mramoru byl do kostela dodán v roce 1772. Svatostánek usazený na oltáři je vyrobený také z hnědého mramoru a zdobí ho zlacená dvířka s motivem kříže. Nad svatostánkem se nachází v kruhu paprsků sestaveném ze zlacených plíšků věčné světlo. Po obou stranách svatostánku stojí plastiky andělů pomyslně přidržující obraz Panny Marie Karmelské. Obraz je ve zlatém rámu, ze kterého vychází zlacené paprsky ve směru z rámu i

²⁰¹ CETKOVSKÝ, Gorazd a Jindřich Zdeněk CHAROUZ. *Mariánské Vydří*, s. 101 - 102

²⁰² http://www.karmel.cz/k_poutni.php

²⁰³ ČERNÝ, Jiří. *Poutní místa jihozápadní Moravy: milostné obrazy, sochy a místa zvláštní zbožnosti*, s. 53

dovnitř. Oltář je zakončen baldachýnem, jehož splývající část drží z každé strany sošky menších andělů, a má symbolizovat otevřené nebe pro ty, kteří se zde modlí.²⁰⁴

Na epištolní straně ve spodní části vítězného oblouku se nachází dřevěná empírová kazatelna, jejíž koš je ozdoben třemi deskovými obrazy. Jsou na nich vyobrazeny tři boží cnosti – láska (postava s planoucím srdcem v pravé ruce), naděje (postava s kotvou) a víra (postava držící kalich a kříž). Vrchní díl kazatelny je ze spodní strany ozdobený malbou „Seslání Ducha svatého“ v podobě holubice a ohnivých jazyků. Na úplném vrcholu stojí socha Ježíše Krista s knihou u svých nohou, jež představuje Boží slovo.

Na opačné straně od kazatelny stojí empírová křtitelnice ze dřeva, natřená bílou barvou a zdobena lemováním zlaté barvy. Nad ní je zavěšený obraz Křtu Páně, darovaný do kostela Janem Matějem Butzem z Rolsbergu roku 1792.²⁰⁵

Lod' doplňují ještě dva boční oltáře, každý na jedné straně vedle kazatelny a křtitelnice. Na straně evangelijní²⁰⁶ to je oltář se sochou klečící Marie Magdaleny pod křížem, na straně epištolní oltář sv. Jana Nepomuckého se sochou sv. Josefa s Ježíškem. Tuto sochu zakoupili ze svých darů dobrodinci kostela roku 1911.²⁰⁷

Po obou stranách lodi je rovnoměrně rozvěšena křížová cesta. Tato řezbářská práce je dílem tyrolského umělce Josefa Riffessera a zakoupili ji roku 1917 dobrodinci kostela na památku padlých mužů vyderské farnosti i okolí. Jedno zastavení stálo 200 Korun. Ve stejném roce byly zakoupeny dřevěné zpovědnice nacházející se po stranách hlavního vstupu do kostela. Na jejich koupi bylo zapotřebí 2.800 Korun vybraných z milodarů.²⁰⁸

Interiér kostela doplňují dubové lavice, pořízené roku 1914 nákladem 5.000 Korun. Každá s lavic má svoji boční stranu ozdobenou vyřezávanými motivy, jež se opakují. Ze stropu se spouští na řetízcích 4 lampy osvětlující kostel, pořízené roku 1915 z milodarů.²⁰⁹

Velmi skromné vybavení kostela kompenzuje bohatá malířská výzdoba. Chrám byl vymalován v rámci opravy pro slavnosti dvoustletého výročí po příchodu prvních karmelitánů do Kostelního Vydří roku 1909. Autorem maleb byl rakouský malíř Rupert Lorenz z Kremzu. Ve výmalbě lodi převládají světlejší tóny barev od bílé až po světle

²⁰⁴ CETKOVSKÝ, Gorazd a Jindřich Zdeněk CHAROUZ. *Mariánské Vydří*, s. 12

²⁰⁵ BOUBÍN, Michal. *Poutní místo v Kostelním Vydří*, s. 17

²⁰⁶ Strana evangelijní a epištolní se jasně rozlišovala před II. vatikánským koncilem, kdy se evangelium četlo na jedné straně (tam, kde bývala kazatelna) a to zpravidla z pohledu věřících nalevo a epištoly na druhé. Po II. vatikánském concilu se převážná většina textů čte u ambonu a strany se nerozlišují. BUBEN, M. Milan. *Encyklopedie heraldiky*. Praha 1994, s. 110

²⁰⁷ Protocollum domesticum Parochiae Kirchwidrensis

²⁰⁸ Tamtéž

²⁰⁹ Tamtéž

hnědou, velmi důležitou složkou je iluzionita. Absence štukatérské výzdoby nahrazují iluzivní malby, které například suplují kaneluru sloupů. Plastickým dojmem působí i malba vedle kazatelny, vyobrazující sv. Telesfora, biskupa a světce, po němž převzal jméno převor Kostelního Vydří. Na straně vedle křtitelnice nacházíme podobnou malbu, tentokráte sv. Ondřeje Corsiniho, karmelitánského světce.

Nástrovní malby zobrazují různé události ze života Panny Marie. Nejdůmyslnější z maleb je tzv. Karmelitánské nebe, jež zabírá celou plochu vítězného oblouku. Nebeská královna sedící uprostřed červánkového nebe obklopena zástupem andělů předává škapulíř sv. Šimonu Stockovi. Po jeho levici doplňuje výjev skupina karmelitánských světic, karmelitek a zakladatelek klášterů, mezi nimiž nechybí sv. Terezie z Avily. Po pravé ruce Šimonově jsou vyobrazeni karmelitánští světci. V popředí klečících svatých stojí sv. Eliáš s ohnivým mečem. Vedle něj klečí s modelem kostela sv. Berthold, první převor na hoře Karmel, jemuž malíř vtisknul podobu prvního vyderského převora P. Telesfora Hardta. Prostřední klečící je sv. Angelus, mučedník třímající palmovou ratolest. Třetí světec na kolenou představuje sv. Alberta, který napsal pro řád řeholi, což upomínají desky v jeho ruce. Skupinku uzavírají dva stojící světci sv. Jan Soreth s ciboriem a sv. Petr Tomáš s korouhví. Vymalovaná nebesa končí pod nohama svatých a rozestupují se, aby daly vyniknout malbě samotného poutního místa v jihozápadním cípu Moravy – Kostelního Vydří. Je tak umocněn dojem, že karmelitánské nebe se otevírá právě na tomto místě. Vprostřed spodní části vystihl malíř karmelitánský znak.

Malířskou výzdobu můžeme nalézt i v kněžišti. Na stropě presbytáře jsou vymalována pole, v jejichž středu jsou na stuze psaná slova z Písně písni.²¹⁰ V jejich středu, nad oltářem, zdobí strop věnec růží, propletený stuhou, na níž je napsaná mariánská anifona „Flos Carmeli“.²¹¹

²¹⁰ „Quae est ista – quae progreditur – quasi auror cosurgens – pulchra ut luna – electa ut sol – terribillius ut castrorum – acies ordinata“. BOUBÍN, Michal. *Poutní místo v Kostelním Vydří*, s. 19

²¹¹ *Průvodce výstavou z dějin Karmelitánského řádu: Karmel v Čechách*, s. 28

10. Závěr

Poutní místo Kostelní Vydří prošlo od dob baroka až do současnosti pouze minimálními změnami. U jeho zrodu nestojí rekatolizační tendence některého z místních feudálů, ale legenda, jež byla šířena samotnými obyvateli vesnice a na jejich popud do věci zasáhla panská a církevní moc. To, že si ctihodný pan z Rolsbergu vysvětlil onen opakující se tajemný úkaz jako symbol ukazující na místo zvláštní zbožnosti, bylo naprosto typické pro smýšlení barokního člověka. Poutním místem se Kostelní Vydří stalo díky oblíbě, které se těšilo mezi obyvateli jihozápadní Moravy, jimž chybělo určité poutnické centrum podobného rázu, jako je jihočeská Svatá Hora, brněnské Tuřany nebo moravský Hostýn. Kostelní Vydří se navíc nacházelo v geograficky výhodné poloze pro šíření své slávy. Daleko k němu neměli poutníci z Čech ani z Rakouska a díky hojnému osídlení jihozápadní Moravy německy mluvícím obyvatelstvem bylo navštěvováno oběma národnostními skupinami. Nebýt nešťastných politických a náboženských změn na konci 18. a v průběhu 20. století, mohlo Kostelní Vydří nabýt ještě větších rozměrů jak duchovních, tak stavebních. Karmelitánští řeholníci, kteří více než sto let místo obývají a jsou zde stále připraveni k duchovní službě poutníků, vytvořili z Kostelního Vydří místo svého noviciátu a sídlo dnes už věhlasného nakladatelství. Počet poutníků oproti dobám barokní slávy poklesnul, ale za posledních dvacet let návštěvníků neubývá. Místo už dávno nežije pouze pár poutěmi během roku, ale je centrem řádu, pořádají se zde exercicie, mládežnické tábory a různá soustředění. Karmelitáni jsou stále ve spojení s dačickou duchovní správou, kde vypomáhají a vedou ještě další okolní farnosti.

Ze zápisů uvedené knihy zázraků je patrné, jakou roli hrálo poutní místo a Panna Maria Karmelská v životě zdejších obyvatel v 17. a 18. století. K vyderské madoně se obraceli s menšími i vážnými životními problémy a nikdy své Divotvůrkyni nezapomněli poděkovat. Udělování milostí Pannou Marií Karmelskou nefungovalo v Kostelním Vydří na bázi toho, že poutník musel za každou cenu dorazit k milostnému obrazu a doufat, že se uzdraví. Stačilo, aby ať se nacházel kdekoliv, pronášel modlitby a měl na mysli Pannu Marii z Vydří. Z tohoto důvodu nejsme při čtení knihy zázraků svědky velkolepých uzdravení v předlouhých průvodech. Záznamy mívají podobu osobního charakteru, což vypovídá o velmi intimním a neveřejném vztahu věřícího a Panny Marie Karmelské. Šířiteli zázračně udělených milostí byli především příslušníci dačické a telečské honorace, ve venkovském prostředí zase ženy, mající v Panně Marii svůj nejbližší a největší vzor. O tom, jak moc si okolní obyvatelstvo své Matky z Kostelního Vydří vážili, vypovídá velké množství votivních

tabulek a jiných dárků, kterými naplnili kostelík. Poděkování bylo posledním, ale nejdůležitějším úkonem poutníka nebo věřícího.

Budeme-li se řídit Kalistovou definicí barokní zbožnosti, potom nelze jinak, než pokládat Kostelní Vydří za její úspěšný příklad. Pokud je ideálem pouti, aby se člověk přiblížil Bohu, tak to dělá proto, aby jej lépe poznal. Pout' a rozvoj poutních míst může být vnímán jako ryze rekatolizační prostředek pro obracení víry, ale úspěch a nadšení, s jakým se věřící na pouti vydávali, nebyli ničím jiným, než dobrovolnou touhou přiblížení se. A pokud se dá „*poznávat Bůh skrze tento svět*,“²¹² potom je k tomu určené přesně takové místo, jakým je areál s kostelíkem nad vyderskou vesnicí.

²¹² KALISTA, Zdeněk. *Česká barokní pout': k religiozitě českého lidu v době barokní*, s. 36

11. Seznam pramenů a literatury

PRAMENY:

Consignatio gratiarum ope Beatissima Virginis Mariae de Monte Carmelo prope Kirchwidram obentaram – Kniha zázraků, uloženo v archivu římskokatolické farnosti Kostelní Vydří.

Protocollum domesticum Parochiae Kirchwidrensis – Farní kronika uložena na Římskokatolickém farním úřadě v Kostelním Vydří.

BOUBÍN, Michal. *Poutní místo v Kostelním Vydří (diplomová práce)*. FF Masarykovy Univerzity v Brně 2004 (Centrální knihovna MU sign. D 12705).

LITERATURA

BARTUŠEK, Antonín. *Dačice: Státní zámek, město a památky v okolí*. Praha, 1960.

BISOVÁ, Jana - TŮMA, Miloslav. *Místa posledního odpočinku rodu Dalbergů v Dačicích*. Dačický vlastivědný sborník 3, 2005,

BISOVÁ, Jana. *Dalbergové v českých zemích*. Dačický vlastivědný sborník 3, 2005, s. 25-84.

BOUBÍN, Michal. Několik poznámek k historii karmelitánského kláštera v Kostelním Vydří a jeho staré knihovny. Dačický vlastivědný sborník 1, 2001, s. 33 – 46

BUBEN, M. Milan. *Encyklopedie heraldiky*. Praha 1994

BUBEN, Milan M. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích, III. díl, II. svazek. Žebravé řády*. Praha: Libri, 2006. ISBN 80-7277-088-8.

BYDŽOVSKÁ, Iva. *Mariánská poutní místa v kramářských tiscích*. In: Sdružení knihoven České republiky. Brno, Sdružení knihoven ČR 2010, s. 44-50.

CETKOVSKÝ, Gorazd a Jindřich Zdeněk CHAROUZ. *Mariánské Vydří: 300 let poutního místa a 100 let karmelitánského kláštera v Kostelním Vydří*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, 109 s. ISBN 978-807-1952-442

CETKOVSKÝ, Gorazd. *Původ obrazu Panny Marie Karmelské v Kostelním Vydří*. Dačický vlastivědný sborník 3, 2005, s. 137 – 145.

ČERNÝ, Jiří. *Poutní místa jihozápadní Moravy: milostné obrazy, sochy a místa zvláštní zbožnosti*. Vyd. 1. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 2005, 302 s. ISBN 80-865-5915-7.

ČERNÝ, Jiří. *Poutní místa jižních Čech: milostné obrazy, sochy a místa zvláštní zbožnosti*. Vyd. 1. České Budějovice: Veduta, 2006, 313 s., viii s. barev. obr. příl. ISBN 80-868-2919-7.

ČORNEJOVÁ, Ivana; MIKULEC, Jiří; VLNAS, Vít, a kol. *Velké dějiny země Koruny české VIII. 1618-1683*. Praha: Paseka, 2008. 800 s. ISBN 978-80-7185-947-5.

Dějiny Dačic. 1. vyd. Editor Jan Bistřícký, Marie Kučerová. Dačice: Městské muzeum a galerie v Dačicích, 2002, 459, [9] s., [16] s. obr. příl. ISBN 80-238-9658-X.

DVOŘÁKOVÁ, Hana. *K problému votivních darů v okruhu lidové religiozity*. In: Kult a živly. Sborník příspěvků z konference karpatologické komise pro lidové obyčeje MKKK konané ve Vsetíně v roce 1999. Uherské Hradiště, Slovácké muzeum v Uherském Hradišti 1999, s. 57-66.

FOLTÝN, Dušan, a kol. *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. Praha: Libri, 2005. 878 s. ISBN 80-7277-026-8.

FORBELSKÝ, Josef, Jan ROYT a Mojmir HORYNA. *Pražské Jezulátko*. Praha: Aventinum, 1992. ISBN 80 - 807151 - 276 - 1.

GAŽI, Martin. *"K lékařce nebeskej"*. *Poutní Podsrp a vnímání nemoci na českém venkově 18. století*. Kuděj 6, 2004, č. 1, s. 17-31.

HOLUBOVÁ, Markéta. *Zázračná uzdravení ve světle svatohorských knih zázraků*. ČL 89, 2002, č. 3, s. 217 - 248

HÖSLER, Matthäus a Redemptus Maria VALABEK. *Karmel v české církvi: 650 let: historická studie, aktuální nástin karmelitánské spirituality*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997, 47 s. Karmelitánská spiritualita. ISBN 80-719-2303-6.

KALISTA, Zdeněk. *Česká barokní pouť: k religiozitě českého lidu v době barokní*. Vyd. 1. Ed. Michaela Horáková, Žďár nad Sázavou: Cisterciána Sarensis, 2001, 287 p. ISBN 80-238-6883-7.

KALISTA, Zdeněk. *Ctihodná Marie Elekta Ježíšova: Po stopách španělské mystiky v českém baroku*. 2. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1992, 271 s. ISBN 80-855-2702-2.

KOUTECKÁ, H. *Stručný místopis mariánské úcty v Čechách a na Moravě*, Praha 1992, 978-80-7367-711-4.

KUČERA, Jan Pavel. *8. 11. 1620 - Bílá hora: o potracení starobylé slávy české*. 1. vyd. Praha: Havran, 2003. 179 s. ISBN 80-86515-24-9.

MIKULEC, Jiří. *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 2000. ISBN 80-710-6422-X.

NEKUDA, Vladimír. *Dačicko, Slavonicko, Telčsko*. Vyd. 1. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2005, 1070 p. ISBN 80-727-5059-3.

OHLEK, Norbert. *Náboženské poutě ve středověku a novověku*. Vyd. 1. V Praze: Vyšehrad, 2002, 229 s. Kulturní historie. ISBN 80-7021-510-0.

PROKOPOVÁ, Zdeňka. "Auxilium Christianorum, ora pro nobis!" Barokní knihy zázraků jako dosud málo využitý pramen. Kuděj 6, 2004, č. 1, s. 3 – 16

Průvodce výstavou z dějin Karmelitánského řádu: Karmel v Čechách : pořádáno ve spolupráci s Ministerstvem kultury České republiky. Vyd. v KN 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 1993, 79 s. ISBN 80-855-2743-X.

ROYT, Jan a Anežka NAJMANOVÁ OSB. *Poutní místo Panny Marie Vítězné na Bílé hoře*. 2. vyd. Praha: Benediktinské arcidiocese sv. Vojtěcha a sv. Markéty v Praze - Břevnově, 2011. ISBN 978 - 80 - 86882 - 16 – 1.

ROYT, Jan. *České nebe: Soupis nejznámějších mariánských poutních míst v Čechách a na Moravě, českých a moravských zemských patronů*. Havlíčkův Brod, 1991

ROYT, Jan. *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*. 2., dopl. a přeprac. vyd. Praha: Karolinum, 2011, 479 s. ISBN 978-80-246-1691-9.

SCHAUBER, Vera; SCHINDLER, Hanns Michael. *Rok se svatými*. 2. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997. 702 s. ISBN 80-7192-304-4.

SICARI, Antonio Maria. *Svatí Karmelu*. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2011, 336 s., ISBN 978-80-7195-446-0.

SLÁDEK, Miloš. *Zázračná uzdravení a "dobrotivá vzhlednutí" v literatuře českého baroka*. LA 27, 1994, s. 247 - 271

SMUTNÝ, Bohumír. *Matěj Jiří Kapeta, dačický primátor a soukenický podnikatel ve světle svého testamentu z roku 1671*. Dačický vlastivědný sborník 1, 2001, s. 47-54.

TIRAY, Jan. *Dačický okres*. Vlastivěda moravská, Brno 1925.

Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci: sborník příspěvků z pracovního semináře konaného ve Vranově u Brna ve dnech 4. - 5. 6. 2003. Vyd. 1. Editor Ivana Čornejová. Praha: Univerzita Karlova, 2003, 391 s. ISBN 80-861-9749-2.

VLČEK, Vojtěch. *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948-1964*. 1. vyd. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2004, 597 s. ISBN 80-726-6179-5.

VLNAS, Vít. *Jan Nepomucký: Česká legenda*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1993, 282 s. ISBN 80-204-0358-2.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

14 mučedníků od Panny Marie Sněžné [online]. Tiskové středisko České biskupské konference, 2008,

CETKOVSKÝ, Gorazd. *Panna Maria Karmelská jako Panna Maria Neapolská ikona La Bruna*. Internetový časopis Karmel - <http://www.karmel.cz/casopis/02-1/2002-01.html#p4-2>

Telčské pověsti, oficiální stránky města Telče - <http://www.telc-etc.cz/telc/store/mapa/pani/index.htm>

Poutní místo Kostelní Vydří – oficiální stránky karmelitánského řádu v České republice - http://www.karmel.cz/k_poutni.php

JINÉ ZDROJE

Text výstavy v ambitech poutního místa Kostelní Vydří
Karmelitánská mariánská poutní místa v Bavorsku a na Moravě – text k výstavě v Kostelním Vydřím – získáno od P. Gorazda Cetkovského

12. Resumé

This thesis deals with the place of pilgrimage in Kostelní Vydří. It is focused on its history, cultural and structural development from the Baroque period up to now.

At first a small chapel was built on a hill above village of Kostelní Vydří in the 18th century because Gerhard Butz from Rolsberg thought that strange phenomena emerging on this place need such a solution. His intention was also confirmed by P. Felix Karel Slavata, a member of ancient Catholic family, who was just staying in Telč. Because Slavata was a friar of the Barefoot Carmelites he recommended to place a picture of Our Lady of Mount Carmel to the chapel. Crowds of people from neighbourhood gathered in the chapel and because of its insufficient size it was enlarged after a few years to enable to hold Masses there. Although the building plans of Butz of Rosenberg were bigger than those that were finally realized, they finally managed to build a church in place of the chapel and a large residence for local administrators. The building was said to be home for Carmelite friars, but it was rather a legend. In spite of the fact that neither its layout nor other records talk about such an information, this spread speculation was fulfilled. Several members of the Carmelite Order from Germany were invited to Vydří to settle down there by Bishop of Brno in 1908. The first Carmelites left their mark there in the form of painting and reconstruction of the church, building of the cemetery and development of the whole area. Even though they left Kostelní Vydří quite soon and single Carmelite friar remained there, the place has never been forsaken again. The period of Communist Totalitarianism was outlasted due to secret taking in of fellow brothers, and the place of pilgrimage could be administrated by single Carmelite friar. After 1989 friars came back to Vydří and built up novitiate and centre of the order there.

The second part of the thesis is focused on the analysis of the source of the book of miracles that is unique confession of Baroque man, the way he perceived the place and his relationship to the picture of Our Lady of Mount Carmel. Thanks to analysis “*Consigantio gratiarum*” it is possible to find out who visited the place most often, in which town the cult of Our Lady of Mount Carmel was the most popular and what miracles occurred there. From results it is obvious that the place of pilgrimage above Kostelní Vydří was rather local and it was visited mainly by people from nearby villages. It was not focused on any particular illness and people with many different troubles went there. To be miraculously

cured it was not necessary to go there regularly, but to pray to Our Lady of Mount Carmel, make a pilgrimage and place votive table in the matter of others there.

14. Seznam obrázků a příloh

PŘÍLOHA Č. 1: RODOKMENY

Obrázek č. 1: Rodokmen rodu Butzů z Rolsbergu (TIRAY, Jan. *Dačický okres*. Vlastivěda moravská, Brno 1925, s. 26)

Obrázek č. 2: Rodokmen rodu Dalbergů (BISOVÁ, Jana. *Dalbergové v českých zemích*. Dačický vlastivědný sborník 3, 2005, s. 25-84.)

PŘÍLOHA Č. 2: STAVEBNÍ PLÁNY

Obrázek č. 3: Návrh nové kapličky podle architekta Francesca Cameliho (BOUBÍN, Michal. *Několik poznámek k historii karmelitánského kláštera v Kostelním Vydří a jeho staré knihovny*. Dačický vlastivědný sborník 1, 2001, s. 38

Obrázek č. 4: Půdorys navrhované kapličky podle architekta Fr. Cameliho (Tamtéž)

Obrázek č. 5: Stavební plán areálu kláštera z poloviny 18. století (Tamtéž, s. 39)

PŘÍLOHA Č. 3: ARCHIVÁLIE

Obrázek č. 6: Kniha zázraků – titulní strana

Obrázek č. 7: Kniha zázraků – záznamy okolo roku 1750

Obrázek č. 8: Kniha zázraků – poslední záznamy z let 1814 a 1960

PŘÍLOHA Č. 4: GRAFY, TABULKY

Obrázek č. 9: Četnost zázraků v průběhu let

Obrázek č. 10: Druhy zázraků

Obrázek č. 11: Druhy nehod

Obrázek č. 12: Druhy poděkování

Obrázek č. 13: Druhy nemocí

Obrázek č. 14: Geografický původ obyvatelstva

Obrázek č. 15: Sociální původ obyvatelstva

Obrázek č. 16: Seznam obcí a měst s počty zázraků

PŘÍLOHA Č. 5: POUTNÍ MÍSTO KOSTELNÍ VYDRÍ – FOTO (foto: Terezie Vohralíková a materiály poskytnuté od P. Gorazda Cetkovského)

Obrázek č. 17: Pohled na poutní místo od Telče

Obrázek č. 18: Kostel Panny Marie Karmelské

Obrázek č. 19: Budova kláštera

Obrázek č. 20: Pohled od kostela k ambitům

Obrázek č. 21: Lesní hřbitov

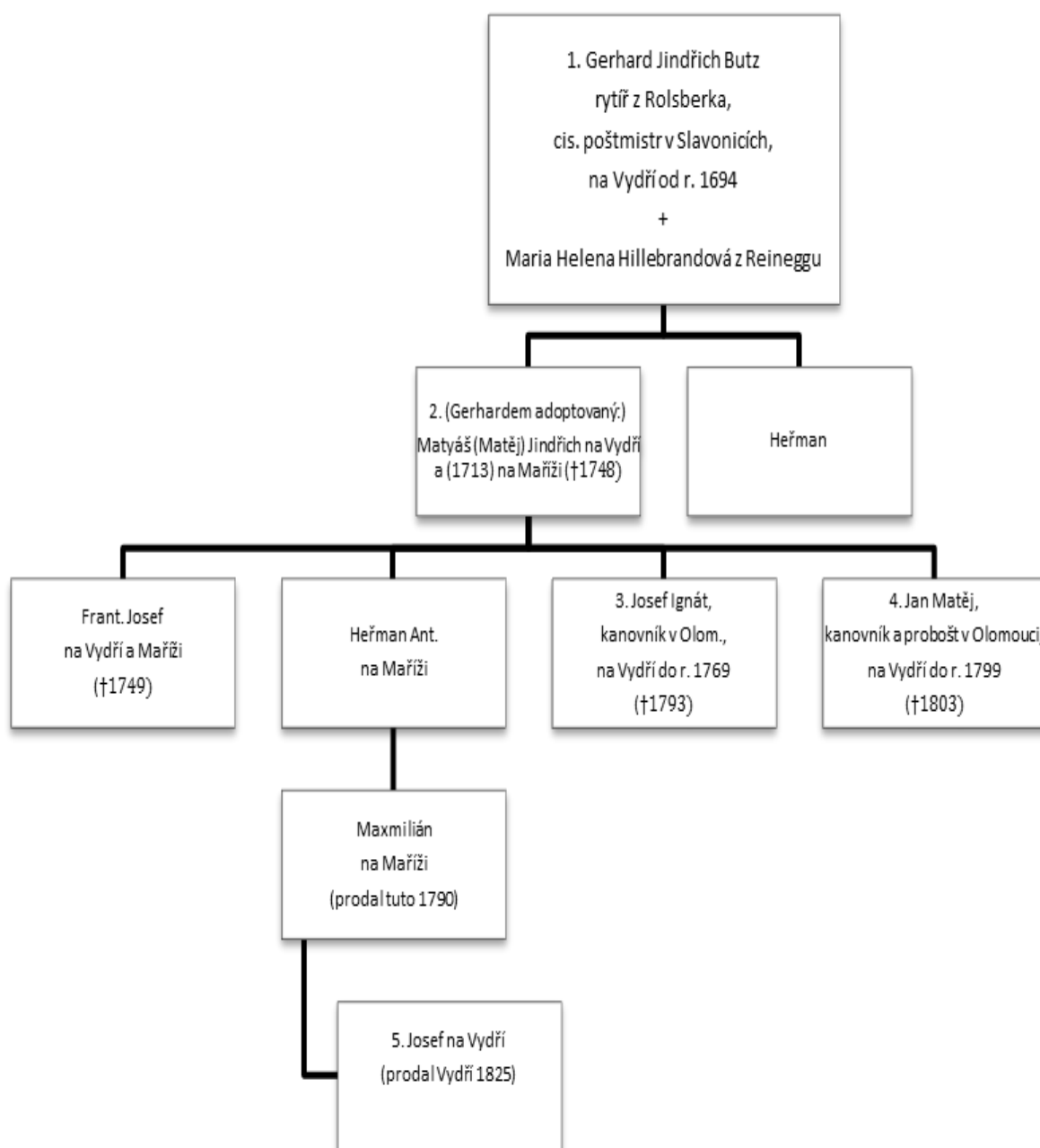
Obrázek č. 22: Novostavba kláštera

Obrázek č. 23: Klášterní knihovna

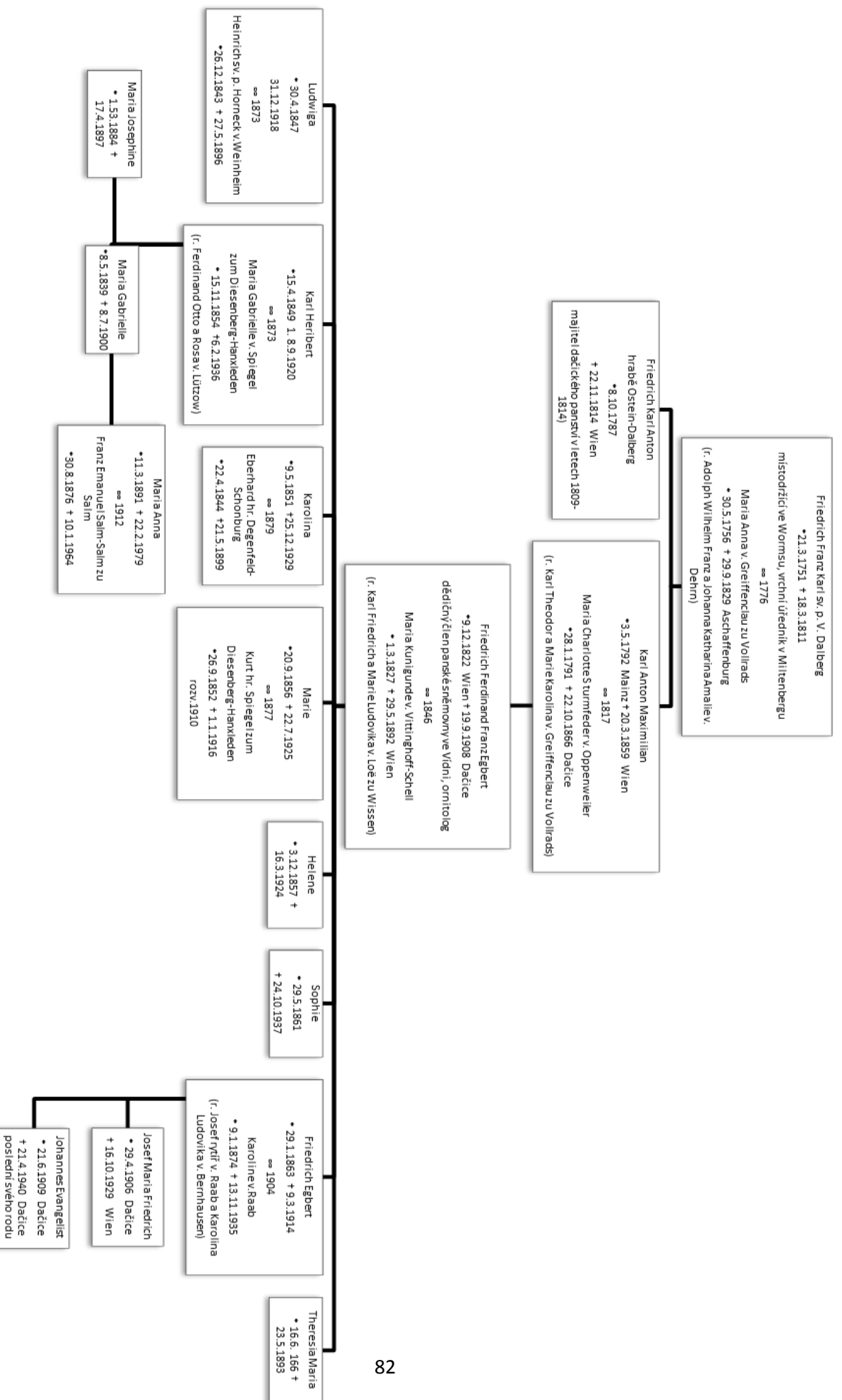
Obrázek č. 25: Výmalba presbytáře

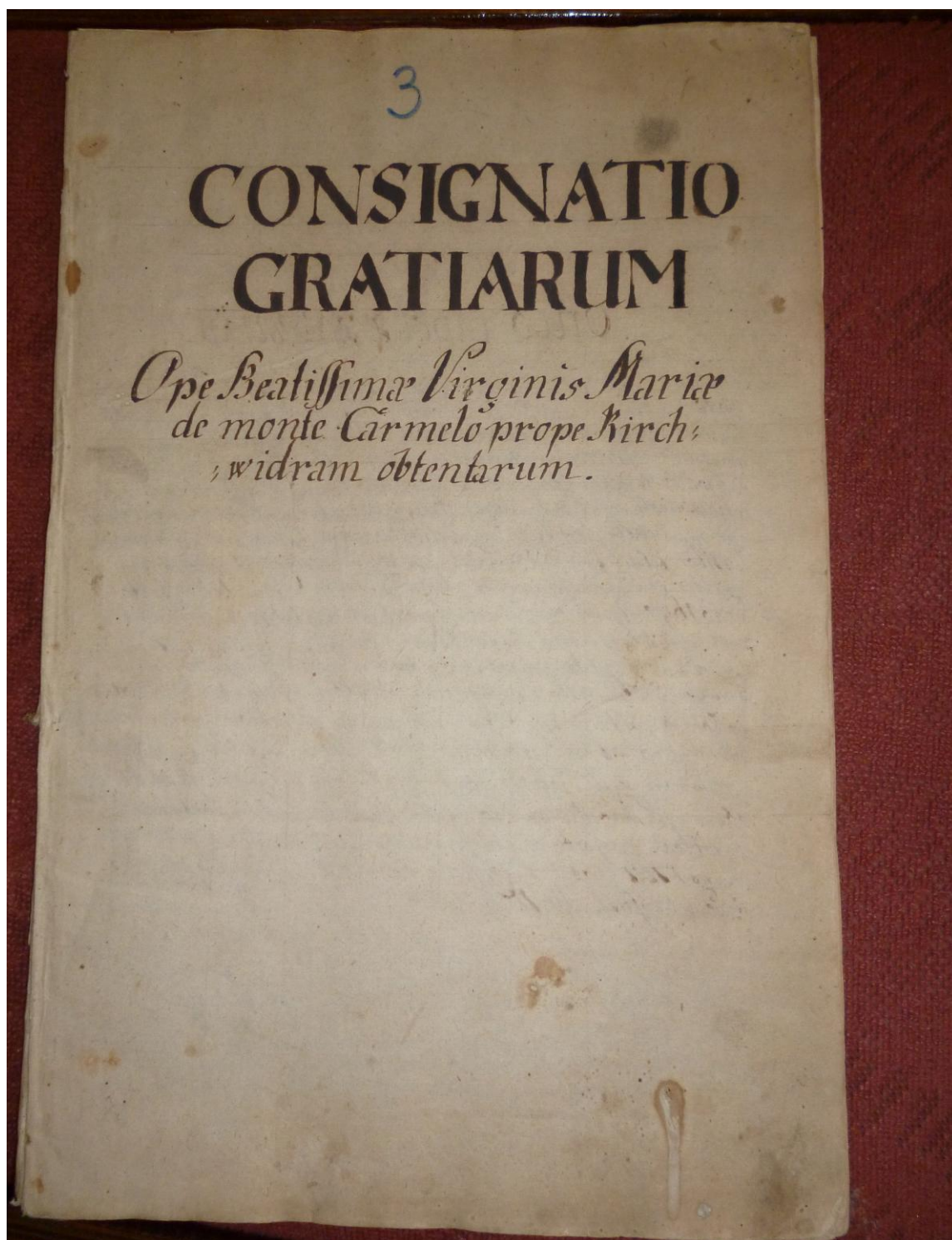
Obrázek č. 26: Loď kostela

Obrázek č. 27: Freska na vítězném oblouku

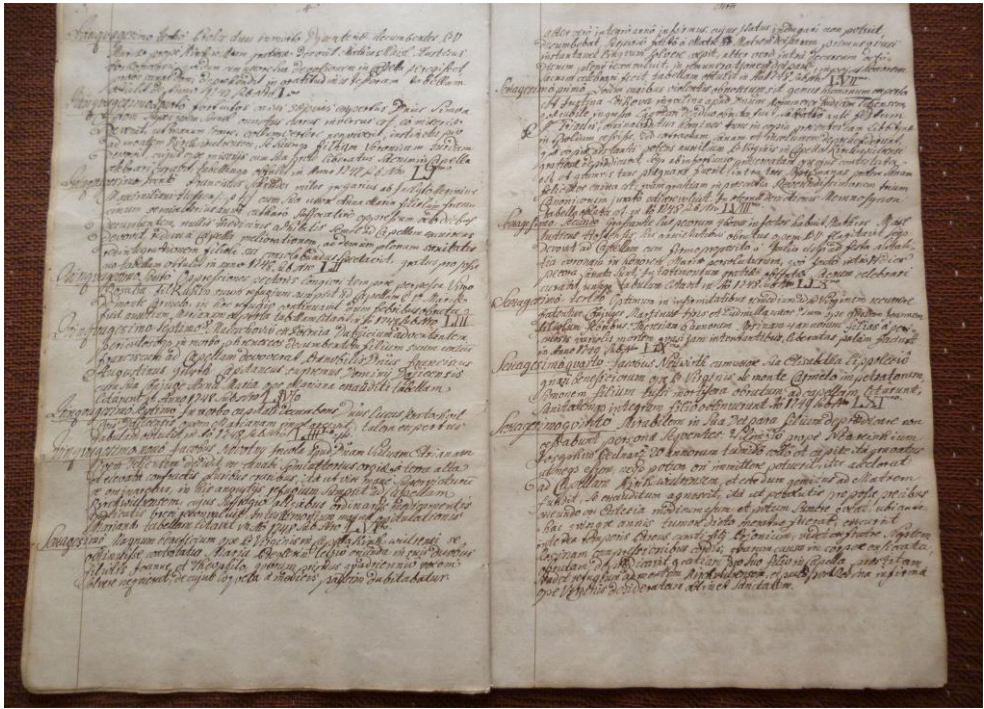

Obr. č. 1: Rodokmen Butzů z Rolsbergu

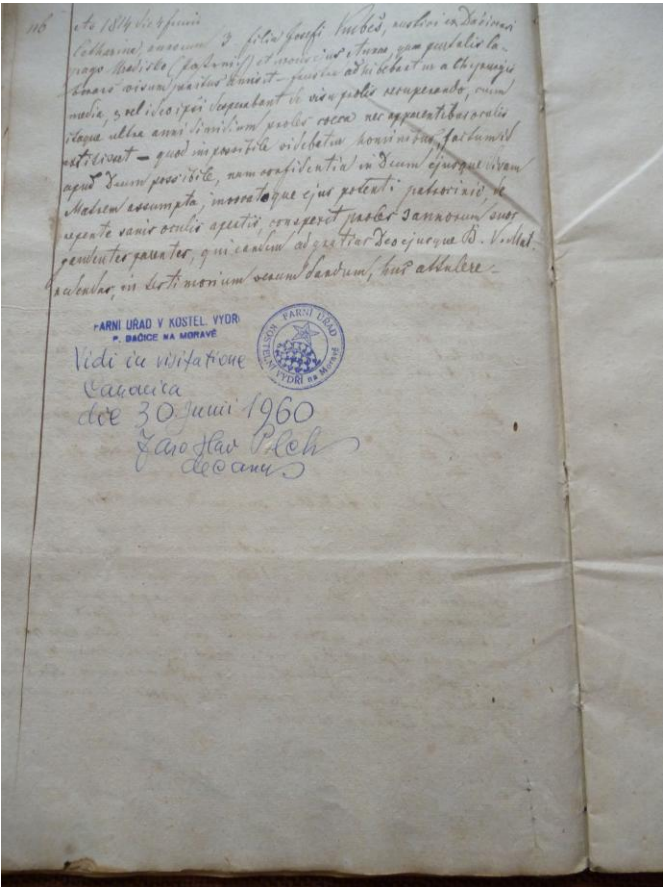

Obr. č. 6: Kniha zázraků – titulní strana

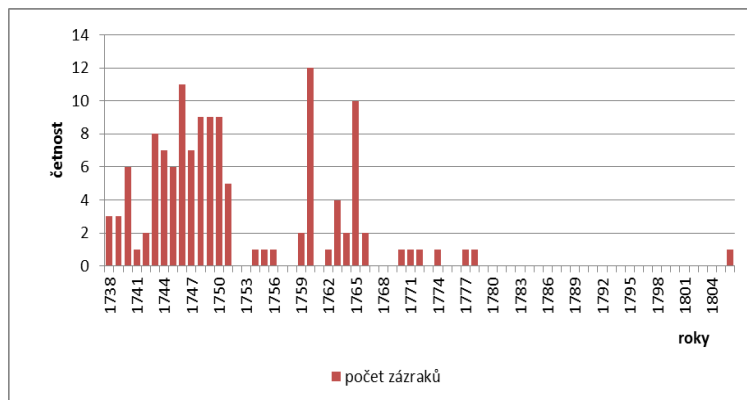

Obr. č. 7: Kniha zázraků – ukázka zápisu kolem roku 1750

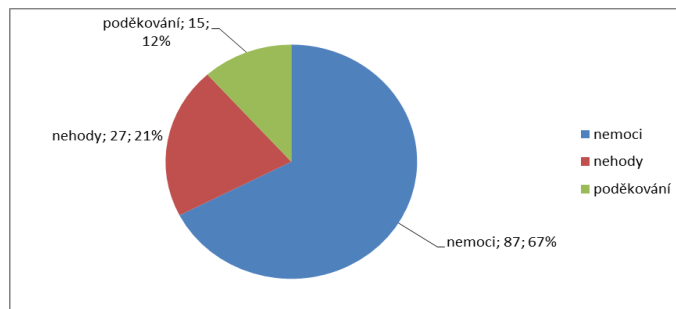

Obr. č. 8: Zápis posledního zázraku č. 116 a potvrzení o vizitaci z roku 1960

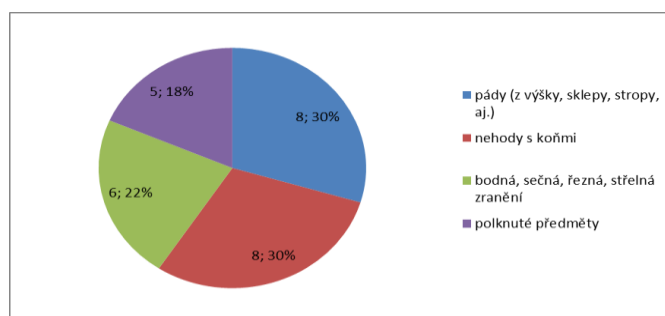
PŘÍLOHA Č. 4: GRAFY A TABULKY K ANALÝZE KNIHY ZÁZRAKŮ

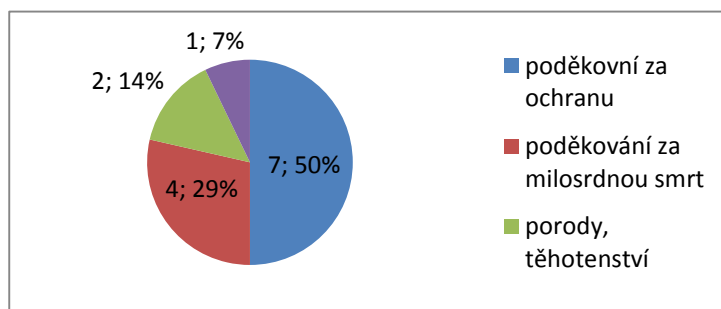
Obr. č. 9: Graf četnosti zázraků v průběhu let 1732 – 1814

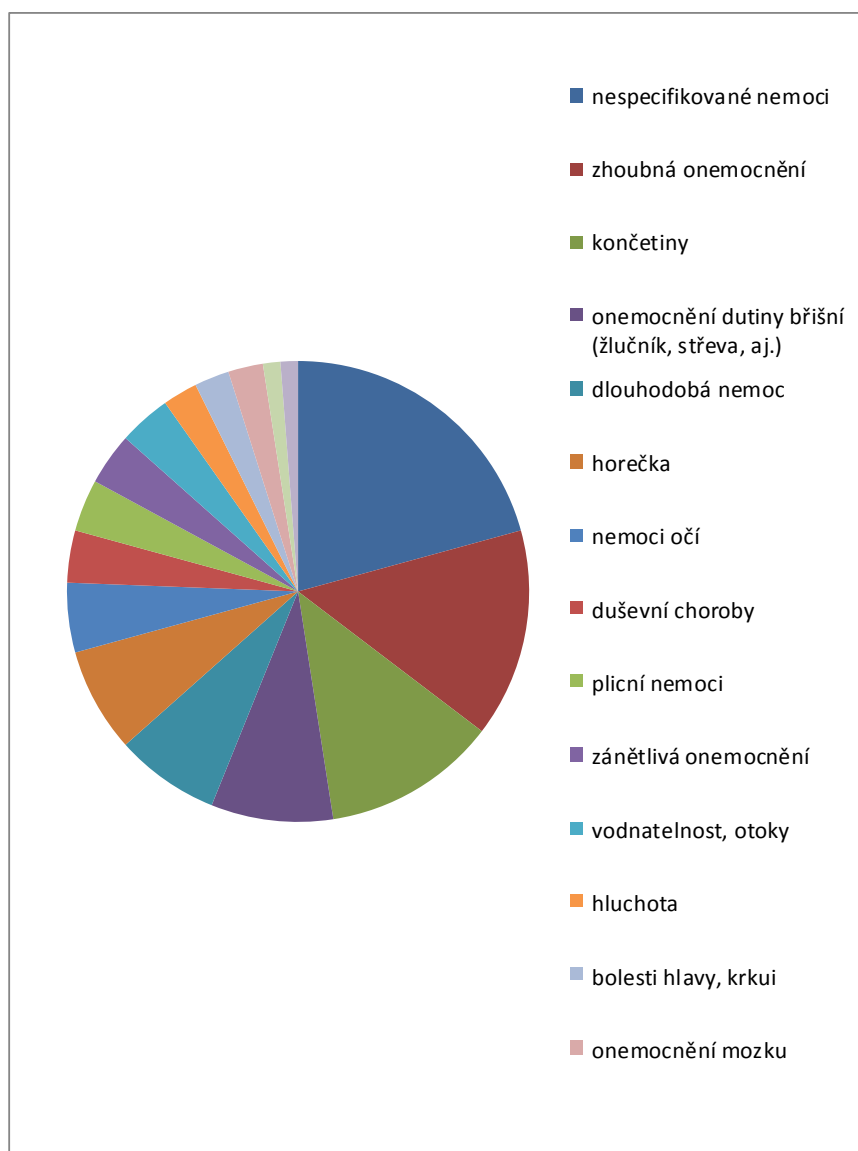
Obr. č. 10: Grafické vyjádření zastoupení jednotlivých kategorií zázraků (četnost i procenta)

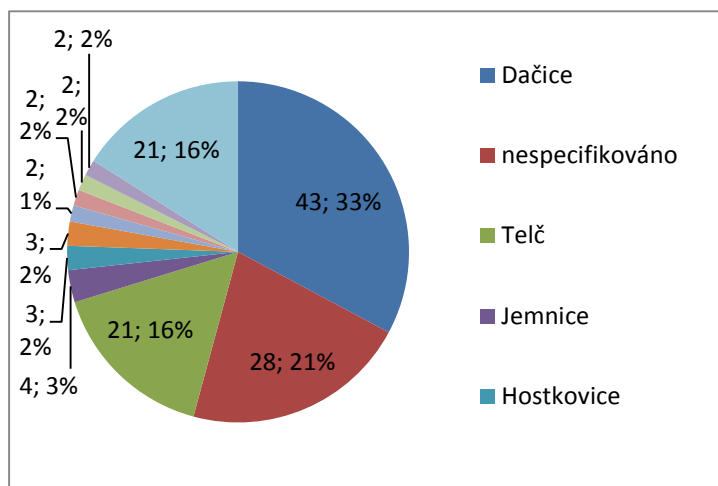
Obr. č. 11: Zastoupení v kategorii nehod

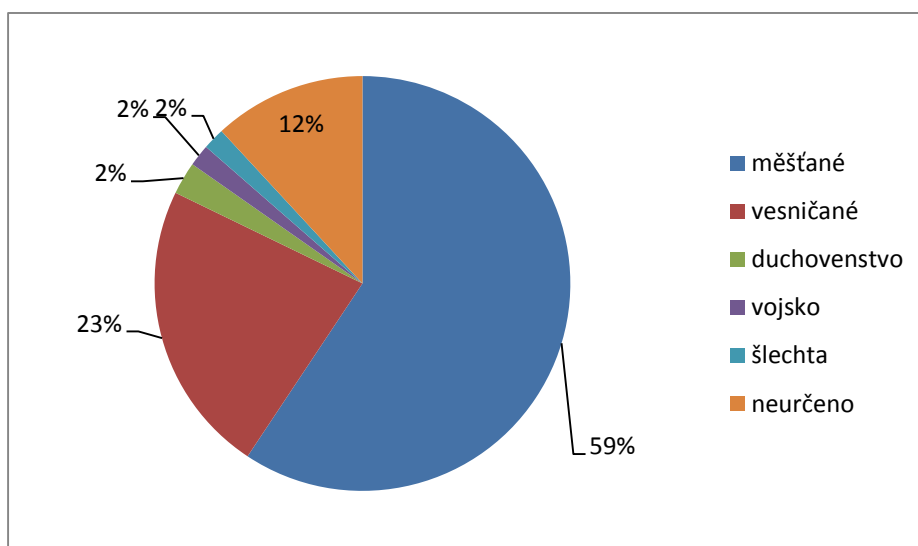
Obr. č. 12: Zastoupení v kategorii poděkování

Obr. č. 13: Zastoupení různých druhů nemocí evidovaných v knize zázraků

Obr. č. 14: Geografický původ prosebníků (četnost a procenta)

Obr. č. 15: Sociální skladba prosebníků (četnost a procenta)

Dačice	43
nespecifikováno	28
Telč	21
Jemnice	4
Hostkovice	3
Kostelní Vydří	3
Jihlava	2
Lipolec	2
Vilímeč u Nové Říše	2
Znojmo	2
Babice	1
Domamil	1
Drnholec	1
Hostice	1
Chlumec	1
Jinošov	1

Němčice	1
Nové Hrady	1
Pírník	1
Plandry	1
Počátky	1
Slavonice	1
Stará Říše	1
Staré Hrady	1
Strmilov	1
Studnice	1
Třešť	1
Velký Pěčín	1
Volfřov	1
Olšany u Nové Říše	1
Želetava	1

Obr. č. 16: Tabulka s výčtem zastoupených měst a obcí

PŘÍLOHA Č. 5: POUTNÍ MÍSTO KOSTELNÍ VYDRŮÍ – FOTO

Obr. č. 17: Poutní místo z pohledu od Telče

Obr. č. 18: Poutní kostel Panny Marie Karmelské, hlavní vstup

Obr. č. 19: Budova kláštera

Obr. č. 20: Pohled od kostela do ambitu

Obr. č. 21: Lesní hřbitov

Obr. č. 22: Pohled na novou přístavbu

kláštera z 90. let 20. století

Obr. č. 23: Klášterní

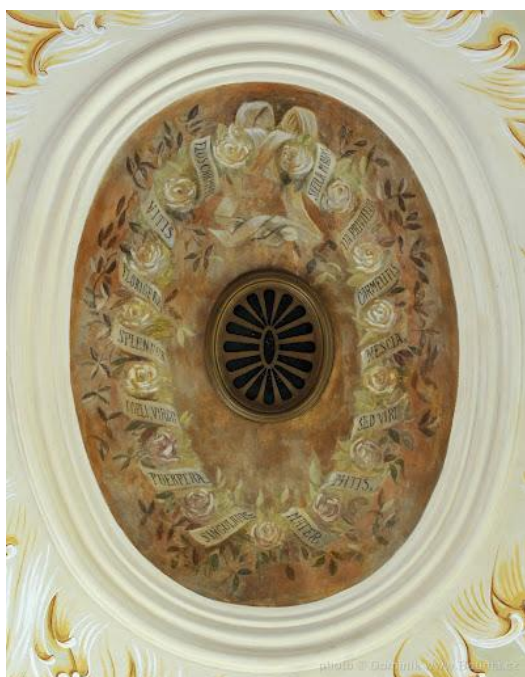
knihovna

Obr. č. 24: Milostný obraz Panny Marie Karmelské na hlavním oltáři

Obr. č. 25: Detail zlaceného škapulíře – devocie

Obr. č. 26: Výmalba stropu presbytáře

Obr. č. 27: Loď kostela

Obr. č. 27: Fresková výmalba vítězného oblouku